मराठी साम्राज्याची छोटी बखर.

मालोजी राजे शके १४७२—१५४१ ह्मणजे इ० स० १५५०—१६१९.

श्री राजे भोंसले प्रताप [वंत यांची] वंशावळी. मूळ पुरुष * बाबाजी भोंसले पाटील मौजे देऊळगांव तालुके पाटस प्रांत पुणें यांचा विस्तार पुत्र चौघ:—

१ वडील मालोजी भोंसले
१ कनिष्ठ पुत्र विठोजी भोंसले यांस पुत्र आठ.
१ त्रिंबकजी राजे.
१ उमाजी राजे.
—
४

१ [विठोजीचे पुत्र] खेळाजी राजे यांचें खेळ कर्ण असें शाहा यांनीं नांव ठेविलें. अवरंग शाहा पातशाहांनीं दिल्ली तक्तावर हल्ला करून [यांस] मारिलें.
० लंग.
—
१

उभयतां मालोजी व विठोजी राजे भोंसले ग्रामसंबंधीं वृत्तीचा कज्या करून कैबिले घेऊन कसबे वेरूळ नजीक दौलताबाद येथें येऊन शेतें करून राहिले होते.

या उपर तेथें मुलेंमाणसें ठेवून चाकरीचे उमेदीनें कसबे शिंदखेडास आले. तेथें राजश्री लुखजी जाधराव देशमुख सरकार दौलताबाद मनसबदार निजामशाहाचे [यांस] बारा हजार स्वारांची दौलत होती त्यांस भेटून त्यांची चाकरी

---

१. मल्हार रामराव चिटणीस यांनीं लिहिलेली बखर मोठी असल्यामुळें हिला छोटी असें आम्हीं म्हटलें आहे. इचा कर्ता माहीत नाहीं.

* यांच्या बापाचें नांव संभाजी असें होतें. शा० श० १४५५ म्ह० इ० स० १५३३ या वर्षी हे जन्मले होते.

२. मालोजी शके १४७२ साधारणनाम संवत्सर म्ह० इ० स० १५५० त जन्मला होता.

३. काबिले=मुलें माणसें.

५. शके १४९९ म्ह० इ० स० १५७७ या वर्षी चाकरीस राहिले. त्या वेळीं नगरचे गादीवर पहिला मूर्तिजा निजामशहा होता. हा इ० स० १५६५ त गादीवर बसला व इ० स० १५८८ त निवर्तला. नगरचे गादीवर निजामशाही वंशाचे जे तेरा राजे बसले ते असे:—

१. अहमद निजामशहा. इ० स० १४९०—१५०८.

२. पहिला बुऱ्हाणशहा इ० स० १५०८—१५५३.

[पुढें चालू.]

दरवाज्यावर पायबारगिरी करून राहिले. शरीरेंकरून पुष्ट होते. घोडे स्वारीस त्यांजखालें टिकेनात. याजकरितां देवडीवर होते. भोजन पंक्तीस व दरमहा

[मागील पृष्ठावरून.]

३. हुसेनशहा इ० स० १५५३–१५६५
४. पहिला मूर्तिजा इ० स० १५६५–१५८८.
५. मिरान हुसेन इ० १५८८.
६. इस्माइल इ० स० १५८८–१५९०.
७. दुसरा बुऱ्हाण इ० स० १५९०—१५९४.
८. इब्राहिम इ० स० १५९४.
९. दुसरा अहमद इ० स० १५९५.
१०. बहादर इ० स० १५९५–१५९९.
११. दुसरा मूर्तिजा इ० स० १५९९—१६३१.
१२–१३. दोन लहान मुलें इ० स० १६३१—१६३७.

अहमदनगर येथील निजामशाही राजांची वंशावळ.

पाथरी येथील बहिरोपंत कुळकर्णी. (मूळ पुरुष.)

तिमाप्पा ऊर्फ हसन निजाम-उल-मुल्क बहिरी (इ. स. १४८६ त वध बेदर येथें.)

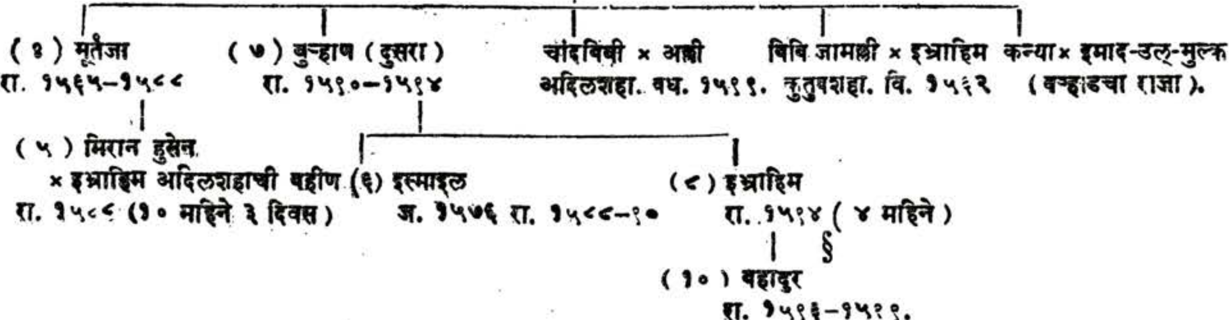
- (१)†अहमद — रा. १४९०–१५०८
  - (२) बुऱ्हाण — ज. १५०१, रा. १५०८–१५३३ × १ अमीना, २ मिरियाम (युसुफ अदिलशहाची मुलगी) वि. १५२३
    - शहाहैदर × ख्वाजा-जान दक्षणी यांची कन्या.
    - (३) हुसेन — ज. १५३०, रा. १५५३–१५६५ × खुंजा सुलताना
    - अबदुलकादर
    - शहा अली
      - (११) मूर्तजा (दुसरा)* — रा. १५९९–१६३१
    - मिरान महमद बाकर
- बिबि झिनात × मलिक वाजी.
  - पुत्र.

† दुष्काळ पडल्यामुळें तिमाप्पाला बरोबर घेऊन त्याचा बाप बहिरोपंत कुळकर्णी कर्नाटकांत गेला असतां बेदरच्या ब्राह्मणी वंशाचा मुसलमान राजा अहमदशहा (इ० स० १४२२–१४३५)

[पुढें चालू.]

होन पांच देत असतां कित्येक दिवस गुजराण केली. कबिले ही त्या स्थळास आणिले. कनिष्ठ बंधु विठोजी भोंसले यांस पुत्र खेळाजी व

[मागील पृष्ठावरून.]

यांच्या शिपायांनीं तिमाप्पाला धरून नेऊन अहमदशहाचे स्वाधीन केलें. त्यानें त्याला बाटवून त्याचें हसन असें नांव ठेविलें व आपल्या मुलाबरोबर त्याला आरबी व फारशी भाषा शिकविल्या. त्या भाषांत तो फार निपुण झाला. इ० स० १४८२ त तो बेदरच्या राजाचा प्रधान झाला.

§ आठवा राजा इब्राहिम याचे पश्चात् दुसरा अहमद म्हणून नववा राजा झाला. त्याचा या वंशाशीं मुळींच संबंध नव्हता.

* इ० स० १६३१ पासून १६३६ पर्यंत दोन लहान मुलें गादीवर बसली. त्यांपैकीं एकाला मलिकंबरचा पुत्र फत्तेखान यानें बसविलें होतें व दुसऱ्याला शाहाजी भोसल्यानें बसविलें होतें. इ० स० १६३७ त अहमदनगरचें राज्य शहाजहान बादशहानें बुडविलें.

संभाजी राजे वगैरे आठजण जाले. मालोजी भोंसले यांस पुत्र नव्हते तेव्हां त्यांचे स्त्रीनें नगरचे पिरास नवस केला जे, आम्हांस पुत्रसंतान जालें तर त्यास तुमचें नांव ठेवूं. ऐशियास दैवगतीनें पुत्र दोघे जाहले. पिराचें नांव शहासरीफ होतें. नवस पुरविला सबब ज्येष्ठ पुत्राचें नांव शहाजी राजे व कनिष्ठाचें नांव शरिफजी राजे ठेविलें. त्यांत ज्येष्ठ शहाजी राजे स्वरूपानें बहुत सुंदर आणि सुलक्षण गुणवंत देखून लुखजी जाधवराव सभेस खेळावयास आणीत होते. जाधवराव यांस पुत्रसंतान नव्हतें. एक कन्या होती ती बहुत स्वरूपवान जाहली. शहाजी राजे यांस उत्तम वस्त्रें अलंकार करून नित्य महालांत नेऊन खेळवीत असतां कित्येक दिवस जाहले. त्याजवर शहाजी राजे पांचा वर्षांचे जाहले आणि जिजाई तीन वर्षांची जाहली. पुढें फाल्गुन मास आला. त्याचें पोस्त मांडिलें. कुल सारे शिपाई मिळून सारे सरदार कचेरीस आणून रागरंग केला. कलावंतिणीचें नृत्य होत असतां जाधवराव यानें मुलास व मुलीस मांडीवर घेऊन गुलाल बुक्का तबकें भरून पुढें ठेविलीं. दोघें खेळूं लागलीं. कौतुक जाधवराव पहात असतां मुलें मांडीवर आहेत तोंच चित्तांत उद्गार आणून सभेमध्यें बोलिले जे, जिजाईसारखें कन्यारत्न श्रीनें पैदा केलें तीस वर चित्तायोग्य शहाजी राजे. हें मूल बहुत उत्तम आहे. घडून आल्यास उत्तम. असें स्वाभाविकपणें सभानायकांस सभेंत सहज स्थितीनें बोलूं लागले. तों पाठीशीं मालोजी व विठोजी भोंसले यांनीं गोष्ट ऐकिली. ते च समयीं उभयतां उभे राहून बोलले जे, आजपासून जाधवराव आमचे व्याही जाहले. थोर लोक बोलल्यावर सभेंत मागें सरणार नाहींत. असें सभानायकांस बोलोन त्यांजला साक्षी ठेविलें. त्याज उपरि हे आमचे व्याही आणि जिजाई आमची सून असें बोलून सर्वांस ग्वाही ठेविलें आणि बसले. जाधवराव यांणीं त्यास उत्तर केलें नाहीं. सहज बोलून विचारीं पडले.

तदनंतर सभाखेळ जाहला. जाधवराव महालांत गेले. शहाजीस नित्य महालांत नेत होते त्याप्रमाणें नेलें नाहीं; जिजाईस मात्र घेऊन गेले. हें वर्तमान महालांत स्त्रियांस कळल्यानंतर त्यांणीं जाधवराव यांशीं कलह केला जे, "पाटील देशनिकाले, पोटासाठीं तुम्हांजवळ चाकरीस पायबारगिरी करून राहिले. आपले समतोल नव्हेत. तुम्हांस आणखी मुलकांत सोयरे देशमुख

---

५. संभाजी (पाठांतर.)

६. हिचें नांव दीपाबाई होतें. ही वंगोजी ऊर्फ जगपाळराव निंबाळकर यांची बहीण होती.

७. याचा जन्म शके १५१६ जयनामसंवत्सरीं म्ह० इ० स १५९४ त झाला.

८. याचा जन्म शके १५१७ म्ह० इ० स० १५९५ त झाला.

* हिचें जन्म शके १५१८ म्हणजे इ० स० १५९६ झालें होतें.

९. लुखजी जाधवरावाची स्त्री व जिजाबाईची आई इचें नांव म्हाळसाबाई होतें.

मनसबदार समान पाहून बोलावें तें न केलें. ते कचेरींत साक्ष ठेऊन गेले. तुम्ही झाडून टाकिलें नाहीं." ऐसा कटाक्ष जाधवराव यांस स्त्रियांनीं केला. जाधवराव बोलले जे, आम्ही स्वाभाविकपणें बोललों. पानें खोबरें वांटिलें नाहीं. निश्चय झाला नसतां त्यांनीं लबाडी केली. त्यांसि चाकरीवरून दूर करतों. असें बायकांचें समाधान करून दुसरे दिवशीं भोजनास मालोजीस व विठोजीस बोलाविलें. त्यांनीं उत्तर दिलें कीं, आम्हीं सोयरे जालों. आम्हीं लग्नसमयीं भोजनास येऊं. असें बोलिले. तदोत्तर [जाधवराव] कचेरीस आले. कारकून बोलावून उभयतांचा हिशोब करून चाकरीवरून दूर केलें. तुम्ही सोयरे नाहींत. पानें वांटलीं नसतां गळां पडून तुफानें करितां. या उपरि येथून कबिले सुद्धां जागें. एक क्षण न रहाणें.

त्याजवरून मालोजी व विठोजी भोंसले मुलें माणसें घेऊन पुन्हा वेरूळास आले. पाटलास भेटून घर व शेत पूर्वींचें मागुती आटोपलें. तेथें दोन तीन वर्षें क्रमिलीं. त्यांची स्थिति नैष्ठिक. पहिलेपासून शिवपूजा केल्यावांचून अन्न घेणें नाहीं. एकादशी, सोमवार, प्रदोष इत्यादिक व्रतें करावीं हा नियम होता. त्याजउपरि शेतामध्यें उभयतां भाऊ माळ्यावर राखण होते. माघ शु० १५ पौर्णिमेचे दिवशीं शेतांत वारूळ मोठें होतें तेथें श्री देवी प्रसन्न *जहाली. वारूळांतून हात चुड्यासहवर्तमान निघोन मालोजी जागा होता त्यासि हलविलें आणि विद्युल्लतप्रमाणें दृष्टीस पडली. विठोजीस निद्रा लागली होती. त्यासि जागें करून मालोजीनें सांगितलें. लटिका भास झाला [कारण] कीं तुम्हास झोंपेनें घेरलें होतें, आतां तुम्ही निद्रा करावी, मी जागत [illegible] म्हणोन बोलिले. त्याजवरून मालोजीनें निद्रा केल्यावर सुषुप्तींत श्री देवी येऊन शुभ्र पातळ परिधान करून कुंकुम अलंकारयुक्त उभी राहिली. जागृत करून बोलली तुजला प्रसन्न जहालें. या वारूळांत सर्प आहे तें स्वरूप माझें. त्यास नमस्कार करून वारूळ खणून सात कढया माल तेथें आहे तो घेणें. सर्प जाईल त्याचे वाटे न जाणें. तुम्हांस सत्तावीस पिढया राज्य दिलें. प्रसन्न आहें. अभय आहे. चित्तीं धराल तें होईल. याप्रमाणें श्रीनें अभय दिलें.

यानंतर हें वर्तमान विठोजीस श्रुत करून सात कढया माल उकरून काढिला आणि गांवांत गाड्यांवर घालून रातोरात आणून परसांत पेंव खणोन पुरोन टाकिला. त्याजवर शेतपोत विल्हेस लावून बायकामुलें गुप्त ठेवून कसबे श्रीगोंदें ऊर्फ चांभारगोंदें येथें आले. तेथें सावकार पुरातन राजश्री शेषोबा नाईक पुंडे लक्षाधिपति होते त्यांची उभयतांनीं भेट घेतली. पहिला परिचय होताच. त्याजमुळें त्यांस एकांतीं नेऊन अव्वल पासून वर्तमान सांगितलें.

---

* ही गोष्ट शके १५२५ म्ह० इ० स० | १६०३ त झाली.

आमचे मनोरथ पूर्ण करणें. हें त्यानें कबूल केलें. उभयतांचा सन्मान करून बोलला जे, तुम्हांस राज्य प्राप्त जालियास आम्हांस काय द्याल ! त्यांनीं पोतदारीचें वतन कबूल केलें. जोंवर राज्य तोंवर पोतदारी तुम्हांस दिली अशी सनद शपथपूर्वक दिली. त्यानवर त्यांस तैलाभ्यंग करून उत्तम वस्त्रे अलंकार देऊन गाड्यावर बसवून कारवान बाहेर उतरले होते तेथें गेले आणि हजार घोडे उत्तम कारवानांपासोन खरेदी केले. बारगीर व खास बारदार व जीनखोगरें शिलेदार पाखरा उत्तम सामान तयार केलें. डेरे पालखी सिद्ध करून व जगपाळ निंबाळकर व फलटणकर बाराहजार फौज त्यांजपाशीं होती व पुंडाई करीत होते त्यांजकडे जासूद पाठवून त्यांजकडील कौलनामा आणोन आपण जाऊन त्यांसि भेटले. कुल् वर्तमान त्यांसि जाहीर केलें कीं आम्हांजवळ एक हजार स्वारांची फौज आहे. तुम्हीं मदतीस दोन हजार स्वार देणें. तीन हजार स्वारांनिशीं सडे जाऊन लुखजी जाधवराव यांशीं सगाईचा दावा करितों. त्यांनीं कबूल करून दोन हजार स्वार उत्तम धारकरी देऊन रवाना केले. ते सगाईच्या दाव्याकरितां श्रीगोंदें ऊर्फ चांभारगोंदें येथें येऊन डेरे दांडे बुणगे ठेवून सडे तीन हजार फौजेनिशीं निंबदेहऱ्याचे घाटें उतरोन नेवाशियावरून गंगातिरास आले. तेथें रानडुकरें मारून समागमें घेऊन रातोरात दौलताबादेनजीक यवनांचें स्थळ आहे तेथें येऊन मशिदीमध्यें डुकरें मेलेलीं गळ्यांत चिटया बांधोन टाकिलीं. चिट्यांत निजामशाहा पादशाहास अर्ज लिहिला जे, लुखजी जाधवराव देशमुख पाटील यांनीं आपली कन्या जिजाई आमचे पुत्र शहाजी यांस देऊं केली. शिमग्याचे पोस्तांत हुजूर मजलसींत बोलोन स्त्रियांचे योगें बेमानीस आले आणि आम्हांस चाकरीवरून दूर केलें. कबिले सुद्धां बाहेर घातलें. यास्तव आपण जगपाळ निंबाळकर यांचा आश्रय करून मशिदींत डुकरें मारिलीं. याउपरि पातशाहा आमची दाद घेऊन सोयरीक आम्हांस करून देवावितील तर उत्तम. नाहीं तर जेथवर पातशाईमध्यें तुमच्या मशिदी असतील तितक्यांत डुकरें मारून टाकितों. या प्रमाणें चिटया बांधोन रातोरात माघारे फलटणास जगपाळ निंबाळकर यांजपाशीं गेले.

प्रातःकाळीं मुजावर मशिदींत निमाज पढावयास आले तों डुकरें मेलेलीं गळ्यांत चिटयांसहित पाहिलीं व बहुत कष्टी जाहले. डुकरें उचलोन दौलताबादेस पातशाहा तक्तीं बसले होते ते समयीं पुढें आणोन टाकिलीं. पादशहांनीं चिट्या वाचून पाहिल्या. बहुत क्रोधायमान जाहले. लुखजी जाधवराव यांसि तलब करून स्वार आहादी पाठविले. जाधवराव भोजन करीत होते. ते सम-

---

* हा मालोजीची बायको दीपाबाई इचा भाऊ.

१०. गोदा नदी.

११. तलब-पकडसमान.

यीं तलब पोहोंचली. द्वाही होऊन तसेच उठविले. ते च क्षणीं पुढें घालोन दौलताबादेस आणिले. भेटून कुर्निसात[12] करोन उभे राहिले. पादशाहांनीं अद्भुत क्रोधें करून चिठ्या पुढें टाकिल्या, डुकरें दाखविलीं, आणि बोलिले जे, आणीक[13] कोणी असता तरी हत्तीखालें घालून मारतों. याउपरि मालोजी व विठोजी यांचा पुत्र शहाजी यांस जिजाई देऊन लग्न करणें आणि त्यांचें समाधान करणें. या गोष्टीस ढील केली तर ते दावा करतील तेव्हां मुलाहिजा[14] होणार नाहीं. अशी पातशहांनीं ताकीद केली. तेव्हां जाधवराव घाबरे होऊन अर्ज केला कीं, पातशाहा अभय देतील तर विनंति करीन. त्याजवर पादशाहांनीं अभय दिलें जे, तुमचा मुद्दा असेल तो कबूल केला. त्याजवर कुर्निसात अर्ज केला जे, मालोजी व विठोजी यांचा पुत्र शहाजी यासि आपली कन्या जिजाई पातशाहांचे हुकुमावरून देतों. परंतु त्या दोघांस मनसब बारा हजार फौजेची द्यावी. कौल देऊन सरफराज केलें पाहिजे. त्याचे अर्जावरून पातशाहा मेहेरबान जाहले. दौलत मनसबा कबूल केला. कौल तयार केला आणि भले माणूस पातशहांनीं पाठवून मालोजी व विठोजी व शाहाजी पुत्र देखीलें दौलताबादेस आणिले. जाधवराव सामोरा जाऊन [त्यांस] घेऊन आला. पातशाहा वराची सुरत पाहून खुषवक्त जाहले. पातशाहा मेहेरबान होऊन शिरपावें हत्ती घोडे दौलत बारा हजार स्वारांची तिघांस देऊन सर्फराज केलें. या प्रमाणें जाधवराव यांची दौलत पाहून तिजपेक्षां विशेष यांस दिली. जाधवराव यांस हुकूम केला जे तुम्हीं आपला कबिला व जिजाई नवरीस शिंदखेडाहून दौलताबादेस घेऊन येणें. आपले रूबरू लग्न करूं. त्यावरून तेथें सर्वांस आणोन जाधवराव यांनीं लग्नसिद्धि केली. पातशाहा खुष होऊन उभे राहून [गेले]. दौलताबादेस लग्नसमारंभ करून मालोजी व विठोजी यांनीं आपले कबिले वेरूळाहून तेथें च आणिले. लग्न *जहालें. दौलत जाहली.

ते समयीं मालोजी व विठोजी राजे यांचे दिवाण कुलपेशवे कदीम आवजी गोविंद यांच्या अनुमतें दौलत आरंभापासून जाहली. जिजाईचे नग जतन करावयास जाधवराव यांनीं राजश्री गोमाजी नाईक पानसंबळ समागमें दिले ते नेहमीं [बरोबर असत.] त्याजउपर शेतांतील द्रव्य काढून धर्म बहुत केला.

१२. कुर्निसात=सलाम.
१३. आणीक=दुसरा.
१४. मुलाहिजा=क्षमा.
१५. सर्फराज=बढती दिलेला.
१६. देखील=सुद्धां.
१७. शिरपाव=डोक्यापासून पायांपर्यंत सर्व अवयव आच्छादन करणारा पोषाख. फुल ड्रेस.
१८. रूबरू=समक्ष.
* इ० स० १६०४ म्ह० शके १५२६ त.

श्रीवेरूळचीं देवळें बांधिलीं. ठायीं ठायीं विहिरी व बागा केल्या. द्रव्याचा धर्म कीर्ति बहुत केली. श्रीमहादेवाचें तळें मालोजी भोंसले यांणीं बांधलें. तदनंतर विसापंचविसा वर्षांची उमर शहाजी राजे यांची जाहली. वडील तीर्थरूप उभयतां शांत जाहलीं. त्यासमयीं जिजाऊस पुत्र प्रथम संभाजी राजे जहाले.

शहाजी राजे शके १५१६–१५८४ म्ह० इ० स० १५९४–१६६२.

ते समयीं निजामशाहा पातशाहा शांत जहाले. त्यांसि पुत्र दोघे बहुत लहान होते. त्या मुलांच्या आया होत्या. साबाजी अनंत ब्राह्मण मुत्सद्दी थोर अक्कलवंत होते. त्यांसि बोलावून बायकांनीं पुशिलें जे, पादशाहींत वजीर दिवाण अक्कलवंत मोहऱ्याशिवाय बंदोबस्त होणार नाहीं. त्यावरून साबाजी अनंत यांणीं शहाजी राजा भोंसला सुरतपाक अक्कलवंत देखणा शिपाई जाणोन बायकांचे भेटीस महालांत घेऊन गेले. हा मोहरा दिवाण वजिरीलायक आहे म्हणोन अर्ज साबाजीपंतीं केला. त्याजवरून बायकांचे चित्तास आलें. मुलें दोन्ही त्यांचे मांडीवर बसविलीं. शिरपाव दिला. पातशाहाचीं मुलें तक्तावर घेऊन शहाजी राजे बसूं लागले. खालती वजीर व जाधवराव वगैरे मनसबदार लोक मुजरा करूं लागले. ऐसा कारभार कित्येक दिवस केला. बंदोबस्त पातशाहीचा यथास्थित करूं लागले; त्यास लुखजी जाधवराव यांचे चित्तास बहुत खेद जहाला जे, कुणबी पाटील देशनिकाले आमचे घरीं बारगिरी करून होते त्यांनीं जोरावार दाव्यानें सोयरीक केली. पातशाहाचीं मुलें तक्तावर घेऊन बसतो हें उत्तम नव्हे. ऐसें दुःख जहालें.

त्याजवर मनसोबा करून दिल्लीस शहाजाहां पातशाहा यास अर्ज व वकील पाठवून मीर जुमला सुभा साठ हजार फौजसह उत्तरेहून आणविला. जाधवराव वगैरे सरदार पुढें नर्मदातीरीं जाऊन भेटले. मग जाधवराव [यांनीं] हारोळ होऊन दौलताबादेवर चाल केली. त्या उपर शहाजीराजे पातशाहा नसल व बायका [यांसह] किल्ला माहुली नजीक कल्याण भिवंडी कोंकणांत थोरला पाहन कांहीं फौज समागमें घेऊन कबिले सुद्धां तेथें गेले. लुखजी जाधवराव मोगलांची फौज कुल घेऊन पाठलागास गेले. माहुलीस जाऊन फौजेचा वेढा घालून सहा महिने भांडत होते.

तदनंतर शहाजी राजे माहुलीस भांडत असतां पातशाहा विजापूरचा यासि अर्ज व वकील पाठवून लिहिलें कीं आपणांस दिल्लीचे पातशाहाची मोहीम जहाली. सासरे जाधवराव हारोळी करून फौज घेऊन आले. घरचा फितावा.

---

१९. हा निजामशाही वंशाचा १० वा राजा बहादर होय. हा इ० स० १५९९ त मृत झाला व नंतर दुसरा मूर्तिजा गादीवर बसला.

आपण मांहुली बळकावून बसलों आहोंत. पादशाहा कौल देतील, दौलत मनसब विशेष वाढवितील, तर आपण फौजसुद्धां चाकरीस येऊं. ऐसा अर्ज पाठविला. त्याजवरून विजापूरचे पातशाहांनीं व मुऱ्हार जगदेव दिवाण पातशाहाचे यांणीं कऊल पाठविला. त्याजवरून शहाजी राजे पांच हजार फौजेनिशीं सासरे जाधवराव यांचा मोरचा मारून जिजाऊचा पुत्र संभाजी राजे देखील रातोरात विजापूरचे सुमारें चालले. जिजाऊ गरोदर साता मासांची शिवाजी राजे यांचे वेळेस होती. तेथें अडली. पळवेना असें जहालें. शहाजी राजे यांस कष्ट जहाले. तेव्हां शंभर स्वार जिजाऊ जवळ ठेवून, संभाजी राजे वडील पुत्र यांसि समागमें घेऊन, जिजाईस टाकोन पळोन जातांना शहाजी राजे बोलले जे, तुमचे पिते आमचा पाठलाग करून येतात. त्यांस शरम असली तर सोडून देतील आणि पळवितील. आह्मांस तुमची गरज नाहीं. असें भाषण करून पळूं लागले. तदोत्तर लुखजी जाधवराव यांणीं रात्रीं तेच क्षणीं ताम्रांस सावध करून महतौब हत्तीवर लावून हरोळ होऊन पाठलाग केला. मार्गीं जिजाऊ उभी राहिली. जाधवराव यांचे शिपायांनीं जाधवरावास फजीत केलें जे, जिजाऊ तुमची कन्या ताम्रांस कळल्यावर उत्तम नाहीं. दावेदार तुमचे निघून गेले. कन्येस वाटेवेगळें काढावें. त्यांनीं समागमें पांचशें स्वार देऊन रातोरात शिवनेरी किल्ला निजामशाही शहाजी राजाकडेस होता तिकडे जिजाऊस नेऊन ठेविलें. शिवनेरी किल्ल्यावर भवानी शिवाई होती तीस नवस जिजाऊनें केला कीं, आपणास पुत्र जाला तर तुझें नांव ठेवूं. त्याजवर शिवाजी राजे जन्मले. शके १५४९ क्षयनाम संवत्सरे माहे वैशाख शु० ५ चंद्रवासरीं *जन्म जाहाला.

इकडे लुखजी जाधवराव ताम्रांची फौज घेऊन नगर पावेतों पाठी लागले. परंतु शहाजी राजे झाडून विजापूरप्रांतासि गेले. पातशाहाची मुलाजमत केली. मुऱ्हार जगदेवराव दिवाण प्रतिनिधि सामोरे येऊन पातशाहा सुलतान शिकंदरें यांची भेट घेतली. बहुत सन्मान केला. वस्त्रें, घोडे, हत्ती, शिरपाव

२०. माहुलीचा किल्ला ठाणें जिल्ह्यांत शहापुराजवळ आहे.

२१. महताब=चंद्रज्योत.

२२. वस्तुत: या वेळीं विजापुरीं महमद अदिलशहा हा राजा होता. विजापूरच्या नऊ राजांचा गादीवर बसण्याचा काळ असा:—

१. युसफ—इ० स० १४८९–१५१०.
२. इस्मायल „ १५१०–१५३४.
३. मल्लु—इ० स० १५३४.
४. पहिला इब्राहिम इ० स० १५३४–१५५७.
५. अली (चांदबिबीचा नवरा) इ० स० १५५७—१५७९.
६. दुसरा इब्राहिम इ० स० १५७९—१६२६.

* "चिटणीसांचे बखरींत वैशाख शुद्ध २ गुरुवारीं" असें आहे.

देऊन १०००० हजार स्वारांची दौलत देऊन जहागीर करनाटक प्रांतीं दिली.

(मागील पृष्ठावरून.)

७. महमद—इ० स० १६२६-१६५६. | १६७२.
८. अली दुसरा इ० स० १६५६— | ९. शिकंदर इ० स० १६७२-१६८६.

विजापूर एथील मुसलमान आदिलशाही राजांची वंशावळ.

(१) युसुफ. × एका मराठ्या सरदाराची मुलगी. ज. १४४३. रा. १४८९-१५१०.

- बिबी मिरियाम × बुऱ्हाण निजाम. अहमदनगरचा (१५०८-१५५३.) विं. १५२१
- (२) इस्माइल. ज. १५०५. रा. १५१०-१५३४.
- बिबी मुसिती × महमदशहा ब्राह्मणी याचा पुत्र अहमद. वि. १५१४.

(२) इस्माइल यांचे पुत्र:

- (३) मल्लू. रा. १५३४.
- (४) इब्राहिम. रा. १५३४-१५५७.
- अबदुल्ला.

(४) इब्राहिम यांचे पुत्र:

- (५) अली × चांद बिबी (अहमदनगरच्या निजाम हुसेनाची मुलगी.) रा. १५५७-१५८०. वि. १५६०.
- तमास्प.

तमास्प यांची संतती:

- मुलगी × अहमदनगरचा मिरान हुसेन. निजाम. वि. १५८४.
- इस्माइल वध-१५९४.
- (६) इब्राहिम दुसरा × गोवळकोंड्याचे राजाची बहीण ताजा सुलताना. ज. १५७१. रा. १५८०-१६२६. वि. १५८५
- मुलगी × दिल्लीच्या अकबर बादशहाचा पुत्र दानियल. वि. १६०४.

(७) महमूद × गोवळकोंड्याचा राजा अबदुल्ला कुतबशहा याची कन्या. वि. १६४१. रा. १६२६-१६५६.

(८) अली दुसरा. रा. १६५६-१६७२.

- पादशहा बिबी. (अवरंगजेबाकडे गेली १६७९.)
- (९) शिकंदर. ज. १६६७. रा. १६७२-१६८६. मृ. १६८६.

त्यावर लुखजी जाधवराव व मीर जुमला सुभा साठ हजार फौजेनिशीं दिल्लीस माघारा गेला. जाधवराव नर्मदातीर पावेतों जाऊन सर्व मंडळी दक्षिणची रूस्कत होऊन कसबे शिंदखेडास येऊन दाखल झाली. त्या उपर किल्ले माहुलीस पातशाहाचे पुत्र व बायका होत्या. त्या येऊन साबाजी अनंत मुत्सद्दी किल्ले दौलताबादेस आले. दिवाण वजीर नाहीं. यास्तव शोध करितां मलिकंबर चिंगिजखानाचे बंदे विजापुरीं होते. चिंगिजखान मेले. मलिकंबर हपशी फकीरी वेष घेऊन दवलताबादेस दुकानीं झोळी टांगून मेढीस पाय लावून उताणे निजले होते. तों साबाजी अनंत पालखींत बसून बाजारांतून जातां मलिकंबर यांजवर नजर पडली. पहातांच उत्तम देखिले. पायीं पद्म, श्यामवर्ण, हपशी फकीर नेकजात देखिला. सेवकापासून जागें करून आपले घरास नेले. तेल अभ्यंग उत्तम करून भोजन घालून एकांतीं त्याशीं भाषण केलें. क्रिया शफत जाहाली. बायकांचे भेटीस घेऊन गेले. मुलें पातशाहाचीं मांडीवर बसवून तक्तावर घेऊन बसले. शहरांत द्वाही फिरविली. कुल् उमराव देखील जाधवराव येऊन मुलाजमत झाली. पातशाहाचे कामाची बंदोबस्ती केली. त्याजवरून मीर जुमला सुभा दिल्लीहून मागती आला. त्या फौजेशीं ब-हाणपुरानजीक अशेरी आहे तेथें लढाई जाहाली. दिल्लीकडील फौज मारून नर्मदापार करून दिली. मलिकंबरास जखमा लागल्या. फत्ते करून दौलताबादेस आले.

मलिकंबर यांचे शिक्यांतील नांव "बंदे दरगाहा एकानीं मलिक अंबर चिंगिजखानी" याप्रमाणें अक्षरें वीस होतीं. त्याजवर मलिकंबर फौज घेऊन विजापूरप्रांतीं श्रीमहादेव ह्मसवड पावेतों गेले. धामधूम बहुत केली. साठ हजार फौज होती. मुऱ्हार जगदेव, शहाजी राजे, सर्जाखान व तमाम सरदार कुल् ऐशी हजार फौज मराठे यांनीं मलिकंबराचा मोड केला. पळत भीमातीरास मौजे कोरेगांव नजीक तळेगांव ढमढेरे यांचे येथें आले. भीमेस पूर. उतार नाहीं. तेव्हां मलिकास कष्ट पडले. ते समयीं घोड्याखालीं उतरून भीमेस नमस्कार केला. तों भीमा दुभाग जाहाली. कुल् लष्कर उतरून पार गेलें. मागून आपण स्वार होऊन आले. पैल तीरास जातांच मागतीं भीमेस पूर चालिला. त्याजवर मुऱ्हार जगदेव फौजेसहवर्तमान येतांच भीमेस पूर देखिला. कौतुक वाटलें. मलिकास सांगून पाठविलें जे, तुमचे पाठीवर यावें तरी पूर बहुत. तुह्मांस मात्र मार्ग दिला. पैल तीरीं तुम्हीं उभें रहावें आम्ही तुह्मांस कुर्निसात करूं. त्या उपरि मलिक उभे राहिले. समस्तांनीं मुजरे केले. थोर विलिजीत पीर यांस भीमेनें उतार दिला. तदोत्तर मलिकंबर दौलताबादेस गेले.

दुसऱ्यानें विजापूरकर फौज भातोडी नजीक तळें नगर येथें येऊन राहिली. मलिकंबरानें रात्रीस येऊन तळें फोडिलें. बारा वजीर व सर्जाखान वगैरे धरून नेले. तेव्हां मागती शिरपाव घोडे देऊन सोडिले. ते समयीं शहाजी राजे कर्नाटक प्रांतीं गेले होते. मलिकंबराची फत्ते जाहाली. विजापूरची कुल् फौज बुडविली. त्याजवर मुऱ्हार जगदेवराव यांनीं कुल फौजेसहवर्तमान नागरगांव तालुके सासवड प्रांत पुणें भीमाइंद्रायणीसंगम दक्षिणवाहिनी तेथें मुक्काम केला. जाते समयीं तुळा केली. शके १५६५‡ श्रीमुखनामसंवत्सर दक्षिणायन वर्षाऋतु भाद्रपद बहुल अमावास्या सूर्यग्रहण सोमवती थोर पर्व देखून तुळापुरुष केला. तुळा सुमारें चोवीस केल्या. शेवटीं छावा हत्ती होता त्याची तुळा करावयास समस्त वजिरांस हुकूम केला. सरजाखान व रणदुल्लाखान वगैरे कोणासि बुद्धि चालेनाशी जाहाली. ते समयीं शहाजी राजे यांनीं विनंति केली जे तुम्हीं स्नान करणें, आपण हत्तीची तुळा करितों. त्याउपर शहाजी राजे यांनीं संगमाखालता भीमेस डोह होता तेथें मोठी नाव रिकामी करून पाण्यांत घालून खूण केली. तक्ते देऊन हत्ती नावेंत घातला होता. खूण ध्यानांत धरून नावेंतून काढून दगड लोखंड घालून आभांड बांधिला. मग दगड लोखंड काढून तुळा करून सोनें घातलें. ब्राह्मणांस धर्मादाय केला. ते समयीं मौजे नागरगांव मोडून तुळापूर नांव ठेविलें. ब्राह्मणांस अग्रहार दिलें. अद्यापि गांव तर्फा कुळंबावा देखील सरदेशमुखी वतन ब्राह्मणांचें चालत असे.

त्याजउपरि कसबे पुणें येथें मोरो तानदेव देशपांडये भीमातीरीं भुमेगिरी करीत होते. "सोड आऊत हो मोरोबाचा राऊत" [असे] पुंडावे व मवासगिरी करीत होते. त्याजपूर्वीं चाकण किल्ला बराद्रा हपशी यानें पक्का केला. शके १२१६* खरनाम संवत्सरे माघ मासीं चाकण किल्ला तयार केला. मुलूख आबादान अमदानगरपासून तहद वांई शिरवळ सुभे इंदापूरपर्यंत मुलख मारून पुंडाई करीत असतां हपशी शांत जाहाला. किल्ला निजामशाहाकडे होता. त्याजउपरि शहाजी राजे दिवाण जाहाले. त्यावर किल्ला त्यांजकडे जाहाला. मध्यें गर्दी जाहाली. ते समयीं मोरो तानदेव देशपांडये पुणेकर पुंड जाहाले. त्यावर राय दिवाण निसबत मुऱ्हार जगदेव राव यांणीं स्वारी करून पाळत राखून रानांतून धरून आणिलें. नखीं सुया टोंचून मार देऊन कैद केला. पुण्यांतील कोट मोडून शहर मारिलें. खराचा नांगर पांढरीवर फिरविला. श्रीभुलेश्वरगड बांधिला. त्याचें नांव दौलतामंगळ ठेविलें. बहुत वैराणी मुलुखाची झाली. तेव्हां महेरबान होऊन मुरारपंतीं कुल् पुणेंप्रांत चाकण जुन्नर

‡ इ० इ० स० १६४३; * इ० इ० स० १२९४.

किल्ला तहद वांई शिरवळ सुभे इंदापूर प्रांत जाहागिरी दरोबस्त शाहाजी राजे यांसि दिला.

ते समयीं राजश्री दादोजी कोंडदेव जोशी कुळकर्णी मोजे हिंगणी बेरडी धुळें गांव वगैरे येथील होते. इमानी लिहिणार जाणोन त्यांचे स्वाधीन मुलूख कुलू अखत्यारी देऊन ठेविले. पागा हजार नर पांचशें व माद्या पांचशें सरदार बारगीर वगैरे शिद्दी बिलावल हपशी तैनात केले. त्या उपरि मुऱ्हार जगदेव विजापुरास गेले. त्याजसमागमें शाहाजी राजे ही गेले. दादाजीपंतांचे स्वाधीन मुलूख करून जाते समयीं सांगितलें कीं, चिरंजीव व स्त्री शिवनेरीस आहेत. आपल्यापाशीं महाल बांधून देऊन उभयतांस आणून अन्नवस्त्र देऊन चिरंजिवास शाहणे करणें. ही आज्ञा करून राजे गेले. दादोजीपंतांनीं शिवनेरीहून जिजाबाई व शिवबास आणून पुणें वसवून लाल महाल बांधून उभयतांस बरे इजतीनें[२३] ठेविलें. वस्त्रें अलंकार उत्तम करून आपले संनिध ठेविलें. त्याजवर मोरो तानदेव कैदेंतून लष्करांतन पळोन मलकरीकर पाटील, चाकण परगणेकर, वामनभटाचे पुत्र रंगभट केळकर यांची मातोश्री फुलाई होती त्यांचे घरास रात्रीं एकाएकीं गेले. त्यांनीं व मातोश्रीनें गुप्त रूपें ठेविलें. साहा महिने तेथें होते.

तदनंतर शाहाजी राजे विजापूर प्रांतीं कनकगिरीस आले होते. तेथें पाळेगार मवास होते त्या किल्यास वेढा घातला होता. ते समयीं संभाजी राजे वडील पुत्र होते त्यांसि जंबुरियाचा गोळा लागून शांत जहाले.[२४] पाळेगार धरून किल्ला फत्ते केला. त्या उपरि जाधवराव यांचे रागें करून दुसरें लग्न केलें.[२५] राजे यांनीं मोहिते यांची कन्या केली. तीस पुत्र राजश्री व्यंकोजी राजे जहाले. जिजाबाई व शिवाजी पुत्र यांचा त्याग केला. मुख पहाणार नाहीं म्हणोन बोलिले. राजश्री दादोजीपंतीं पुणियामध्यें मर्यादनें जिजाबाईचें चालविलें. शिवबास पंतोजी ठेविले. तालिमखाना व घोडे फिरविणें यांत तयार केलें. राजश्री दादोजीपंतीं मोरो तानदेव यासि कौल देऊन मौजे मलकरीहून आणविलें. मुलखास कौल[२६] दिला. मावळें बारा उजाड पडलीं होतीं. तेथें लांडगे होते त्यासि अशी ताकीद केली कीं, जो लांडगे मारील त्यासि शिरपाव देऊं. त्याजवरून लोकांनीं कस्त करून लांडगे मारिले. मुलूख निरुपद्रव केला. मावळे लोकांस ताकीद केली जे तुम्हांस वतनाची गरज असली

---

२३. इ० स० १६३७ त जिजाबाई व शिवाजी यांस पुण्यास ठेविलें.

२४. इ० स० १६५३ त हे संभाजी शांत झाले.

२५. इ० स० १६३० त दुसरा विवाह शहाजी यांनीं केला.

२६. कौल=अभयपत्र.

तर वस्ती करणें. मावळे लोकांनीं उत्तर केलें कीं, कौल सादर जालियावर त्या प्रमाणें मुलखाची आबादी करूं. त्याजवरून दादाजीपंतांनीं रयतेस कौल दिला. याचा तपशील:--पहिले सालीं दर बिघा रुका १ एक; दुसरे सालीं रुके सुमारें ३ तीन; तिसरे सालीं दर बिघा रुके ६; चवथे सालीं दर बिघा रुके ९; पांचवे सालीं दर बिघा रु ।·; सहावे सालीं दर बिघा ।।· रुपया, सातवे सालीं दर बिघा एक रुपया १. त्याजवर आठवे सालीं मलिकंबरी जमाबंदी ठरली. मुलूख माजूर लोक चोर नाहींसे जाहाले. मवास होते ते तमाम मारिले. इनसाफ बहुत करीत होते. जाते सुळीं दिले होते. कसबे खेडेबेरें येथें शिवापूर पेठ वसविली. पातशाई झाडें इरसाल शहाजी राजे यांचे नांवें लावून त्याचा एक आंबा घेतला होता म्हणोन आपला हात तोडीत होते. मग लोकांनीं अर्ज करून अस्तनी कमी केली. हें वर्तमान शहाजी राजे यांस विदित जाहालें. त्यांनीं शिरपाव पाठविले. तेव्हां अस्तनी दूर केली. त्याजउपरी सातशें होन मुशाहिरा केला. त्याजखेरीज मिळेल तें पडलें पान दिवाणांत जमा करावें असें बहुत दिवस काम केलें.

शहाजी राजे विजापूरप्रांतीं होते. ते समयीं मुऱ्हार जगदेव दिवाण होते. सुलतान शिकंदर* पातशाहा शांत जाहाले. पातशाही नासेल. मुलें लहान होतीं. बायका बेगम होत्या. त्यांनीं मुऱ्हार जगदेव दिवाण मुजऱ्यास आणिले. तक्तापुढें जिवें मारावें असें केलें. तें त्यांसि कळल्यावर जेथें कारंजें उडत होतें तेथें स्नान करून आतुर संन्यासी शिखा उपटून जाहाले. त्यांचे हातपाय तोडून चौरंग करून मारिलें. त्यानंतर विजापूरचा बंद तुटला. शहाजी राजे कर्नाटक प्रांतीं बाळापू कोल्हार येथें होते. बारा हजार फौज होती. ते समयीं चंदावरकर पाळेगार विजय राघव राजा थोर होता. त्यासि पांचशें स्त्रिया लग्नाच्या होत्या. मुयळाचा राजा त्रिचनापल्लीकर होता. त्याशीं व याशीं भांडण निरंतर होत होतें. शहाजी राजे यांसि त्रिचनापल्लीकरांनीं मदत नेऊन चंदावरकरांशीं युद्ध केलें. विजय राघव राजा चंदावरकर युद्धांत खस्त जाहाला. ते समयीं किल्ला चंदावर स्थळ बळेंच घेतलें. किल्ल्यास साहा कोसांचा घेर होता. तो हस्तगत जाहाल्यावर द्रव्य तेथें बहुत सांपडलें. तेथील कुल राज्य घेतलें. तेथील त्रिचनापल्लीकर यांस राज्य घेऊन द्यावें असा तह होता. परंतु त्यांशीं बेमानी केली. तें ही राज्य त्यांस मारून आपणच घेतलें. त्या स्थळीं पुत्र तुकाबाईचे पोटचे व्यंकोजी राजे व त्याची स्त्री दीपाबाई

* हें नांव चुकीचें आहे. कदाचित् इस्माइल अदिलशहा असें असावेंसें वाटतें.

उभयतां तेथें ठेवून आपण झाळापूर कोल्हार प्रांतीं राजगडीं होते. व्यंकाजी राजे यांस पुत्रसंतान तपशील:—

वडील शाहाजी राजे; त्यांचे पोटीं शरीफजी राजे; त्यांचे पोटीं कांहींच नाहीं. दुसरे एक पुत्र. तिसरे पुत्र तुकोजी राजे. तिघांपैकीं तुकोजी राजे यांसि संतति हल्लीं आहे.

त्या उपरि मलिकंबर दौलताबादेस होता तो मृत्यु पावलें. दिल्लीचा पातशाहा यानें मीर जुमला व औरंगजेब पुत्र पाठवून दौलताबाद घेतली. मलिकंबर यांणीं पेंठ वसविली होती त्या पेंठेस कौल दिला आणि गांवकुसू बांधून औरंगाबाद नांव ठेविलें. दक्षणची सुभेगिरी केली. दक्षणेंत मोहीम प्रथम विजापूर प्रांतीं केली. तुंबळ युद्ध जहालें. सरजाखान यांणीं औरंगजेबास मागें सारिलें. शिकस्त जाहली. फिरून औरंगाबादेस आले. बऱ्हाणपूर, खानदेश, बऱ्हाड खुदस्ती बुनयाद औरंगाबाद येथील सुभे यांचा कारभार करीत होते.

शिवाजी महाराज शके १५६८–१६०२
म्हं० इ० स० १६४६—१६८०.

त्या उपरि दादोजी कोंडदेव यांनीं बंदोबस्त कारभार अखत्यारीचा केला. असें असतां शिवाजी राजे दिवसेंदिवस बाळदशा टाकून बुद्धीचा प्रकाश करीत चालले. पंतांचा कारभार न्यायनिष्ठुर, पातशाई कामावर नजर देऊन, आणि महाराजांचा कारभार लोक ठेवावे आणि संचय करावा. आपले मोकाशाखेरीज गांव मारावे, अवाढव्य करावें, ज्यास्ती मिळवावें, हें पंतास न मानें. यास्तव कटकट वाढली. त्याजवर पंतांनीं विचार केला जे, हा प्रकार बरा दिसत नाहीं. म्हणून पंतीं विषप्राशन केलें त्या योगें दादाजी मृत्यु पावले. शिवाजी राजे सतरा वर्षांचे ते समयीं होते. त्यांणीं बहुत शोक केला. खजीना बहुत होता. शहाजी राजे दूर चंदावर प्रांतीं होते. त्यांणीं राजश्री दादोजीपंतास सांगून पाठविलें होतें जे, विजापूर प्रांतीं येऊं ते समयीं खजीना आम्हांकडे पाठविणें. जोंवर आम्ही येऊं तोंवर आपणापाशीं ठेवणें. दादोजीपंत निवर्तताच तो खजीना शिवाजी राजे यांनीं जप्त केला. शिबंदीस ही आज्ञा दिली व हुजरे पाठवून २५००० पंचवीस हजार मावळे लोक नवे चाकर ठेविले. कुल बंदोबस्त केला. शामराज नीळकंठ पारसनीस चतुर सुरतपाक बहुत उत्तम

२७. मलिकंबर इ० स० १६२६ त मृत जाहाला.

२८. मलिकंबरानें आपण इ० स० १६१० त वसविलेल्या शहरास खडकी हें नांव दिलें होतें. त्यास अवरंगजेबानें इ० स० १६५० त अवरंगाबाद असें नांव दिलें.

२९. इ० स० १६४७ त दादोजी कोंडदेव मृत्यु पावले.

३०. वस्तुत: या वेळीं शिवाजीचें वय २० वर्षांचें होतें.

होता. त्यास पेशवाई सांगितली. राघो बल्लाळ अत्रे चिटणीस लिहिणार म्हणून ठेविले. रघुनाथ बल्लाळ लष्करचे सबनीस केले. नवे लोक ही सही केले. पुण्यामध्यें होते. आंगें शिपाई मर्दुमकी अधिक हें शहाजी राजे यांस विदित जहालें. समाधानें पुत्रास लिहून पाठविलें. शिवाजी राजे अम्मल बसवून बंदोबस्ती करून होते.

शहाजहान पातशाहा दिल्लीस पातशाही कैरीत असतांना बेगम कन्या-औरंगशहाची भगिनी गरोदर होती तिजवर बलात्कार केला. बहिणीनें भावास सांगून पाठविलें. पातशाहाची नजर फिरली. तुम्ही चाल करून पातशाही घेणें. त्या उपरि दक्षिणचा खजीना तीन वर्षें दिल्लीस पाठविला न-व्हता तो खर्च करून फौजबंदी केली. तमाम लोकांस कौल पाठविले. ते समयीं शिवाजी राजे यांस फरमाना पाठविला. त्यांनीं मनास आणितां त्यांतील मजकूर कीं, तुम्ही फौजे सुद्धां येणें अगर तुमचें येणें होत नसल्यास शामराजपंत नीळकंठ देवाण यांस फौजेसुद्धां पाठविणें. दिल्लीची पातशाही आपणास आली म्हणजे दौलत मनसुबा तुमचे बापास नाहीं अशी देऊं म्हणोन फरमाना पाठविला. त्यासि शिवाजी म्हणों लागले जे, तुर्कास सलाम करणें हें उत्तम नाहीं. शामराजपंताच्या बटकीचें शष्प हातीं लागणार नाहीं. फरमाना श्वानाचे पुच्छास बांधोन गांवांत फिरविला. आहादी यास धक्के मारून बाहेर घातलें. त्यांणीं जाऊन औरंगजेबास सांगितलें. औरंगजेबांनीं ते च गोष्ट चित्तांत धर-ली जे, दिल्लीस फत्ते जाहालीयावर दक्षणेस मोहीम प्रथम शिवाजी राजे यांजवर करूं. तधींपासून दावा यावज्जीव पावेतों चालला. याउपरि औरंगजेबानें दिल्लीस जाऊन युद्ध केलें. उदाराम देशमुख ठार पडला. त्याची स्त्री राय-बागीण तिनें युद्ध बहुत केलें. फत्ते जाहाली. प्रांत माहूर सरकार देशमुखीचा फरमाना तीस करून दिला. दाराशाहा, सुज्या, मुरादबक्ष तिघे भाऊ मारून बाप शहाजहान कैद करून डोळे शिवले. बहिणीनें तख्त व किल्ला भावा-च्या स्वाधीन केला. औरंगजेब शाहा पातशाहा जाहाले. द्वाही फिरविली.

तेसमयीं निळोजी नीळकंठ निजामशाई चाकर वतनी नाईकवाडी किल्ले पुरंदर येथें होते. ते भोंवताला मुलुख लुटून खंडणी घेत असत. कां-हीं इनाम गांव शेतें होतीं. शहाजी राजे यांचा व त्यांचा भाऊपणा विशेष. त्याजवरून शिवाजी राजे यांनीं त्यासि पत्र लिहिलें जे, दादाजीपंत आम्हांस वडिलांसमान होते ते मृत्यु पावले. आपणास आश्रय नाहीं. त्याजकरितां

३१. शहाजहान इ० स० १६२८ त गादीवर बसला होता.

३२. शहाजहान बादशहास अवरंगजेबानें इ० स० १६५७ त कैद केलें.

गडाचे माचीस राहवयास येतों. त्यांनीं उत्तर दिलें कीं, आमचा दुसरा विचार नाहीं. सुखरूप येऊन राहणें. असें उत्तर येतां च गडाखालीं जाऊन छावणीस पागा हजार मावळे लोक देखील जाऊन राहिले. पर्जन्यकाळ क्रमिल्यावर दिपवाळीसण आला. निळोजी निळकंठराव यांचे धाकटे बंधु दोघे होते. पिलाजी निळकंठराव व शंकाजी निळकंठराव. निळोजी निळकंठराव वडील. ते किल्ल्याचें व गांवगन्नाचें काम करीत होते. धाकटे भावांस बांटा देत नव्हते. अन्नवस्त्र मात्र देऊन एक स्थळीं ठेविलें होतें. धाकटे भावांनीं शिवाजी राजे यांस एकांतीं भेटून अनुसंधान लाविलें होतें. दिपवाळी सणाबद्दल जिजाऊस व शिवाजी राजे यांस आमंत्रण सांगावयासि वडिलानें धाकटे भावास पाठविलें. त्याणें येऊन आमंत्रण सांगितलें. त्यासि उत्तर केलें कीं आम्हांस लोक टाकून येतां नये. येथें ही तुमचें च आहे. म्हणून त्यासि फिरून पाठविलें. आमंत्रण घेतलें नाहीं. मागुती तिघांनीं विचार केला जे, शहाजी राजे यांचा व आपला घरोबा. त्यांचा पुत्र व स्त्री येथें असतां दिपवाळीस न आणितां भाऊपणास उचित दिसत नाहीं. त्यांचा शब्द लागेल. करितां मागुती उभयतां सर्व लोकांसमवेत बारगीर मावळे देखील खासदार यांसि एकंदर परवानगी देऊन गडावर समस्तांस घेऊन गेले. तीन दिवस न्हाणें भोजन होऊन उत्तम वस्त्रें उभयतांस व लोकांस दिलीं. द्वितीयेस भाऊबीज करून बोळवण करावी असें होतें. ते दिवशीं भोजन जाहालें. रात्रीं जाणार होते, परंतु जाणें न जाहालें. निळकंठराव [यांनीं स्त्री] सहवर्तमान निद्रा केली. प्रातःकाळची चार घटिका रात्र असतां पिलाजी निळकंठराव व शंकाजी निळकंठराव यांणीं शिवाजी राजे यांस सावध केलें. अगोदर सूचना होती. ते समयीं निळोजी निळकंठराव यांच्या पलंगाखालीं रेशमी काढण्या घालून बांधिला. त्याची स्त्री एकीकडे काढून पायीं बेडी घातली. उभयतां भावांच्या ही पायीं बेड्या घातल्या. कोठींत ठेवून गडाच्या दरवाज्यावर मावळे लोक पाठवून जागजागां चौक्या ठेविल्या. त्यांचे लोक तीन हजार फितुरांत होते ते ही काढून दिले. त्या लोकांच्या बायका गडाखालीं काढून देऊन वस्तभाव घेतली. ते समयीं गडावर हवलदार बाजी धोलप, अनाजी रंगनाथ मळेकर सबनीस, ठेवून पांच हजार मावळे नेहमीं ठेवून निळकंठराव यांजकडील खजीना व त्यांत सांपडलें तें ही घेऊन त्यांस तीन रोज कैद करून ठेवून तदोत्तर बायका वस्तभावसुद्धां त्रिवर्गांस इनाम देऊन मौजे चामळीस ठेविलें. अद्यापि त्यांचें वतन सरनायकीचें त्यांच्या वंशास चालत आहे.

---

३३. शिवाजीनें पुरंदर इ० स० १६४७ त घेतला.

कसबे सुपें[३४] येथें शहाजी राजे यांचे मेहुणे सौभाग्यवती तुकाबाईचे भाऊ होते. त्यांचे भेटीस जाऊन त्यांस कैद केलें. त्यांच्या तीनशें पागा व द्रव्य घेतलें. ठाणें बसवून मग सोडिलें. त्याउपरि चाकणेचें[३५] ठाणें दादाजीपंतांचें होतें. तेथें फिरंगोजी नरसाळा हवालदार ठेवून किल्ला आपले स्वाधीन ठेविला. महालांचे हवालदार काशीराम अत्रे देशपांड्ये सासवडकर बहुत दिवस होते. त्याजवर राजगड[३६] व पद्मावती व संजीवनी व सुवेळा घेऊन किल्ल्याचे इमारतीचें काम लाविलें. त्या कामावर [३७]मोरो त्रिमळ पिंगळे चाकरीस ठेविले. त्या उपरि सिंहगड निजामशाई[*] किल्ला तोरणा[३८] प्रचंडगड घेतला. पातशाई खजीना होता त्याची पाळत आणोन बेरड पाठवून खजीना लुटून आणिला. दोन लक्ष होन [पो] त्यासि दाखल केले. शामराजपंतांस पेशवाई दिली.

ही खबर विजापुरीं[३९] पातशाहास पोंहोंचली. त्याजवरून पातशाहांनीं कौल पाठवन महाराजांस जाणविलें जे, तुम्ही पातशाहीचाकर असून, मुलुख मारितां, किल्ले घेतां, खजीने लुटतां, रयतेस आजार देतां, हें उत्तम करीत नाहीं. बरें, जालें ते माफ असे, तुम्ही हुजुर येणें. तुम्हांस दौलत देऊं, सरफराज करूं, म्हणोन लिहिलें. त्याजवरून हुजूर जावें न जावें असा विचार करितां महालांत जाऊन सईबाई स्त्रीस विचारणा केली. पुसलें जे, पातशाहांनीं कौल पाठवून भेटीस बोलाविलें आहे जावें कीं न जावें ? सईबाईनीं उत्तर केलें कीं, आम्हां स्त्रियांस पुसावें असें नाहीं. महाराज काय समजोन पुसतात हें नकळे. थोर थोर लोक मुत्सदी वगैरे आहेत, ज्यांचा भरंवसा असेल त्यांस विचार पुसावा. बायकांच्या बुद्धीचा विचार किती ! श्लोक. आत्मबुद्धिर्हितार्याय गुरुबुद्धिर्विशेषतः। परबुद्धिर्विनाशाय स्त्रीबुद्धिः प्रलयं गता ॥ १ ॥ स्त्रियांची बुद्धि या प्रकारची निंद्य आहे. महाराज बोलले कीं, तुम्ही बोललां हें सत्य. परंतु स्त्रियास्त्रियांत अंतर आहे. स्त्री म्हणजे घरचा प्रधान याजकरितां विचारलें. त्याजवरून सईबाई बोलली कीं, महाराजांचे वडील हुजूर आहेत. महाराजांनीं पातशाई किल्ले घेतले, खजीना लुटला, मारिला, याजकरितां हुजूर जावें हा सल्ला नाहीं.

३४. सुपें परगणा इ० स० १६३७—३८ त घेतला.

३५. चाकणचा किल्ला इ० स० १६३७-३८ त घेतला.

३६. राजगड किल्ला मोरबद डोंगरावर इ० स० १६४७ त शिवाजीनें बांधिला.

३७. मोरो त्रिमळ पिंगळे इ० स० १६५३ त चाकरीस राहिले.

* वस्तुतः शिवाजी पराक्रम करूं लागला तेव्हां निजामशाही जिवंत नव्हती. एथें अदलशाही असावेंसें वाटतें.

३८. तोरणा इ० स० १६४६ त घेतला.

३९. यावेळीं विजापुरीं महमद अदिलशहा गादीवर होता. ह्यानें इ० स० १६२६ पासून इ० स० १६५६ पर्यंत राज्य केलें.

वडिलांवर दृष्टि देऊन जाल तेव्हां बरें कसें दिसेल ! राज्य करावें असें असेल तर श्रीशंकरजीस शरण जावें. श्री जे नेमून कार्य करील तें पहावें. राज्य करणें त्यास मोह कैंचा. कंबरेस *दाली बांधावी. पुढें जें होणें तें होईल. हें ऐकून महाराज परम संतोष जाहाले. उचित द्यावयास पाहतां शहाजी राजे महाराजांनीं कर्नाटक प्रांतांतून पोवळ्यांचा पलंग व §दाब चौलक्ष होनांची व जिन्हे बखतरें व टोप व फिरंग तारवावरून जलमार्गें पाठविलीं होतीं त्यांपैकीं दाब सईबाईस दिली. बहुत संतोष होऊन श्रीस्मरण करून कंबरबंदी केली.

निळो सोनदेव यांसि मुजमी दिली. शिपाई लोकांचा व लष्करचा जमाव केला. जागजागां स्वाऱ्या शिकाऱ्या करून पैका मेळवावा तो लोकांस वांटून द्यावा. असें करीत असतां किल्ले घेऊन बंदोबस्ती केली. राज्यास आव घातला. सोंडवळकर व कोंडवळकर व जंजीरकर व राजपुरीकर तर्फेचे लोकांनीं तमाम कागद पाठवून वर्तमान जाणविलें कीं, महाराजांनीं कोंकणांत आल्यावर आपण भेटीस येऊं. त्याउपर महाराज कोंकणांत उतरले. सोंडवळकर व कोंडवळकर येऊन भेटले. सुरगड व बिरवाडी किल्ला सुवेळा वसविला. जागजागीं ठाणीं वसवून शिवापुरास गेले. शावजी सोमनाथ यांजला कारभार सांगोन रघुनाथ बल्लाळ कोरडे सबनीस यांस किल्ल्याची खबरदारी सांगोन निराजीपंतास जवळ ठेविलें. सोमनाथपंतास डबिरी दिली.

तदनंतर विजापुराहून सातशें बारगीर चाकर रहावयास आले त्यांसि महाराज बोलले कीं, आम्हांजवळ काय आहे ? याचें कसें करावें ? हें ऐकोन गोमाजी नाईक बोलले कीं, महाराजांस राज्य करणें आहे. साफ उत्तर कसें देतात. त्यांचा मुद्दा मनास आणोन त्यांचे कबिले कोठें आहेत त्याची चौकशी करून उत्तर काय देणें तें द्यावें. आपणाजवळ काय आहे म्हणोन भ्रम तोडावा ही राज्यनीति नव्हे. महाराजांस काय कमी आहे ! सरकारकून बोलावून विचार करावा. मग परकीयांस उत्तर देणें तें द्यावें. त्याजवरून सरकारकून व सरदार बोलावून आणिले. विचार करून बारगिरांचे कबिले विजापुराहून आणवोन त्यांजला चाकरीस [४०]ठेविलें. त्याजवर राघो बल्लाळ अत्रे यांसि सुभा सांगोन त्यांचे स्वाधीन ते बारगीर केले.

निळो सोनदेव मुजुमदार यांसि मुलूखगिरीचा सुभा सांगितला. त्यानें मुलखास कौल देऊन रयत आबादानी केली. त्याउपर पायलोक जमाव केला. मालुसरे;

* दाली—तरवार लटकविण्याच्या कमरपट्टा; दाली बांधणें=दुसऱ्याशीं लढण्यास तयार असणें.

§ दाब=सोन्याचा कमरपट्टा.

४० इ० स० १६५८ त हे लोक चाकरीस ठेविले.

हमाले, पाडळ, निंबाळकर, कोंकडे, घाडगे, जगताप, सोनवळकर, पालेकर, गुजर वगैरे यांसि सांगोन विचार करून आंवढा व पट्टा[§] दोन्ही किल्ले घेऊन त्यांजवर नरहर आनंदराव यांसि पेशवाई दिली. तदोत्तर रायगडास व सुवेळेस इमारत जाहाली. नंतर मुख्य तेथें राहूं लागले. त्याउपर चाळीस हजार मावळे चाकर ठेविले.

बारा मावळचे राजे चंद्रराव मोरे जावळीकर विजापूरच्या पातशाहास खंडणी दरसाल देऊन होते. त्यांचा दिवाण हणमंतराव मोरे याची कन्या नवरी सुंदर उपवर होती. तिचे सोयरिकीबद्दल रघुनाथ बल्लाळ सबनीस यांसि हणमंतराव मोरे यांजकडे शिष्टाईस पाठविलें. त्यांचे राज्यांत झाडी बहुत. याजकरितां रघुनाथ बल्लाळ यांच्या समागमें पंचवीस स्वार व शंभर मावळे देऊन रवाना केलें. हणमंतराव मोरे जोतें उतरोन आंगणांत भेटीस आले. भेट होतांच दगा करून कटारीनें त्यांस मारिलें. दारीं दहावीस लोक होते तेही मारिले. वाईहून रातोरात किल्ले पुरंदरास आले. राजे बहुत संतोष होऊन शिरपाव दिला. दुसरे दिवशीं चाळीस हजार मावळे घेऊन रातोरात चालोन तिसरे रोजीं श्रीमहाबळेश्वराहून निसणीचा घाट उतरोन जावळीस आले. रघुनाथ बल्लाळ सबनीस यांचे समागमें फौज देऊन माणकोजी दाहातोंडे सेनापति होते ते व सबनीस फौजसुद्धां रडतोंडीचे घाटानें उतरून जावळीस आले. तिजला वेढा घातला. दोनप्रहर पर्यंत लढाई जाहाली. जावळी घेतली. राजश्री बाजीराव कृष्ण मोरे पंधरा सोळा वर्षांचे उमरींत होते. त्यांसि स्त्रियांसुद्धां कैद केलें. मालमत्ता द्रव्य सांडलें बहुत सांपडलें. पुरातन राज्याचा भंग केला. मालमत्ता तेथील घेऊन प्रतापगडीं सुवेळा येथें श्रीदेवीची स्थापना[१२] केली. मावळे चौकीस ठेविले. उभयतां मोरे घेऊन पुण्यास आले. तैलाभ्यंग करून उत्तम भोजन घालोन पुण्याचे दक्षणेसन्निध निमजागा आहे ते स्थळीं उभयतांचा शिरच्छेद केला. मोऱ्यांच्या स्त्रिया व कन्या होत्या त्यांची सोयरीक न करितां सोडून सर्वत्रांस दिलें. चंद्रावमोरे जावळीकर यांचे राज्याची दशा करून राज्य घेतलें. साठ हजार मावळे नांवाजून सही केले. द्रव्य बहुत जमा जाहालें.

त्याउपर कोयनाकांठ सोडविला. वासोटा किल्ला घेतला. मावळे लोक यांजला कौल पाठवून भेटीस आणिलें. हाजूरगोळे व पांढरे व मोरे व

§ हे दोन्ही किल्ले नगर जिल्ह्यांत आकोलें तालुक्यांत आहेत.

११. ही गोष्ट इ० स० १६५८ त घडली.

१२. प्रतापगडास देवीची स्थापना इ० स० १६६१ त केली.

इसेकर व दुदुसकर यांसि नांवाजून सुभे जुमले सांगितले आणि बक्षिसी दिल्या. तदोत्तर जाऊन कल्याण मारिलें. राजश्री आबाजी सोनदेव यांनीं साराच आटोप केला. मशारनिल्हेस मुसलमानाची स्त्री चांगली सांपडली होती ती महाराजांस नजर केली. महाराजांनीं उत्तर केलें कीं, जिजाऊ साहेबांचे स्वरूप असें सुंदर असतें तर आम्ही या प्रमाणेंच जालों असतों. असें बोलोन तिजला कन्येप्रमाणें मोजून तिजला वस्त्रे अलंकार देऊन समागमें पांचशे स्वार दिले आणि विजापुरास पोहोंचविली.

मग येऊन रायगड पटिला लिंगाणा किल्ला बांधिला. आबाजीपंतीं कल्याणचा बंदोबस्त केला. मामले चऊल येथें जाऊन शहर मारिलें. तेथें गुजर होते त्यांजपासून बहुत मत्ता घेतला. तेथें काजी होता तो सांपडला. शहरास व मुलकास कौल दिला. याउपर महाराजांनीं प्रधानगड घेतला. तेथें केशर शिंग होता त्यानें जोहर केला. कबिले मारिले. त्यांत दोघे पुत्र वांचले होते ते घेऊन केशर शिंग याची मातोश्री किल्ल्यावर पळून गेली होती ती झाडीमध्यें लपून राहिली. झुंज जाहालें. केशरशिंग पडला. किल्ला फत्ते जाहाला. महाराज किल्ल्यावर चढून गेले. मार्गीं बोरीची कांटी पालखीस लागली. तेव्हां महाराज बोलले कीं, कांटी आपल्यास आक्षेप करिती काय निमित्य ! इजखालीं खणावें. तेथें मालाचा चौक लागला. त्यांत अकबरी मोहोरा व होन व सोन्याच्या कांबींचे तुकडे मिळोन बावीस घागरी व चार कढया सांपडल्या. किल्ल्याचा झाडा घेतला तों केशरशिंगाची आई सांपडली. तिचे पायांवर डोई ठेवून पालखींत बसवून गडाखालीं आणिली. केशरशिंग वगैरे रजपूत रणीं पडले होते त्यांजपाशीं आणोन अग्नि दिला. कितीक दिवशीं त्याचे आईस व पुत्रास पायलोक समागमें देऊन वतनावर रवाना करून दिलें.

गोवेंकर सांवत जमाव करून तळें घोंसाळें येथील मुलूख मारून गेले. ते समयीं महाराजांचें शरीर स्वस्थ नव्हतें. याजकारितां श्री हरिहरेश्वरीं जाऊन तेथें व्यथेचा परिहार केला. तेथून आल्यावर कितीकां दिवशीं मागती हरिहरेश्वरास गेले. ते वेळेस गोंव्यापाशीं आले. तेथील सांवत भेटावयास आले ते च हस्तगत करून त्यांजपाशीं फिरंग एक फार चांगली अपूर्व होती ती घेतली आणि त्यांसि नांवाजून चाकर ठेविला. पालवणकर व दळवी राजे जाऊन पातशाही चाकर झाले. तेव्हां वरचेवर घाटमाथ्याचे किल्ले बांधिले. इमारत जागजागां काम लाविलें. राजपूर मारिलें. शृंगारपूरकर सुरवे यांजला युक्तीनें पळवून देशधडी केलें. मुलुख हस्तगत केला. त्याजवर कुडाळप्रांतीं

४२. कल्याण इ० स० १६४८ त मारिलें.

स्वारी करून कुडाळकर सावंत व भोसले परागंदा करून फिरंगणांत पळविले. तेथील मुलुखाचा बंदोबस्त करून फोंडीयाचे कोटास आले. तो कोट जोरावर म्हणून त्यास सुरुंग लावून उडविला. फत्ते झाली.

हें वर्तमान विजापुरीं पातशहास जाहिर जाहलें. शहाजी राजे करनाटकांत होते. त्यांजपाशीं लिहिलें. त्यांनीं उत्तर दिलें कीं, आपण आपले स्त्रीचा व पुत्राचा त्याग केला आहे. तुम्हांस कळेल तें करणें. आमचें ते एकत नाहींत. त्याउपर अफजलखान भटारी कचेरीस बसला होता तो सरदार मोठा. बारा हजार स्वार त्याजपाशीं जमियत होती. बहुत दुष्ट. तुळजापुरीं त्याणें श्रीदेवीस उपद्रव केला होता. पैजेचा विडा घेऊन फौजेसहवर्तमान वाईस आला. शिवाजी राजे जिजाऊस घेऊन प्रतापगडास आले. साठ हजार मावळे होते. अफजलखानानें आपला दिवाण कृष्णाजी भास्कर महाराजांकडेस शिष्टाईस पाठविला जे, तुम्ही भेटीस येणें. तुम्हांस दौलत शहाजीपेक्षां विशेष देऊं. पातशहास भेटवितों. बेविश्वास भेटीस यावें. कृष्णाजी भास्कर यांस राजे यांनीं उत्तर दिलें जे, भेट घेतों, परंतु तुमचे लष्करांत येत नाहीं. प्रतापगडचे दरवाजाखालीं बाहेर सदर करितों. तेथें खुद्द अफजलखान व तुम्ही येणें. वचन प्रमाण देऊन हातीं धरून घेऊन जाणें. पातशहाचे भेटीस येतों असें बोलोन त्यासि वस्त्रे भूषणें देऊन गौरव केला. घोडा खासा बसावयास दिला आणि एकांतीं बसून विचारिलें शफतपूर्वक कीं, खानाचे चित्तांत काय आहे? त्यानें सविस्तर वर्तमान निवेदन केलें. मग बोलिले जे, तुम्ही आपला मतलब सांगावा. "त्यासि जावळीस घेऊन येतों. तेथें एकांतीं नेऊन जें फावेल तें करावें." याप्रमाणें बोलोन चालिला. समागमें आपले तर्फेनें वकील दत्ताजी गोपिनाथ बोकील मौजे हिवरें नजीक सासवड यांस देऊन रवाना केलें. त्याणीं जाऊन हकीकत जाहीर केली. बहुत प्रकारें समजाविलें. तेव्हां भेटीस जावें असा निश्चय जाला. हें वर्तमान दत्ताजी गोपिनाथ यांणीं राजे यांस लिहिलें. त्याजवरून गडाचे बुरजाखालीं दरवाजाचे सन्निध गडकरी बेलदार बोलावून अनाजी रघुनाथ सबनीस यांसि सांगितलें. सदर तयार करविली. मखमाली डेरे वगैरे सोनेरी कामें केलीं. बिछाने उत्तम तयार केले. मावळे वगैरे लोकांचा जमाव करून पाठी थापटून फार नांवाजलें. जावळीचा घाट धरून बारा हजार मावळे जागजागां ठेविले. वाटा मोकळ्या ठेविल्या. लोकांस बोलले कीं, अफजलखान येत आहे. आम्ही त्याचे भेटीस जातों. किल्ल्यावर तोफा तयार केल्या. लोकांस इशारत सांगितली कीं, खानास आपण मारिलें म्हणजे गडकरी किल्ल्यावरील तोफांचे आवाज करतील तेव्हां तुम्ही त्यांचें लष्कर कुल् बुडविणें.

जो कौलास येईल त्यास राखणें. वरकड लष्कर न जाऊं देणें. याप्रमाणें संकेत केला. अफजलखान तोफा व बुणगें वांईस ठेवून, सडे फौजसुद्धां, बेलदार झाडी तोडावयास समागमें घेऊन, खंडोजी रोहिकर पांच हजार मावळे यांचा सरदार हरोळीस[४] होता, त्यास बरोबर घेऊन, प्रतापगडास जातां हत्ती निशाणाचा गुंतला. तेथें चालेना. तेथें बहुतांनीं वर्जिलें कीं न जावें. परंतु ऐकिलें नाहीं आणि त्या हत्तीचे डोळे फोडिले. दुसरे हत्तीवर निशाण देऊन झाडी तोडून वाटा करीत रडतोंडीचा घाट उतरोन कोयनातीरीं खोऱ्यांत झाडी तोडून मुकाम केला. तेथून कृष्णाजी भास्कर व दत्ताजी गोपिनाथ [यांस] पाठविलें कीं, लष्करांत भेटीस येणें. तेथेंच उत्तर केलें कीं, सदरेस तुम्ही सडे एकटे येणें. तेथें भेट होईल. हा निग्रह पाहून अफजलखान फाजीलखान पुत्र होता त्यासि लष्करांत ठेवून आपण पालखींत बसून स्वार जाले. भोई बत्तीस व खिजमतगार पांच व कृष्णाजी भास्कर दिवाण व दत्ताजी गोपिनाथ वकील राजाकडील पर्वत चढून सदरेसन्निध आले. अगोदर राजश्रीनें सदरेस मागें मोठी गर्ता खणून ठेविली होती. त्यांत धारकरी चाळीस असामी संभाजी व कावजी व हिरोजी फर्जंद व सोन महाला व जीव महाला वगैरे चाळीसजण बसविले होते. त्या उपर शिवाजी राजांनीं बख्तर आंगांत घालोन टोप डोईस घातला. मग येऊन देवदर्शन घेतलें. बिचवा, वाघनख नवटांकी तरवार मजबुतीनें घेतली. सर्व लोकांस सावधान करून गडावर बंदोबस्ती केली. आऊ साहेबांचे पायांवर डोकी ठेविली. मातोश्रींनी विजयी व्हावें असा आशीर्वाद दिला. सारे सरदार गुजर, महाडीक, पानेकर, निंबाळकर, निराजीपंत, निळोजीपंत, मोरोपंत, उमाजी व रावजीपंत या सर्वांस निरवणूक करून शिवाजी राजे यांस हातीं दिले. जिवा माहाली यास दरवाजावर ठेविलें. खान खिजमतगार व भोई दूर ठेवून कृष्णाजी भास्कर व दत्ताजी गोपिनाथ यांसि घेऊन सदरेस येवून लोडाजवळ बसले. दत्ताजी गोपिनाथ याणें पुढें जाऊन महाराजांस विनंति केली जे, खान येऊन सदरेस बसले. महाराजांनीं मजबुतीनें भेटीस चलावें. बिचवा, वाघनख, नवटांकी तरवार, घेऊन खानासमोर येऊन सलाम केला. उभे राहिले. खानानें कृष्णाजी भास्करास हेच शिवाजी राजे म्हणोन तीन वेळां पुशिलें आणि बोलिला कीं, तुम्ही पातशाही उमराव असोन किल्ले घेतां, मुलूख मारितां, खजीना लुटितां हे काय आहे? महाराजांनीं उत्तर केलें कीं किल्ले कोट आपणच घेतले. खजीना मोगल नेत होता तोही आपणच लुटून सदर जागा केल्या. खान बोलला आमचे किल्ले घेतले आहेत ते आमचे हवालीं करणें.

---

४. हरोळी=पिच्छाडी.

पातशाहांनीं तुम्हांस बोलाविलें आहे. हुजूर घेऊन जाऊं. महाराजांनीं जाबसाल केला कीं पातशाई परवाना कोठें आहे ता दाखविल्यावर हुकूमबरदार असों. त्याजवरून खानाचा दिवाण बोलिला कीं खानाचा दस्तेपंजा शिरीं घेऊन तक्सीर माफ करून घेणें. महाराज बोलले जे, खान पातशाईचाकर, आम्हांस माफ कां करतील! असो. तत्रापि तुम्हीं म्हणतां तरी आम्हीं खानाचे पोटांत डोई घालितों, त्यांनीं तक्सीर माफ करावी. असें बोलोन खानास भेटले. खानानें महाराजांस बगलेमध्यें दाबून कटार चालविली. आंगांत शिलेपोस होता सबब कारेगीर जहाली नाहीं. महाराजांनीं अगदीं पिळोन बिचवा चालविला आणि वाघनखाचा मार डावे हातें केला. पोट फोडून कोयळा बाहेर काढिला आणि महाराजांनीं आपणांस सोडवून घेतलें. खानानें शालेनें पोट बांधून महाराजांवर फिरंगीचा हात टाकिला तो वार कारेगर न जाला. टोप तुटोन गव्हांप्रमाणें लागले. त्यावर महाराजांनीं पट्टयाचा हात चालविला. खानाचे दोन भाग केले. शेख जवळ पठाण होता तो आडवा धांवला. त्यासि तानवाजी मालुसऱ्यांनीं जवळ करून ठार पाडिला. कृष्णाजीपंत दिवाण यांणीं महाराजांवर हात टाकिला. राजे बोलिले कीं ब्राह्मण तूं. असें समोर उभें न रहाणें. ब्राह्मणहत्या घडेल. इतक्यांत जिवा माहाली यांनीं त्यासि तरवारीनें ठार केलें. येसाी निकम येऊन महाराजांस माघारें करून आपण पुढें जाला. तों इतक्यांत भोई शिताफी करून खानाचा मुर्दा पालखींत घालून पळूं लागले. येसा निकम धांवून भोयांच्या कुंच्या मारून आणि शीर कापून शीर व मोत्यांचा तुरा घेऊन आला. संभाजी व कावजी वगैरे चाळीस असामी गर्तेत गडबड ऐकतांच बाहेर धांवून आले. चपेटीस दत्ताजी गोपिनाथ सांपडले. त्यासि ही दोन चार वार जाहले. बळखले नाहीं. महाराजांनीं त्यांस वोळखून रक्षिले. मोगलाचें शीर घेऊन गडीवर गेले. त्यानें श्रीतुळजापूरचे भवानीस उपद्रव केला होता म्हणोन शीर दरवाजावर बांधिलें. बुरजावर इशारत केली, तोफा सुटल्या. फत्ते जहाली. मावळे लोकांस इशारत होती च. ते लष्करांत उतरल्यावर

४५. दस्तपंजा=अभयहस्त.

४६. तक्शीर=अन्याय.

४७. कारेगार=लागू.

४८ फिरंग=तरवार.

४९. येसा निकम हें नांव मोडी लिपींत लिहिलें असल्यामुळें व त्या लिपींत क आणि म व जी आणि नी यांचे सादृश्य असल्यामुळें येसाजी कंक असा भ्रम होऊन ग्रांट डफचे इंग्रजी इतिहासांत हा तसेंच छापलें गेलें आहे. परंतु खरें नांव येसा निकम आहे असें पुष्कळ हस्त लिखित मोडी प्रतींवरून दिसतें तसेंच दत्तोजीपंत याबद्दल पंतोजीपंत असें मोडी लिपींतील द व प यांचे सादृश्यामुळें झालेलें आहे.

५०. दशा करून [पाठांतर].

बाटा बांधून सावध च होते. जमा होऊन सर्व लष्कर बुडविलें. लूट माफ केली होती. बारा हजार घोडे पागेस आले. निशाणनगारे व हत्ती हुजूर घेतले. अफजूलखानाचा कबिला व पुत्र कोयनाकांठानें पळून गेला. कांहीं बुणगें ठेविलें होतें तें लुटून तोफा वगैरे गडीवर आणिलें. खंडोजी खोपडा रोहिलीकर जीवें मारिला. जिजाऊस जाऊन भेटले.

दत्ताजी गोपिनाथ यांस इनाम दोन लक्ष होन व मौजे हिवरें तालुके कोरे-पठार प्रांत पुणें नजीक सासवड हा गांव इनाम दिला. अद्यापि त्यांचे वंशास हें अन्न चालत आहे. मोरोपंतास पेशवाई दिली. रावजीपंतास राजापूरचा सुभा होता त्यांजपाशीं राजश्री बाळाजी आवजी प्रभु शहाणे लिहिणार पाहून रावजीपंतीं फडनिशी व चिटणिशी सांगितली होती. कागदपत्र त्यांचे हातचे हुजूर जाऊं लागले. त्यांचे लिहिण्यावर व मजकुरावर महराज संतोष जाहले. असा लिहिणार हुजूर आपल्याजवळ असावा ह्मणोन बोलले. रावजीपंतांस एक दोन वेळां लिहिलें कीं, तुह्मांजवळ ब्राह्मण परभु कोण लिहिणार आहेत ते हुजूर पाठविणें. त्याउपर महाराजांची स्वारी राजापूरें प्रांतीं जाहाली. तेव्हां रावजीपंत येऊन भेटले. ते समयीं समक्ष बोलले जे, पंतीं इतका लिहिणार आम्हांस दिलाच पाहिजे. त्याजवरून रावजीपंतांनीं राजश्री बाळाजी आवजीस आणोन महाराजांस भेटविलें. महाराजांनीं त्यास चिटनिशी सांगितली. घोडा शिरपाव बक्षीस देऊन राज्यकारणीं लिहिण्याची घडामोड त्याचे हातांनीं घेऊं लागले. बहुत संतोष जाहाले. अंतस्थ राजकारणादिक कामें निघालीं [तीं] ते करूं लागले असतां सर्व कारकुनांस अचंबा वाटला. ते द्वेष करूं लागले. कोणेही प्रकारें याचा बदनैक्ष होऊन नाश व्हावा हे चित्तांत आणिलें. ही बातमी महा-राजांस कळली. त्याजवरून महाराजांनीं बाळाजी आवजीस ताकीद केली जे भोजनास कोणा एकाचे घरीं विश्वास धरून गेलां तरी तुमचा मुलाहिजा होणार नाहीं. असें समक्ष सांगितलें. हे वर्तमान सर्व कारकुनांस कळल्यावर एकत्र हो-ऊन विचार केला कीं, याजवर महाराजांची पूर्ण कृपा आहे. आपण द्वेष के-ल्यास उपयोग नाहीं. असें म्हणोन त्याशीं सख्य पाळिलें.

राजश्री दलपतराव पोतनीस सरदेशमुख मामले रावेरीस आले. ते चऊल-पर्यंत पोहोंचले. तों महाराजांपुढे कांहीं अक्कल न चाले. जाणोन त्यांनीं रायबागी-

५१. राजापुरावर स्वारी इ० स० १६६० त झाली.

५२. बदनक्ष=फजिती.

५३. मुलाहिजा=क्षमा.

५४. रायबागीण=ही माहूरच्या उदारामनामक देशमुखाची स्त्री. हिचा नवरा अवरंगजेबाचे तर्फेनें त्याचे भावाशीं युद्ध करीत असतां इ० स० १६५७ चे सुमारास मरण पावला. तेव्हां ही मोठ्या शौर्यानें लढली. म्हणून अवरंगजेबानें तिला राय-

ण कुमकेस आणविली. ती पेणचे मार्गे येणार हे वर्तमान महाराजांस जाहीर जाहालें. त्याजवर उमरखेडचे मार्गे पांच हजार बरकंदाज ठेवून मार्ग बंद केला. हाटेलैंकर व राजगडकर पाटील व येशवंतराव व मानाजी व विश्वासराव हातमुलैकर व दिनकरराव यांस हुकूम केला कीं, उमरखेडचे मार्गें रायबगीण येत आहे तिजला बुडविणें. तुमची सर्फराजी होईल. तों रायबगीण उमरखेडास आली. पुढें सर्वत्रांनीं मिळून भोंवता वणवा लावून लष्कर सर्व बुडविलें. रायबगीण धरून आणिली. ती बायको. तिजला काय मारावी म्हणोन वस्त्रें जवाहीर देऊन औरंगाबादेस पोंचवून दिली. नामदारखान यांनीं पळून जावें असा विचार केला तेव्हां महाराजांनीं मिरा डोंगर धरून घाट बंद केला. हें वर्तमान नामदारखान यासि दलपतरायांनीं सांगितलें. नागोठणें याचे बंदरावरून पेणचे मार्गें खान कल्याणावरून पळून गेला. कुल दक्षणेस विजापुरी उमराव होते त्यासि दहशत पडली. महाराजांचें यश बहुत वाढलें. किल्ले सातारा व चंदन व पन्हाळा वगैरे गड तहद विशाळगड खेळणा व रांगणा, प्रसिद्धगड, भिलगड, तहद सौंध्याचे सरदे पावेतों गड घेऊन खुद्द राजे पन्हाळियास राहिले.

अफजूलखानाचा लेंक फाजलखान पळाला होता तो विजापुरास फाकिरी घेऊन पातशाहापाशीं गेला. पातशाहास बोलला कीं, माझे बापाचा सूड घेणें. त्याजवरून पादशहांनीं कुल सरदार बोलावून ऐंशी हजार फौज अफजूलखानाच्या पुत्रासमागमें शिद्दी बिलावल वगैरे तोफा देऊन रवाना केले. त्यांनीं येऊन पन्हाळियास वेढा घातला. महाराज यांनीं सात आठ हजार मावळे घेऊन रात्रीस गडाखालीं उतरून मोरचे मारिले. कडतोजी गुजर होता त्याचें नांव प्रतापराव ठेवून सरनोबती सांगितली. कितीएक दिवस भांडत असतां पठाण गडाखालीं होता. डोंगर होता त्यावर तोफा चढवून मारगिरी करूं लागले. तो मार किल्ल्यावर येऊं लागला तेव्हां त्रिंबक इंगळा बोलूं लागला कीं, महाराजांनीं येथें राहूं नये. बाहेर उपराळा करावा. तें ऐकोन वीस हजार मावळे गडावर ठेवून महाराज चाळीस हजार मावळे बराबर घेऊन चालले. तेथून विशाळगड तीन कोस होता. तो दूर राहिला. प्रातःकाळ जाहाला. यवनाची फौज चंद्रज्योती लावून मार्ग काढीत पाठीवर आली. खिडीज-

---

बागीण हा किताब देऊन तिची देशमुखी तिजकडे ठेविली. हिचा मोड शिवाजी महाराजांनीं इ० स० १६७० त केला.

५५. होलटकर (पाठांतर).

५६. हातनुलकर (पाठांतर).

५७. इ० स० १६६० त पन्हाळ्यास विजापूरकरांनीं वेढा दिला.

बळ महाराजांस आटोपिलें. रानश्री बाजी परभु धारकरी हिमतीचे माणूस होते त्यांस बोलावून पुशिलें कीं, आतां कसें करावें? म्हारनिल्हेनीं उत्तर केलें कीं, महाराजांनीं निघोन जावें. मी येथें राहतों. त्यांसि खिंड चढूं देत नाहीं. महाराजांनीं गडावर तोफांचे आवाज करावे. तोंपर्यंत यांशीं युद्ध करून फौज येऊं देत नाहीं. साहेबकामीं पडलों तरी मुलांलेंकरास अन्न देणार महाराज आहेत. असें बोलून निम्मे मावळे घेऊन खिंडीजवळ येऊन उभा राहिला. तेथें युद्ध मोठें जाहलें. शिद्दी बिलावल व फाजलखान यांस खिंडीजवळून माघारें सारिलें. खिंड चढों न दिली. तों महाराज गडावर पोंचून गडावर तोफांचे आवाज दोन केले. ते ऐकून बाजी परभु हुशार जाहले कीं, आतां हा जीव गेला तरी चिंता नाहीं. फाजलखान व शिद्दी बिलावल व सरजाखान यांनीं मोठा लगट करून तुंबळ युद्ध केलें. बाजी परभु जखमी जहाला. सातआठशें मावळे कामास आले. बाजी परभु जखमी होऊन रणांत पडतांच कांहीं एक सांभाळून डोंगरांत गेले. फौज खिंड चढून विशाळगडाखालीं आली. तों पाणी नाहीं. जागा *कुंबल पाहून दोनचार घटका उभे राहून पन्हाळियास गेले. तेथें वेढा घालून बसले. यांनीं छापा घालून फौज सर्व बुडविली. असा विचार पाहून कुल फौज उठोन गेली. महाराजांनीं बाजी परभु आदिकरून मावळे जखमी जहाले होते त्यांसि आणोन जखमा बऱ्या केल्या. विजापूरच्या फौजेनें पायमल्ली जाहाली सबब मुलकास कौल दिला. खराबा जाहला सबब राघो बल्लाळ अत्रे यांसि सुभा सांगितला. मुलखाची वस्ति केली. दिल्लीचे पादशहास खबर पोंचली.

यानंतर शास्तेखान ऐशीं हजार स्वारांनिशीं रवाना केला. तो मुलुख मारीत किल्ले घेत पुण्यास येऊन राजवाड्यांत राहिला. महाराज गडास होते. तेथें खबर आली कीं, मोगल येऊन राजवाड्यांत राहिला. हें ऐकोन बहुत कोपाविष्ट जहाले. विश्वासु लोकांस समागमें घेऊन तीनशें लोकांनिशीं वाड्यावर गेले. जागजागां बैलांचे शिंगांस व झाडांस पोत बांधिले. सर कारकुनास निरवणूक केली. निदान समीप आहे तुम्ही खबरदार रहाणें. मोगलाची फौज आली तरी जुकस न खाणें. रानश्री शामराज पंतासमागमें बारा हजार मावळे लोक देऊन पाठीवर कुमकीस ठेविलें. शिड्या लावून वाड्यांत उतरले. चौकीचे लोक होते ते मारून महालांत गेले. शास्ताखान निजला होता. त्याजवर तरवारीचे वार केले. तों बायकांनीं दिवे मालवून त्याजवर पडून जान-

---

५८. हा हिरडस मावळचा देशपांड्या होता.

५९. शास्ताखान इ० स० १६६२ त दक्षिणेंत आला व इ० स० १६६३ त शिवाजीनें त्याचीं बोटें छाटिलीं.

* कुंबल—कांटेरी झुडपांनीं आच्छादिलेली.

दरात नेला. तरवारीचे वारानें हाताचीं बोटें तुटोन जखमी जहाला. त्या सारखा काजी होता तो मारिला. लष्करांत आवाई जाहली होती. पोत जागजागां बांधिले होते. ते उजळून फौज तमाम तयार होऊन हिलालांवर धांवूं लागले. तेव्हां महाराजांनीं सर्व पाहून नदी पलीकडे स्वार व लोक ठेविले होते त्यांत जाऊन किल्ले कोटांत गेले. दुसरे दिवशीं शास्ताखान कूच करून दिल्लीस गेला.

तदनंतर सुरत मारावी असा विचार करून सर कारकून व सरदार व मावळे आदिकरून जमीयत करावी ती करून सुरत[६०] मारिली. बहुत मत्ता हातास लागली. सोनें, रुपें, मोतीं, दौलत, व नक्ताखेरीज दुसरा ऐवज घेतला नाहीं. महाराज तिकडे गेल्यानंतर मागें बाजी शामराज विजापुराहून फौज घेऊन महाल गोरेगांव पावेतों आले. महाराजही सुरत मारून माघारे आले. हें ऐकोन विजापुरास पळोन गेले. महाराज महाडास येऊन दाखल जाले. तेथें घोड्यांची पहाणी करून दत्ताजीपंतास फडणिशी सांगितली. तदनंतर नित्य नेम मनास आणोन धर्मन्याय चालावे असें चित्तांत आणोन ब्राह्मणांस वर्षासनें करून दिलीं. येविशीं अधिकारी पाहिजे म्हणोन रघुनाथ भटास पंडितराई सांगितली. निराजीपंतास न्यायाधिशी दिली. वाराणशी पावेतों धर्मकीर्ति केली. क्षेत्रोक्षेत्रीं ब्राह्मणांची संस्था केली. देवस्थानांस जागजागीं नंदादीप व नैवेद्य सरकारांतून करून दिले. मुलुखगिरीस[६१] जमादार व सुभेदार व मुजुमदार व हवालदार नेमून दिले. ब्राह्मणांस सुभे व परभूंस मजुमी नेमिल्या. महालोमहालचे हवाले परभूंस व किल्ल्यांचे हवाले मराठे यांसि व कारखाननिशीचीं कामें परभूंस अशा नेमणुका करून दिल्या. राज्याचा बंदोबस्त करून वर्तणूक करूं लागले. गडास दहा रजपुतांस एक नाईक, तिघां नायकांसि एक तट्टू, सर जावत्यांत मशाऊ करून दिली. जेथील तेथील बंदोबस्ती याप्रमाणें करून दिली. *हशम लोकांस सबनीस परभू नेमून दिला. व इमारतीस ब्राह्मण मजमदार करून दिला. किल्ल्याच्या इमारती चालविल्या. पाय लोकांचे जुमले केले. हिरोजी फर्जंद यांसि कुल इमारतीचें काम अखत्यारीनें सांगितलें. नागोजी ससोर यांस फर्जंदांची सरदारी सांगितली. असा एक विचार करून एकास एक वर्म करून ठेविलें.

औरंगजेब पातशहास खबर गेली. त्यांणीं दिल्लीस जाते समयीं मोहकमसिंग रजपूत दहा हजार फौज देऊन सरंजामासुद्धां औरंगाबादेस ठेविला

६०. तारीख ५ जानेवारी इ० स० १६६४ या दिवशीं सुरत मारिली.

६१. मुलुखगिरी–स्वारी.

* हशम=लवाजम्याचे लोक.

होता त्यासि हुकूम केला कीं, शिवाजीवर मोहीम करणें. त्याजवरून तो फौज सुद्धां चालोन आला. त्याजवर महाराजांनीं प्रतापराव गुजर सेनापती वीस हजार फौजेनिशीं रवाना केला. उभयतांचें युद्ध जाहलें. मोहकमसिंग युद्धांत खस्त जहाला. फौज तमाम बुडवून दहा हजार घोडे आणिले. हें वर्तमान दिल्लीस कळल्यावर पादशहांनीं मिर्जा राजा जयसिंग व दलेलखान पठाण यांस हुकूम करून जमाव सुद्धां रवाना केले. ते मजल दरमजल दक्षणेस आले. तों राज्याची बहुत सक्ती देखिली आणि असें दिसोन आलें कीं, शीपाईजनाची आंगेजणी थोर. शास्तेखानाचे डेऱ्यांत एक ठेवून मारामारी केली. अचाट कर्म करितात. यांजपुढें आपली मर्दुमकी चालणार नाहीं. असें चित्तांत आणोन सख्य घडोन भेट घ्यावी या अर्थी अनुष्ठानें करविलीं आणि मजल दर मजल पुण्यास आले. दलेलखान मनसबदार पातशाई होता. त्यासि न कळतां मिर्जा राजा जयसिंग यांणीं सांगोन पाठविलें कीं, दिल्लीचा राजा थोर आहे. त्याशीं द्वंद्व कामाचें नाहीं. तुम्ही व आम्ही हिंदु आहों. आम्हांपासून कृत्रिम होणार नाहीं. तुम्ही पातशाहाचे भेटीस निःशंक येणें.

हें वर्तमान दलेलखान यांस कळल्यावर बहुत कोपिष्ट होऊन बोलिला कीं, तुम्ही व ते एक जाहालां. [नंतर] तेथून कूच करून जाऊन पुरंदरास वेढा घातला. किल्ल्यावर जाऊन हल्ला केला. तेथें नामजाद मुरार दादाजी* परभु होते. त्यांजबरोबर मावळे लोक एक हजार, त्यांतील सातशें माणून मुरार दादाजी घेऊन खानाचे डेऱ्या पावेतों मारीत गेले. शर्थ केली. मावळे बहुत मारिले. बहुतांनीं वेढा घातला. निदान समय प्राप्त जाहाला. हें मुरार दादाजीनें जाणून खानाचे डेऱ्यावर जाऊन चालून घेतलें. पांचशें पठाण ठार मारिले. खांसा देवडी सोडून बाहेर आला. तों मुरार परभूनें जातीनें च ढालफिरंग सांभाळून खानाशीं गांठ घातली. खान बोलला कीं, तूं शर्थ केलीस. तूं कौल घेणें. तुझी सर्फराज केली जाईल. मुरार दादाजी बोलिला जे, मी महाराजांचा सरदार तुझा कौल काय सबब घेईन ! म्हणोन शिताफीनें धांवून खानास आटोपिलें. तों खानानें तिरानें बाण मारिला. मशारनिल्हे समागमें तीनशें माणूस ठार पडलें. पांचशें संभाळून किल्ल्यावर गेले. खानानें लगट करून रुद्रमाळेवर तोफा चढविल्या. मारगिरी करूं लागला. लोकांनीं हिम्मत धरून विचार केला कीं, ज्याप्रमाणें सरदार पडला त्याप्रमाणेंच आम्हीं जिवंत असतां किल्ल्यावर येऊं देणार नाहीं.

---

६२. मिर्जा राजा जयसिंग व दिलेलखान हे इ० स० १६६५ त दक्षिणेंत आले.

६३. पुरंदरास वेढा इ० स० १६६५ त पडला. * कांहीं बखरींत "दादाजी"चेबद्दल "बाजी" असें आहे.

इकडे महाराजांनी विचार केला कीं, किल्ल्यावर लोकांचे कबिले आहेत ते बेहिम्मत जाहाल्यास किल्ला जाईल. लोक मारले जातील. हें जाणोन मिर्जा राजा यांचा विश्वास धरून त्यांचे भेटीस गेले. बराबर आनंदराव व निराजीपंत व नागोजी फर्जंद व बहीरजी फर्जंद व कृष्णाजी जोशी व विश्वासराव असे घेऊन आपण साधा पोषाख केला. वरकडांस तुरे व चौकडे व जडीत कडीं व मोत्यांच्या माळा व जवाहीर देऊन घोडे शिपाई व जीन जरीचें व सोन्याचे गंडे पट्टे कलग्या लावून बराबर घेऊन गेले. महाराजांचे मनांत विकल्प आला कीं, मिर्जा राजाच्या डेऱ्यास जातों. मजलसीवर भेटेल किंवा सामोरा येईल कीं, जेणें करून आपली बाजू हलकी पडेल असें म्हणून पुढें गेले तों मिर्जा राजा सामोरा येऊन भेटी जाहाल्या. दोघे एका मजलसीवर जाऊन बसले. आनंदराय महाराजांचा जोडा घेऊन उभे राहिले. तमाम मोगलाचे उमराव व मसलतदार मजलसींत बसले होते. त्यांणीं आश्चर्य केलें कीं, इतका कुळवान, वरकड बारगीर लोकांचे पोषाख व घोड्यांचें सामान पहातां दंग जाहले. मिर्जा राजा व महाराज खलबतास गेले. तह जहाला. व क्रियाप्रमाण जाहलें. पुरंदरचा वेढा उठविणें म्हणोन सांगितलें. त्याजवरून त्यांणीं दलेलखानास सांगून वेढा उठविला. तहामध्यें *सत्तावीस किल्ले पादशहास दिले. मिर्जा राजा यांनीं पातशहास लिहून पाठविलें आणि महाराजांस मनसब आणविली. जागीर वराडांत दिली.[६१]

महाराजांनीं मिर्जा राजास सांगितले कीं, रेवदंडा राजपुरी निजामशाई किल्लेदार किल्ला बळकावून बसला आहे. आम्हांस येऊन भेटत नाहीं. हबशी जबरदस्त आहे. त्याशीं बोलावून आणावें आणि किल्ला मागावा. त्याजवरून मिर्जा राजे यांणीं हबशी यासि बोलावून विचार मांडला. शिदी खैरू, शिदी संबुल, शिदी याकुत हुजूर येऊन रुजू जाहले. त्यासि हुकूम केला कीं, जंजिरा खालीं करून शिवाजी राजे यांसि देणें. त्याणें उत्तर केलें कीं, किल्लेदार पातशहा हुकुमाखेरीज देत नाहीं. त्याजवरून हुजूर लिहून हुकूम आणविला. परंतु आला नाहीं. हबशी यांसि इजाफा सुरतेवर पातशाई तनखा करून दिला आणि नशरतशाई व जाफरशाई जहाजें दोन व गुराबा तीन व गलबतें पंचवीस करविलीं आणि आरमाराचा सुभा शिदी संबुल यासि सांगितला. आरमार

---

* वस्तुत: बत्तीस किल्ल्यांपैकीं वीस किल्ले बादशाहानें आपणाकडे ठेविले व बारा किल्ले शिवाजीला दिले ते येणेंप्रमाणें:– १ राजगड, २ तोरणा, ३ रायरी, ४ लिंगाणा, ५ म्हारगड, ६ बालागड, ७ घोसाळा, ८ ईश्वाडी, ९ पाली १० भूरप, ११ कोयरी, १२ उदेदुर्ग.

६१. वऱ्हाडांत जाहागीर इ० स० १६६७ त मिळाली.

व जंजिरे यांसि मुरतेवर दोन लक्ष रुपये दिले. महाराजांनीं हें मान्य केलें.

तेव्हां मिर्जा राजे यांसि महाराज बोललें कीं, हुजूर पातशाहाची मुलाजमत जाहालियावर राजपूर जाहागीर पातशाहापासून देवविणें. त्याजवरून मिर्जा राजे यांसि पातशाहाचा हुकूम आला कीं, शिवाजी राजे यांसि हुजूर पाठविणें. त्याजवरून रामसिंग हांडे समागमें देऊन राजे यांसि पातशाहाकडे रवाना केले. महाराज संभाजी राजे यांस समागमें घेऊन चालले. पातशाहास मुजरा करणार नाहीं म्हणोन बोलले. त्याजवरून रामसिंग बोलिला कीं दिल्लीचा पातशाहा सार्वभौम थोर आहे. त्यासि मुजरा करावा. तदनंतर मुलाखतीस गेले. पातशाहांनीं आपल्या पुढें कमाना बांधिल्या. कुर्नीस करावी तों महाराजांच्या डोईवर हात धरिला. त्याचे हातावर मारून कुर्निस करून पुढें गेले. दिवाण पांचहजारी ज्या जागियास उभे रहातात त्या जागीं यांसि उभे करूं लागले. तो मनांत विषाद आणोन त्या स्थळीं बसले. रामसिंग आडवा जाहला व दिवाण आडवा उभा राहिला. पातशाहांनीं रामसिंगास नजरेनें इशारत केली कीं हें काय ! पातशाहाचे कचेरीस कोणीही बसत नाहीं. तेव्हां पातशाहास रामसिंगानें अर्ज केला कीं यानें पातशाई दरबार पाहिला नाहीं. त्याजवरून हुकूम झाला कीं डेऱ्यास घेऊन जाणें.

तेथून डेऱ्यास आल्यावर पातशाहा बहुत दंग जाहाला. डेऱ्याजवळ पोलादखान याची चौकी ठेविली. ती चौकी पाहून महाराज बोलले कीं, पातशाहाची इतराजी जाहाली उपाय काय करावा ? तेव्हां रामसिंगाकडून अर्ज करविला कीं नजर आणविली आहे. त्याजवरून पातशाहांनीं माफ असे म्हणून बोलिले. दुसरा अर्ज करविला कीं मनसबदार व उमराव व मुत्सदी यांस कांहीं कोंकण प्रांतींचा मेवा कावडी भरून आणिला आहे तो पोहोंचवून द्यावा लागतो त्याचा हुकूम काय ! तेव्हां पातशहा बोलिले कीं ज्यास जें देणें असेल तें द्यावें. तेव्हां मिठाईचे पेटारे भरून कावडींत घालून मनसबदारांचे घरोघर पाठवूं लागले. दररोज पेटाऱ्यांची रहदारी लाविली. चौकीदारांनीं एकदोन वेळां झाडा घेतला. मिठाई आहे असें त्यांणीं पुरतें जाणून झाडा घ्यावयाचा टाकिला. पुनः अर्ज केला कीं शरीरास स्वस्थता नाहीं याजमुळें तीन घटका पावेतों निद्रा करितों. याप्रमाणें सांगोन पाठविलें. चौकीदारांस म्हणों लागले कीं, तुम्हीं मुसलमान आम्ही हिंदु आमचा धर्म चालत नाहीं आणि शरीरास स्वस्थता नाहीं. समीप न राहावें. बाहेर बसत जावें. कांहीं द्रव्य त्यांस देऊन बाहेर बसत ऐसे केलें. बरोबर कारकून व लोक होते त्यांस अगोदर च निरोप देऊन रवाना केले होते. निराजीपंतास व दत्ताजीपंतास ठिकाण करून ठेविलें. आ-

पण व पुत्र कावडींत बसोन गुजरीचे वेळेस सायंकाळीं बाहेर जाऊन पेटारे जाळिले आणि निराजीपंतास व दत्ताजीपंतास सावध करून विचार केला कीं आल्यामार्गानें दगा आहे. तो मार्ग टाकून कुरुक्षेत्रास चालिले.

मागें बहिरजी भिजदास याजला आपला पोषाख देऊन पलंगावर निजविला होता. तो प्रातःकाळीं उठोन बाहेर निघाला. चाकर पोरगा पाय दाबीत होता त्यास चवकीदारानें पुसलें कीं महाराज काय करितात ? त्यानें उत्तर केलें कीं कपाळ दुखतें याजकरितां निद्रा केली आहे. पलंगावर लोड तकिये घालून वरती पांघरूणें टाकून बाहेर निघतां व बोलिला कीं डोकें दुखतें गलबला न करणें. इतकें म्हणून बोलून गेला. चवकीदारांनीं चार घटिका राहून पाहावयास लागले तों ठिकाणीं कोणीच नाहीं. त्याजवरून हुजूर अर्ज पोंहोंचविला कीं, शिवाजी राजे पळोन गेले. दोन प्रहर पावेतों होते. आतां दिसत नाहींत. तदनंतर फौजेस हुकूम करून गुरुजबरदार रवाना केले. जेथें सांपडतील तेथून दस्त करून आणणें म्हणोन सांगितलें.

त्यावर रात्रीचा दिवस करून बैरागी याचें सोंग धरून मथुरेस गेले. तेथें कृष्णाजीपंत व काशीपंत व विसाजीपंत हे त्रिवर्ग बंधु होते. त्यांची व निराजीपंताची वळख होती. त्यांजकडे जाऊन त्यांचें एकांतीं दर्शन घेतलें आणि वर्तमान सांगितलें. त्याणीं कबूल केल्यानंतर त्यांचे घरीं संभाजी राजे यांस ठेविलें. त्यांणीं आपले मुलासमागमें विद्याभ्यास करविला. त्यांस सांगितलें कीं आम्ही आपले देशीं जाऊं. नंतर तुम्हांस सूचना करूं तेव्हां घेऊन येणें. त्यांतील एक बंधु कृष्णाजीपंत समागमें घेऊन वाराणशीस गेले. तेथून गोंडवाणाचे मुलखांतून भागानगराकडून आपले देशास आले. मार्गीं कितेक दगे जाले. तेथें नानाप्रकारचे बहाणे समयोचित करून श्रीकृपेकरून आपले राज्यांत दाखल जाले.

त्याजवर एका वर्षानंतर मथुरेस माणसें पाठविलीं आणि राजश्री काशीराव व विसाजीपंत व संभाजी राजे यांस बोलाविलें. काशीराव व विसाजीपंत यांणीं संभाजी राजे यांस ब्राह्मणाचा वेष उत्तम देऊन सहकुटुंब येतांना मार्गीं चौकीवर चाऊल जाली कीं संभाजी राजे यांजला ब्राह्मण नेतात. तेव्हां उभयतांनीं निराकरण करून दहींपोहे त्रिवर्ग पंतांनीं एक स्थळीं भक्षिले आणि घेऊन आले. दर्शन होतांच साखरा वांटिल्या. धर्म बहुत केला. त्रिवर्ग पंतांस "विश्वासराय" किताब दिली. होन एक लक्ष बक्षीस दिले. नांवाजून आपल्या संनिध ठेविले.

त्याउपर तहामध्यें सत्तावीस किल्ले मिर्जा राजे यांस दिले होते ते माघारे

---

६५. इ० स० १६६६ चे मार्च महिन्याचे आरंभीं दिल्लीस जावयास निघाले व त्या वर्षीचे दिसेंबर महिन्यांत परत येऊन दाखल झाले.

घेतले. किल्ल्यांत इमारती चालल्या. राजश्री केसोपंताजवळून श्रीवर्धन मनरंजन किल्ले नवे नूतन बांधिले. कोंकणप्रांतीं प्रधान पंत रवाना केले. महाराजांचा प्रताप दिवसेंदिवस अधिक वाढत चालला. असें जाणोन छत्र सिंहासन करावें राज्याभिषेक करावा असा सर्वांचा मनोदय जाहला. त्याजवरून सिंहासन करविलें आणि काशीहून गागाभट आणि थोर थोर ब्राह्मण बोलावून आणून राज्याभिषेक करून सिंहासनारूढ जाहले. रायगडास इमारती सरकारकुनांचे वाडे व दुकानांची चिरेबंदी करविली. राजाराममंदीर आपणांस महालाचें अष्टकोनी, बिछाने बसावयाचे, व विवेकसभा व कल्याण महाल व प्रगटसभा व दफ्तर महाल व खांसेमंदीर व अष्टमहाल व अष्टकुलवधूंस व राजकुंवरास व राजकन्येस महाल बांधून दिले. सिंहासनारूढ झाल्यावर छत्र धरिलें. दानधर्म बहुत केला. नितळपुरी गोसावी [illegible] वाराणसीहून आले. त्यांचा उपदेश घेऊन संगमेश्वरीं ठेविले. परमानं[illegible] गोसावी पोलादपुरीं ठेविले. ते बावा बहुत सिद्ध पुरुष होते व याच गांवीं मो[illegible]बावा, त्रिंबक नारायणाश्रम, असे थोर सत्पुरुष होते त्यांची मर्यादा राखून ज्या[illegible] त्याप्रमाणें साहित्य करून देऊन समाधान करून देऊन समाधान ठेविले.

दलेलखान पातशाई चाक[illegible] मनसबदार बिजापुरीं भांडत होता. त्याशीं संभाजी राजे यांणीं घरकृत्यामुळें आपलें कांहींच चाललें नाहीं या अर्थीं विषाद मानून महाराजांजवळून न पुसतां निघोन दलेलखानास जाऊन भेटले. त्यानें भेटतांच कैद करून दिल्लीचे पातशाहास लिहून अफजुलखान आले तों संभाजी राजे अतिशय संकट जाणून युक्तीनेंच तेथून पळून मागती परतोन गेले. वर्तमान पातशाहास दाखल जालें. होतांच दलेलखानावर इतराजी जाली. आहादी व गुरबरदार यांजसमागमें दलेलखानास विषाचा पेला पाठविला. दलेलखान पातशाई हुकुमावर प्याला विषाचा घेऊन मृत्यु पावला.

याउपर दक्षणचा सुभा कुल अखत्यार शहाआलम वडील पुत्र शहाजादा होता त्याजसमागमें राजाकर्ण व भावसिंग व जयसिंग वगैरे कुल रजपूत तैनात करून औरंगाबादेस पाठविले. महाराजांनीं निराजी रावजी समागमें हुजूरचे कारकून मजमुचे अनाजी रंगनाथ व येसाजी बल्लाळ व मल्हार वांईकर सुरनिसाचे तर्फेनें, प्रतापराव गुजर सरनौबत यांचे हवालीं पागा तैनातीस देऊन त्यांजकडे पाठविले. सत्तावीस किल्ले त्यांसि देऊन सल्ला केला. तो सल्ला

---

६५. शके १५९५ ज्येष्ठ शु० १३ गुरुवार इ० स० १६७४ या रोजीं सिंहासनारूढ झाले.

६६. इ० स० १६७१त संभाजी दलेलखानाकडे गेला.

तीन वर्षे चालला. मागती बिघाड जाहला. प्रतावराव गुजर व पागा वगैरे अगोदरच निघोन आले होते. निराजीपंत मात्र वकिलीवर औरंगपुऱ्यांत होते. ते गंगास्नानाचें निमित्य करून रायगडांत आणविले. सत्तावीस किल्ले मागतीं मोरोपंत व त्रिंबक सोनदेव यांणीं माळा लावून घेतले. सोमट भिसे मोरोपंत कोळंवणास व बागलाणांत काबील करून होते. त्याजवर शिवाजी राजे यांनीं सेनासहवर्तमान सुरतेस जाऊन मारिली. तेथें द्रव्य बहुत सांपडलें. दिल्लीस पातशाहास पत्र पाठविलें जे तुमचे मामा शास्ताखान यासि शास्ता केली. तुमची सुरत होती ती बेसुरत जाहली. पातशाई पुरातन दिल्लीची ही तुमचीच आहे. दक्षण तक्त दौलताबाद निजामशाहा पातशाहाचें. तुह्मी वजीर कदीम निजाम पातशाहाचे सारे. तुमचें दक्षणेंत कांहीं नाहीं. दिल्लीची पातशाही पुरातन तुमची नव्हे. असें पत्र दिल्लीस पाठवि . तेथून प्रत्योत्तर आलें नाहीं.

तदनंतर दक्षण प्रांतीं शिवाजी नाईक जुरू रकर पाळेगार थोर यांजपाशीं फौज कट्टी होतीं. म्हणून राजे सदर करून लोकांस बोलले जे नालबंदी घेणें. शिवाजी नाईक याजवर जावें लागतें. जागा ब हुत कठीण आहे. मुहूर्त पाहून रायगडाहून मोहिमेस जाते समयीं राजाराम मातोश्रीस ऋतु प्राप्त जाहला. हें वर्तमान महालांतून आलें. पालखी स्त्रीची समागमें घेऊन पांच सहा रोज समागमें ठेवून माघारी रवाना केली. तोच गर्भ राहिला. राजाराम पुत्र जाहला.

त्याउपर मालवणा नजीक समुद्रदुर्ग आहे तेथें जाऊन कुल आरमारें व जहाजें आणोन मावळे चाळीस हजार घेऊन जहाजांत बसून बिदनूरपेठ मोठी समुद्रतीरीं नजीक गोकर्ण महाबळेश्वर तेथें बिरादर शिवाप्पा नाइकाचें घर होतें तें मारिलें. द्रव्य बहुत सांपडलें. सावकारास धरून फत्ते करून रायगडास आले. त्याउपर शिवाप्पा नाईक यानें वकील पाठवून वर्षास तीन लक्ष होन द्यावे असा तह केला. उमाजी पंडित हेजीब नेहमीं बिदनुरास ठेविले. शिवाप्पा नाईक याचा स्नेह ते दिवसापासून चालला.

याउपर कर्नाटकप्रांतीं शहाजी राजे होते त्यांचे तैनातीस बाजी घोरपडे मुधोळकर विजापूरचे पातशहाचे मनसबदार पांच हजार फौजेनशीं होते. विजापूरचा मुलूख सातारा वगैरे गड जोरावरी घेतले. अफजुलखान मारिला. शिवाजी राजे यांनीं इतकें प्राबल्य केलें त्यासि उपाय चालेनासा झाला. म्हणून मुधोळकर घोरपडे यांसि सांगोन पाठविलें. त्यांजकडून

---

६७. इ० स० १६७० ता० ३ आक्टोबर रोजीं सुरत मारिली.

६८. राजारामाचा जन्म इ० स० १६७१ त म्ह० शके १५९३ चैत्र शु० ९ स झाला.

६९. इ० स० १६७१ त.

७०. हेजीब=दूत.

विश्वास देऊन धरावें ऐसें केलें. त्यांनीं विचार केला कीं, शहाजी राजे साध्य केल्यास शिवाजी राजे सहजच येतील. या अर्थी घोरपड्यांनीं शहाजी राजे यांसि मेजवानी केली. डेऱ्यांत आणोन गाफील होते याजकरितां धरून कैद केलें७१. कुल घोडे व हत्ती वगैरे बिशाद सर्व जप्त केली. पातशाहास विजापुरीं लेहून पाठविलें. पातशाहा खुषवक्त जाहले. जिलीबदारा बरोबर परवाना पाठवून शहाजी राजे यांस जमिनींत गर्ता खाणोन चिणोण टाकणें याप्रमाणें घोरपडे यांसि पातशाहानें हुकूम पाठविला. रणदुल्लाखान वजीर वीसहजार फौजेचा सरदार होता. त्याचा व शाहाजी राजे यांचा भाऊपणा होता. त्यास हें वर्तमान कळतां च कागदी लुगडीं व कमाण दिवटी दिवसा घेऊन पातशाहाचे मुजऱ्यास गेले. पातशाहास ह्मणों लागले जे, आपण मक्केस जातों. पातशाहा घाबरा झाला. कुल बक्षी एक जाहला म्हणजे पातशाहीस दगा पोंचेल हें जाणोन रणदुल्लाखानास हातीं धरून बसविलें आणि काय निमित्य म्हणोन पुसूं लागले. त्याजवरून रणदुल्लाखान बोलला जे शिवाजी राजे यांच्या अपराधाकरितां शहाजी राजे यासि कैद करून मारावें हा इत्यर्थ कुराणीं लिहिला नाहीं. ज्याचा अपराध त्यासच शिक्षा करावी. अशी सक्त रदबदली करितां पातशाहा खुषवक्त जाहाला आणि बोलला जे शहाजी राजे यांस भेटीस आणावें. भेटोन मागें सेवेस जातील. तुम्हीं जामीन होणें. त्याजवरून रणदुल्लाखान जामीन जाहले. परवाना शहाजी राजे यांसि सोडणें म्हणोन घोरपडे यांसि सादर करून खासा जिलीबदार रवाना केला. शहाजी राजे यांची भेट होतां च त्याजला मणभर सोनें इनाम द्यावयाचा करार जिलीबदाराशीं करून रवाना केला. अगोदरचा परवाना घोरपडे यांसि जाऊन पोंहोचतां च घोरपडे यांनीं शहाजी यांसि अभ्यंग करून उत्तम भोजन घालून लष्करा बाहेर गर्ता खाणोन त्यांत बसविलें होतें. अंतकाल समय जाणोन शहाजी राजे यांनीं श्रीगीतापठण मांडिलें. त्या उपर हनवटीखालीं चीप दिली वरती मोठी चीप घालोन माती त्यावर टाकोन मोठी धोंड ठेवून बुजून टाकावें. इतक्यांत मागोन दुसरा जिलीबदार पोंचला. पातशाई परवाना देऊन द्वाही पातशाहाची दिली आणि गर्तेतून शहाजी राजे काढिले. घोरपडे यांनीं सन्मान केला. घोडे व हत्ती व सर्व मत्ता त्यांची त्यांस देऊन मजल दरमजल विजापुरास घोरपडे घेऊन आले. रणदुल्लाखान वगैरे वजीर सामोरे येऊन पातशाई मुलाजमत करावी ते करविली. पातशाहा यांनीं खुषवख्त होऊन शिर्पाव देऊन हत्ती बक्षीस केला. ते च समयीं पातशाहाची आज्ञा घेऊन रणदुल्लाखान

७१. इ० स० १६४९ त.

देखील आले. समस्त वजिरांनीं मेजवान्या केल्या. पंधरा दिवस मुक्काम होता. त्या उपर निरोप घेऊन कर्नाटक चंदावर प्रांतीं गेले. मोहीम पडल्यास यावें असा करार रणदुल्लाखान यानें करून दिला. घरोब्याचें बोलणें सांगितलें. या उपर घोरपडे यांचा विश्वास न धरणें. या उपर विजापुरास यावयाचें जालें तर यांच्या गांवावरून सलाम करणें हें एकांतीं सांगितलें. निरोप घेऊन कोल्हार बाळापूर प्रांतीं गेले[७२]. रणदुल्लाखानानें गुमट रहिमतपुरीं केले आहेत. झाडें लावून विहिरी ठायीं ठायीं केल्या त्या अद्यापि आहेत.

तदनंतर महाराज शहाजी राजे यांनीं शिवाजी राजे यांस सांगून पाठविलें जे, बाजी घोरपडे मुधोळकर याचें पारपत्य करणें. जरी आमचे पुत्र असाल तरी देखत पत्र कार्य सत्वर करणें. याप्रमाणें पत्र पाहतां च शिवाजी राजे यांनीं किल्ले पन्हाळियासि जाऊन जमाव केला आणि जाऊन मुधोळकर मारिला. बाजी घोरपडे खुद्द जीवें मारिले. तीन हजार माणूस घोरपडे यांचें कापून काढिलें. गांव जाळून खराबी केली. त्याचा पुत्र व्यंकोजी घोरपडे आजवळास गेला होता तो एकटा मात्र वांचला. नाहीं तर बायकांचे पोटांतील गर्भ देखील कापून काढिले. वरकड सर्व मारिले. सूड घेऊन फत्ते करून राजे पन्हाळियासि आले. बहुत खुषवक्त जाले.

विजयी पुत्र असा आहे त्याची भेट घ्यावी असा विचार करून फौजेसह-वर्तमान पुण्यास मजल दरमजल चालले. मार्गीं पन्हाळीयासि आले. तेथें मेजवानी घेतली. पुण्यासन्निध आले. शिवाजी राजे यांस वर्तमान कळतांच सैन्य-समुदाय सरदार कुल व कारकून समवेत पुढें पांच कोस सामोरे येऊन उभे राहिले. महाराज हत्तीवर अंबारींत होते. देखतां च शिवाजी राजे घोड्याखालीं उतरून कुरणीसात करून समीप गेले. शहाजी महाराज हत्तीखालें उतरून भेटीस आले. भेट जाहाली. एक प्रहर पावेतों आनंदाश्रुपूर लोटला. महाराज पालखींत बसले. शिवाजी राजे यांस बसावयास बहुत आग्रह केला. परंतु बसले नाहींत. चरणचाली पालखी समागमें पांच कोस पुण्यास आले. महालांत गेले. जिजाईची भेट घेतली. भोजन जाहालें. वस्त्रें प्रावरणें नूतन करून सभेस येऊन महाराज बसले होते ते समयीं शिवाजी राजे त्यांनकडील खिजमतगाराजवळून जोडा हातीं घेऊन पाठीमागें हुद्देदार उभा होता त्याजवळ जाऊन उभे राहिले. हें वर्तमान राजश्री रघुनाथ नारायण यांणीं देखिलें. त्यांनीं शहाजी

७२. इ० स० १६४९, १६५०, १६५१ १६५२ हीं चार वर्षें शहाजी विजापुरीं बंदींत होते. मग सुटून करनाटकांत गेले.

७३. इ. स. १६६१ त.

७४. इ. स. १६६२ त.

महाराजांस विदित केलें. महाराजांनीं मागें पाहून हातीं धरून सन्निध बसविलें. समारंभ बहुत च केला. दोन मास शहाजी राजे लष्करांत होते. सर्वत्रांस खर्ची शिवाजी राजे यांनीं पोंचविली. त्याउपर महाराज स्वार होऊन कर्नाटक प्रांतीं गेले.

तदनंतर शहाजीराजे व रणदुल्लाखान वगैरे उमराव मोहिमेस बेदनूर प्रांतीं गेले. तेथें शिकारीस जातां महाराज घोड्यावर बसले होते. सशाचे पाठीमागें लागले होते. घोड्याचा पाय डोंगरावरून चढतां अटकोन घोडा मुरकडोन महाराज खालें पडले. घोड्याचे पाय महाराजांचे छातीवर आले. महाराजांची खैर नाहींली. तो गांव नंदादीपास श्रीदेवीस दिला. महाराज यांचा गुमट त्या स्थळीं अद्यापि आहे.

तदनंतर विजापूरची पेंठ व दौलतपुरी शिवाजी राजे यानीं मारिली. भंवताला आवर्त मारिला. हमेशा भंवताले फिरों लागले. तेव्हां विजापूरचे पातशहांनीं वकील पाठवून वर्षास तीन लक्ष होन नालबंदी द्यावी या प्रमाणें तह केलीं. राजे यांनीं वकिलास नेहमीं राजश्री शामजी नाईक पुंडे ठेविले. सल्ला जाहला.

तदनंतर भागानगर प्रांत हीं सेर केला. तानाशहा पातशहाचा मादण्णा नाईक दिवाण होता त्यांनीं वकील पाठविला. नव लक्ष होन वर्षास द्यावे याप्रमाणें तह केलीं. विजापूरकर व भागानगरकर हे महाराजांची जबरदस्ती देखून तोफा पाठवूं लागले. हें महाराजांस कळलें. तदोत्तर विजापुरीं कायत अनंतराव कुल कारभारी होते. त्यांसि अंतस्थ तीस हजार होन कबूल करून आणविलें. विजापूरच्या पातशाही मुलखाच्या खंडण्या घेऊन खुद्रावरपूर मारिलें. तेथें गोंवेकर सावकार यांचा माल होता तो हातास लागला. त्यावर वराडांतील कारंजें मारिलें. तेथें साहुकार लक्षाधिपती होते. ते धरून आणून त्यांजपासून खंड घेतला. निराजी पंतीं श्रीपरशुरामीं सोमयाग केला. त्यासि होन दोन लक्ष दिले. दर्यासारंग व दौलतखान यांसि आरमारचा सुभा सांगितला. सिलसीक तयार केला. गुराबा व गलबतें तयार केलीं. बिसनपूर मारिलें. आपण स्वतः गेले होते तेथून श्रीगोकर्ण उतरले. तेथील तीर्थविधि करून कुडाळाकडून सांवत कुडाळकर यास भेटीस

७५. इ. स. १६६४ त.
७६. इ. स. १६६८ त.
७७. इ. स. १६६८ त.
७८. इ. स. १६७० त.
७९. इ. स. १६६५ त.

आणिलें. त्यांसि दरमहा तीनशें होन करून तिसां माणसांनिशीं बिरादर जवळ ठेविलें. बरोबर घेऊन त्यांची रवानगी झाले व सालेकडे केली.

इतक्यांत इसबखान हपशी हा शेली करून घाटापावेतों आला. तो महाराज आले ऐकून घाटापासून माघारा फिरला. त्याजकडे राजकारण करावयास राजश्री शामराजपंत व राजश्री बाजी घोलप पाठविले. राजपुरीस जाऊन इसबखान व खैरतखान यांसि बोलले कीं, जंजिरा देणें. तुम्हांस पैका व सरंजाम देतों. त्याजवर हपशी बोलला जे, तुम्ही काय म्हणोन किल्ले जंजिरा मागतां ? म्हणून पंत मशारनिल्हेस अटकाविलें. पंत मसलत व विचार घालून, शपथ देऊन, निघोन आले आणि महाराजांस सांगितलें कीं, जंजिऱ्याची गोष्ट न करावी ह्मणून शपथ करून आलों. महाराज बोलले कीं, मागती जाणें. पंतीं न ऐकोन महाराजांनीं फारच आग्रह केला. यावर पंत बोलले कीं, क्रियेस अंतर पडेल. याजकरितां आम्ही कदापि जाणार नाहीं. महाराज इतराजी जाणोन राजश्री शामराजपंत आज्ञा मागोन घरीं बसले. त्याजवर तिकडे निळोपंत मजमदार रवाना केले. त्यांजबरोबर दर्यासारंग व दौलतखान व मायाजी भाटकर आरमार सुद्धां दिले. समुद्रांतून आरमारांनीं वेढा घातला. मजमदारपंतीं मावळे लोकांनिशीं जाऊन चौगर्दा रस्ते बंदी केली. ..जागा पिराचा जेव्हां वसविला तेव्हां नांदगांवकर जोशी यांनीं मुहूर्त दिला तो अढळ मुहूर्त दिला. याजकरितां जागा हातास नये. मजमदार पंत जागजागां चवक्या ठेवून आले. जंजीरेकराची फत्ते होतां च त्यांचे लोकांस धरून आणिलें आणि भावाबंदांसुद्धां मारिलें. खैरातखान उठोन विजापुरास गेला. त्याजवर राजपुरीचे मसलतीस योजना करूं लागले तों कोणाच्यानें योजना न होय. तेव्हां सर्वांचे अनुमतें त्र्यंकाजी पंतास पाठवावें असा सिद्धांत केला. महाराजांस मानलें. कित्येक झुंजांमध्यें त्याचा बदनक्षा जाहला होता. याजकरितां त्यासि रवाना केलें. पांच हजार स्वार व दोन हजार लोक मावळे दिले. खैरातखान विजापुरास गेला होता. तो जोरावारीनें बिरवाडीवरून तळे घोसाळ्यावरून किल्ले जंजिऱ्यासि गेला. त्यामागें महाराजांनीं बहुत कसाला केला. परंतु तो हातास आला नाहीं. राजश्री त्र्यंकाजीपंत सरकारचे ठाणियास येऊन बसले. फत्तेखानांनीं वकील जंजिरेकरांनीं व मोकाशी याचे भावाबंदांनीं हपशी यास सांगून झुंजास पाठविलें. त्यावर मोकाशी बोलले कीं, आम्ही थोडके पायच्यादे स्वारांची. व आमची बरोबरी नाहीं. आम्ही जाऊन वाट धरितों. गनीमास रसद पोहोंचूं देत नाहीं. रात्रीस छापा

८०. इ. स. १६५९ त.

घालून जेर करितों. ही गोष्ट फत्तेखानास नापसंत जाहली. हपशी यांनीं त्याजला बळेंच र्‍या केलें. शिद्दी अबदुलखान व शेख बरोबर सरदार दिले. ते जाऊन झुंजा उभे राहिले. झुंज भारी जाहलें. हपशी याचा मोड जा- शिद्दी दुलखान व शेख पठाण पळोन कोटास आले. त्याजवर रा- जश्री मोरोपंत पेशवे यांणीं व्यंकाजीपंत यांची कुमक केली. आरमाराचा सुभा घेऊन वेढा घातला. दौलतखान यांणीं किल्ला बांधिला. नांव प्रदुर्ग ठेवि- लें आणि जंजिरा याजवर तं ्या मार करितां शिद्दी संबूल सरंजाम सुद्धां सुरतेहून आरमार घेऊन किल्ले जंजिरे याचे कुमकेस आला. त्याशीं लढाई करून मोडून काढिला. त्यानें ाऊन दाभोळ व कंवळें गांव मारिलें. किल्ले जंजिऱ्याचे फितव्यांत मानाजी विचारे वगैरे लोक होते. त्यांस बुडविलें. बा- रसेज घाटखिंडींत दर्यावसिंग य आरमार घेऊन बाघनाळीस वेढा घातला आणि तोफा लावून किल्ले जंजिऱ्यावर मारगिरी केली. किल्ल्याचा दरवाजा राखिला. न...जागा मोरचे मोरोपंत व व्यंकाजीपंत यांनीं बांधिले.

मुलकास कौल दिला आणि ालवण व नवगिरी कोट व रत्नागिरी व सुवर्णदुर्ग बांधावयास काम च लागलें. महिपतगड व खेळणा फार प्रबळ जबर किल्ला पाहून आव तेथें घोड्याच्या पागा बांधावयास सांगितल्या. किल्ल्याची किंमत ष्टीनें पाहून इमारतीचीं कामें वगैरे पाहूं लागले. तेव्हां मोरोपंतीं व ोपंतीं अर्ज केला कीं इमारतीस पैका बहुत खर्च होतो. किल्ले बहुत झाले हाराज आतां किल्ले बांधितात याचें कारण काय ! हें ऐकोन महाराज बोलले तुह्मी बहुत शहाणे सावध आहांत. परंतु याचा विचार करून बोललां नाहीं. जो किल्ला बांधितों तो काय निमि- त्य म्हणाल तरी दाखला. जैसा कुळंबी शेतास माळा घालून शेत राखितो असे किल्ले राज्यास रक्षण आहेत. तारवांस खिळे मारून बळकट करितात तशी राज्यास बळकटी किल्ल्यांची आहे. औरंगजेबासारखा किल्ल्यावर चालोन आला तरी एक वेळ चिंता नसे. किल्ल्यावर सामान पोक्त असल्यास औरंगशाहाची उमर गुजरून जाईल. म्हणोन किल्ल्याचा पुस्तपन्हा राज्यास असावा. असें महाराज बोलिले. त्याजवर उभयतां पंतांस दोन वर्षांचा सरं- जाम गल्ला व दारूगोळा वगैरे जिन्नस बेगमी करावी म्हणोन सांगितलें. गडा- वर लोक इतबारी आहेत त्यांसि सावध राखावें म्हणजे औरंगशहा पातशाहा- ची दाढी तोडतील. गडाखालीं उतरल्यास घोड्याचे स्वार मारतील. ऐसें ऐको- न पंत कजाला होऊन तोंड झांकून घरास गेले कीं, महाराजांनीं आपले बुद्धीस दोष ठेविला. महाराजांचे बुद्धीस मी दोष ठेविला; महाराजांचे बुद्धीपुढें आपली

बुद्धि तृणप्राय आहे. यांउपर जागा डोंगर उंच र असेल तेथें किल्ला बांधावा. जागा पाहून काम चालविलें. जेथें काम करे तेथें इमारतीचें काम कचें. तेथें इमारतीचे कारकून दूर करून दुसरे हवालदा ठेविले. तों खांदे-रीची बातमी आली कीं, जागा किल्ला बांधावयास योग्य हे. त्याजवरून आरमारावर तक्ते नारळ व तारभांडीं व गल्ला वगैरे सामान ... खां-देरीस वस्ती केली आणि इमारतीस काम चालू केलें. तों शिदी संभोळ यानें जो-रावारीनें उंदेरी वसविली. हें वर्तमान महारा ... ऐकून स्वारी करून जावें तों अखेरसालचे दिवस पर्जन्यकाळचे आले. य करितां राहिले.

कल्याण भिंवडी पावेतों एक राज्य करावें ... चित्तांत आणोन राजश्री मो-रोपंतास कोळवणास रवाना केलें. कोळवणाचें राज्य बहुत आणि झाडी बहुत याजकरितां सात हजार कुऱ्हाडी व बेल ... र व वीस हजार हशम रवाना केले आणि जवारीचा किल्ला घेतला. विक्रमशहास धरून आणिलें. मागें धा-रराव कोळी व मिरा नाईक व दुर्धक वतनदार होता तो बळ धरून वाटा मारूं लागला. तों मोरोपंतांनीं जागोजागीं ठा ... बांधिलीं. किल्ले घोवागड घे-तला. विक्रमशहानें महाराजांशीं बेबंद केली ... जकरितां त्याची गर्दन मारिली. विक्रमशहाचा पुत्र लहान होता. त्यासि ... रराव व मिरा नाईकवाडी यांनीं परागंदा केला. मोरोपंत रामनगरच्या र ... त बोलावून किल्ले व जागा बळ-कावूं लागले.

इकडे महाराजांनीं जाऊन सालेरी ... ली. मालेरीस वेढा घातला. तों ब-लोलखान फौजेसह धांवून आले. यांनीं ही कुल पागा बोलाविल्या. त्या टाको-टाक सत्वर जवळ पोंचल्या. झुंज झालें. बलोलखान बाजारबुणगें टाकून सडे स्वारीनिशीं निघून गेला. महाराज जाऊन मवळगडास राहिलें. मागें अ-पाजीपंत यांनीं अंताजीपंत यास पहाणीचा सुभा सांगितला. पहाणी करून धारेबंदीनें मुलकास कौल दिला. महाराज मुलखांत फिरोन खंडण्या घेत चालले. जातांना नरगुंद प्रांतीं गेले बरोबर राजश्री बाहिरराव मोहिते व रुपा-जी भोंसले व संताजी जगताप व मानसिंग मोरे असे सरदार होते. त्यांस सरफराज केलें. हसनखान याणें गाकाटे घांटाजवळ गांठिलें. लढाई बहुत भारी जाहाली. हसनखाना समागमें पठाण होते. पांच दिवस अहोरात्र झुंज जाहलें. तेव्हां महाराज बोलले कीं, या पठाणास मोडावें. लढाईंत हसनखाना-चा मोड जाहला. खासा मार्गे होता. दररोज स्वारी चालेना. तो ही पाडाऊ जाहला. लष्कर बुडविलें. तेसमयीं रणांत बाहिरराव सांवत लढाई करून खस्त

८१. इ. स. १६७१ त. | ८२. इ. स. १६७२ त.

जाहले. हसनखानास महाराज बोलले कीं, तुम्हांकडील कोथळा किल्ला भांडत आहे तो खालीं करून देववणें. हसनखान किल्ला देत नाहीं असें उत्तर समक्ष बोलला. असें ऐकतांच कूच करून फौजेसह कोथळ्यास जाऊन वेढा चौगर्दा घालून किल्ला फत्ते करून हसनखानास गांडगुडघ्या मारून काढून दिला आणि त्याचा कबिला ही काढून दिला. त्यानें विष खाऊन आपला प्राण दिला.

त्या उपर शिद्दी बिलोल व जाधवराव भेटले. मग जाऊन बऱ्हाणपूर मारिलें. पेंठ दरोबस्त लुटली. कोट हातास लागला नाहीं. फौजा विजापुराहून धांवल्या. याजकरितां निघोन आले. तों राजपुरीचा ध्यास लागला. याजकरितां मौजे केळशीस सिद्ध बावा याखूद होते. त्यांच्या दर्शनास जाऊन संकल्प करून कांहीं उत्तर आशीर्वादाचें बोलावें तों बावा याखूद उठोन चालले. त्यांजमागें आपण हिंडों लागले. महाराज पायांशीं लागले. त्याजवर मागें फिरोन डेऱ्यास आले. तेव्हां पिकला केंस मिशीचा व दाढीचा बावांनीं महाराजांचे हातीं दिला. राजश्री गोविंदपंत यांजला सांगितलें कीं, ताईत करणें. हुकुमावर ताईत केला. केंस गो[illegible] विश्वनाथ परभू याजपासून हरपला. याजकरितां त्याजवर इतराजी होऊन [illegible]निशीचे असामीवरून दूर केलें. राजपुरीस महा प्रयत्न लागेल म्हणून बोलले [illegible]जवर मग रामदासस्वामींचे दर्शनास गेले. मनांत इच्छा केली. परंतु त्यांनीं प्र[illegible]ला नाहीं. परमानंद स्वामींचें दर्शन झालें. रामदासस्वामी बोलले कीं बहुत [illegible] प्रयत्न करितां राजपुरी तुझ्या हातास येईल. त्याजवरून महाराज बोलले [illegible]रकी गांव इनाम देतों. त्यांनीं भागानगर व वऱ्हाड व खानदेश व बाग[illegible] व माळवा व गुजराथ या प्रांतीं गांव मागितले. त्याजवरून सर कारकून [illegible]लले कीं गोसावी यांनीं कोणे निमित्त त्या प्रांतींचे गांव मागितले. त्या मुलु[illegible]त आपलें नांव ही कळलें नाहीं. महाराज बोलले कीं स्वामींनीं सर्व राज्य दिलें. आपली द्वाही जेथें जेथें गांव मागतील तेथें तेथें फिरेल. मुलखांत आपला अंमल ही बसेल. त्या उपर महाराज महाडास आले. तेथील अधिकारी दाउदखान बोलले कीं महाराजांनीं तख्त

८३. ह्यालाच गोवळकोंड्याचें राज्य म्हणत असत. भागानगर ऊर्फ हैदराबाद हें शहर गोवळकोंड्याजवळ आहे. म्हणून गोवळकोंड्याचे राज्यास भागानगरची पादशाहत असें या मराठी बखरींत असतें. या भागानगरीं कुतुबशाही राजे साहा झाले ते येणेंप्रमाणें:—

सुलतान कुली कुतुबशहा	इ० स०	१५१२—१५४३
जमशीद	,, ,,	१५४३—१५५०
इब्राहिम	,, ,,	१५५०—१५८१
महमद	,, ,,	१५८१—१६११
अबदुल्ला	,,	१६११—१६७२
अबूहसन ऊर्फ तानाशहा	इ० स०	१६७२—१६८७

केलें. छत्र धरिलें. तरी तख्तीं बसून कारभार करावा. फिरूं नये. महाराज बोलले कीं राज्य मिळविलें तें राखिलें पाहिजे. फिरल्यावेगळ रक्षण होत नाहीं. जागांजागां फितूर होतील याजकरितां फिरणें प्राप्त झालें.

तदोत्तर रायगडास आले. प्रधान पंतांमध्यें व मुजमदारांमध्यें बरकसी लागली. हें महाराजांनीं जाणून मोरोपंताचा व निळोपंताचा शरीरसंबंध योजिला. मोरोपंताची कन्या निळोपंताचा पुत्र रामचंद्रपंत यास दिली आणि उभयतांचें सख्य करून दिलें. कारण कीं केवळ विरुद्ध पूर्वीं लागलें होतें तें तोडिलें. त्याजवर गणोजीराव शिरके यांणीं आड घातली कीं आम्हांस एक गांव पाटिलकीचा देणें. त्याजवर कुळसाजी देशपांडे व साबजी देशमुख कदीम रायगड प्रांतींचे यांस सांगितलें कीं शिरके यांस गांव पाटिलकीचा देणें. त्याजवरून कुळसाजी मजकूर बोलले कीं हे थोर लोक. आम्हीं वतनदार. पाटिलकी कशी द्यावी! यांचे घरीं ऐवज गांवचा मागावयास कोण जातो? आम्ही कुणबी रयत आहोंत. परंतु जबरदस्तीनें गांव देऊं देणार नाहीं. दिवाण कायदे सरकारी सर्व बुडाले. आम्ही घोंगडे, हे पालखींत बसणार. यांसी आम्हांसी एकरूप चालणार नाहीं. याजकरितां मुलुख राज्य तुमचें तुम्ही दिल्यास उपाय नाहीं. त्याजवर उत्तर महाराजांनीं शिरके यांस केलें कीं मुलुख गांव देशमुखीचे. ते बो[illegible] शिवाय आम्ही कांहीं देत नाहीं. असें बोलोन राहिले.

रघुनाथ नारायण मुजमदार, शहा[illegible] राजे यांनीं राजश्री व्यंकाजी राजे चौदा वर्षांचे, यांजपाशीं चंदावरीं ठेव[illegible] होते. ते शिवाजी महाराजांची कीर्ति पराक्रम ऐकून व्यंकाजी महाराजां बुद्धि सांगूं लागले कीं, शिवाजी महाराज यांनीं स्वपराक्रमें राज्य मिळविलें आपण ही त्याप्रमाणें मिळवावें. त्यासि व्यंकाजी महाराज बोलले कीं, आपण पातशाई दौलत खातों. त्याजवर च कंबरबंदी करून पातशाई घ्यावी हें उचित नाहीं. त्याजवरून रघुनाथपंत काशीस जावयाची राजाची आज्ञा घेऊन पन्हाळ्यास आले. हें वर्तमान महाराजांस कळलें. तेव्हां पंतांकडे कागद व कारकून पाठवून पत्र लिहिलें कीं, आपली भेट घेतल्याखेरीज श्रीवाराणसीस न जावें. पंतांची खास पागा व बारा हत्ती समागमें होते. बहुत प्रयत्न करून रघुनाथपंतांस भेटीस आणिलें. आपण सामोरे जाऊन बहुत सन्मानानें घेऊन आले. पंतांस बोलले कीं, तुह्मीं व व्यंकाजी बावांनीं काय पराक्रम केला! थोरले महाराजांनीं तुह्मांस पांच लक्ष होनांचा तनखा देऊन व्यंकाजीबावांकडे ठेविलें आणि महाराज बेंगरूळास राहत होते. तुम्ही स्वतंत्र असतां कोणाशीं युद्ध करून कोणती फौज बुडविली? कर्नाटक

प्रांत म्हणजे पोकळ राज्य. तें ही राज्य तुमच्यानें घेववलें नाहीं. चंदींत एक खत्रासखाना होता त्यासि देखील बुडविलें नाहीं. आह्मीं चार लक्ष होनांची तनखा मिळविली. पन्नास साठ लक्षांचा मुलुख मिळविला. ऐशी लक्ष होन खंडण्या घेतल्या. चाळीस हजार पागा व चाळीस हजार शिलेदार, दोन लक्ष मावळे पा. लोक व आरमार व किल्ले कोट तीनशें घेतले. व नवीन जागा बांधल्या. वडिलांच्या नांवाची कीर्ति केली. आम्हीं कांहीं जाजती मिळविलें नाहीं.

याजवर पंतीं विज्ञप्ति केली कीं, महाराज ह्मणतात हें प्रमाण. परंतु धन्यानें सेवक लोकांचें बोलणें ध्यानीं आणून त्याचा विचार करावा. धन्याचे हुकुमावर चाकरानें सेवा करावी. धनी न ऐकत तर चाकराचा प्रयत्न काय? महाराजांपाशीं ब्राह्मण व परभू व मराठे व मुसलमान आहेत ते महाराजांपुढें कामें करितात. महाराज त्यांच्या पाठी थापटून जें ज्यापासून काम घेतात तें त्याजपासून घेऊन आपला मुद्दा हांसल करितात. म्हणोन कीर्तीचे ध्वज जाले. ते तुम्हीं राजे लोकांनीं सांगितली मसलत हि[illegible] किंवा अनहिताची ही ध्यानांत आणीत जावें. तें न करितां आम्हांस मात्र [illegible]र्णा वेडे ब्राह्मण म्हणतां तें आह्मीं समीप राहिल्याचें फळ काय! यास्त[illegible] [illegible]ह्मा मागोन वाराणसीस चालिलों.

मग महाराज बोलले कीं, [illegible] युक्ति स्वहिताची मसलत सांगितली ती आह्मीं ऐकावी हें खरें. त्याज[illegible] [illegible]लत बोलले कीं, चंदीचें राज्य चाळीस लक्षांचें व बेंगरुळाचें बार[illegible] महाराज असा बावन लक्षांचा मुलूख पदरीं पडतो. कर्नाटक प्रांताच्या राज्या[illegible]राम म्हणी बसवून देतों. असें ऐकतां च महाराज संतोषी जाले. उत्तम आहे म्हणोन [illegible] कीले. पंतांचा बहुत सन्मान करून पागेचा व हत्तीचा तनखा नेमून देऊन[illegible] आपलेसें केलें. उपरांतिक पांचवडास आले. तेथें जमाव करून [illegible] लष्कर व अंताजीपंत व कुल सरदार जमा केले. मोठे लोकांसि सर्व राज्याचा बंदोबस्त सांगून बरोबर केसोपंत व निळोपंत मुजमदार घेतले. विजापूरचें राज्यकारण राखून पारगांवीं मोहनीबाबा होते त्यांचे दर्शनास गेले. मोरोपंताचे हातीं चांप्याचे फुलांचा तुरा व हार दिला. पंचपात्री पंतांचे हातीं होर[illegible] वरकड हुजऱ्यांचे हातीं नारळ व कित्येक फुलांचे जिन्नस दिले. मनांत महाराज कल्पना करून उभे राहिले कीं चंदीचे राज्यावर आपण जातों प्रसाद द्यावा. त्याजवर सात तास पावेतों उभे होते. उपरांतिक पूजा केली. आपले हातीं साखरेचा प्याला घेऊन तोंडांत साखर घातली. त्यांणीं तोंडांतील उच्छिष्ट महाराजाचे हातावर दिलें आणि मोरोपंतांकडे पाहिलें. त्यांणीं फुलांचा तुरा पुढें केला. तो घेऊन महाराजाचे डोईवर खोंविला. लाभ मानून नमस्कार करून निघाले.

त्याजवर रघुनाथपंतीं विनंति केली कीं भागानगरच्या पातशाहाशीं राज्यकारण करावें. त्याची भेट घेऊन त्याची फौज समागमें घ्यावी. त्याजवरून तानाशा पातशाहाकडे निराजीपंतास पाठविलें. राज्यकारण केलें. भागानगरास भेटीस जावें हा इत्यर्थ करून बारा हजार मावळे व वीस हजार स्वार बरोबर घेतले. पुढें निराजीपंतास पाठविलें. आपण भागानगराजवळ जाऊन उतरले. तेथून पातशाहास भेटावयास चालले. वीस हजार स्वारांस सामान व बारगिरांस कडीं कलग्या व गेंडे पट्टे व पायचे लोकांस कडीं व कंठमाला दिल्या. प्रमाणें लष्कर पाहून पातशाहा थकित झाला कीं शिवाजीचे लोक काय करतील हें नकळे. तानाशा पातशाहा जाऊन महालावर पाहात बसले होते. महाराज एकटे शिडीवर चढून द्राक्षमहालावर गेले. पातशहाची भेट झाली. तेव्हां पातशाहा बोलले कीं आतां तरी तुमचें लष्कर बाहेर राहिलें. महाराजांनीं उत्तर केलें कीं पातशाहाची फौज व मुत्सद्दी बाहेर च आहेत. येथें उभयतां च आहों. पातशहा समजोन उगे च राहिले. तीन दिवस तीन रात्र महालावर च होते. महाराजांचे लष्करांत खबर न कळे. या करितां तमाम लष्कर तयार होऊन पातशाहाचा महाल वेढिला. पातशाहा व महाराज बसले होते त्यांस वर्तमान कळलें, शहरांत आवाई घातली कीं शहर लुटितो. त्यावरून महाराजांशीं पातशाहा बोलले कीं शहरांत आवाई पडली याचा विचार काय ! त्याजवर त्यांचे यांनीं महालाचा झरूका उघडून लष्कराकडे पाहून फौजेचे लोकांचे तमस्कजरे घेतले. लोकांस आज्ञा करून जेथील तेथें बसविले. पातशाहानीं पुशिलें कीं लष्कर किती आहे ? तेव्हां लष्करास इशारत करून लोक उभे केले आणि फौजेचा मुजरा घ्यावा म्हणून बोलिले. पातशाहांनीं द्राक्षमहालावरून तमामोसेपं रचे लोकांचे मुजरे घेतले. पंच हजारी, सप्त हजारी, असा विसा हजारांचा मुजरा करून फौज दाखविली. पातशाहा थकित जाहले. मागती पुशिलें कीं तुमचे मावळे लोकांचा अस्कारा बहुत ऐकतों. त्याजवर महाराज बोलिले मावळे लोक नामी होते ते मोरोपंताजवळ राज्याचे रक्षणार्थ ठेविले. त्याजवर र प्यादे होते ते साह्य करावयास आणिले आहेत. त्याजवर पातशाहा बोलिले कीं कोणी हत्तीबरोबर झुंजेल कीं काय ! महाराज बोलिले कीं, पातशहाचे हत्ती बरोबर झुंझेल असा कोण आहे ! तत्रापि पातशहा तमाशा पाहतील तर पाहावा. येसाजी काळे यांस इशारत करून मावळे लोक आणविले आणि सांगितलें कीं, पातशहाचे हत्तीशीं झुंजावें. असें म्हणतां च येसाजी काळा बोलला कीं, हत्ती सोडवावा. त्याजवरून मस्त हत्ती

८४. इ० स० १६७७ त.

पागेचे निशाणाचा सोडून आणिला. माहातास इशारत करून येसाजी काळा याजवर हत्ती चालविला. तेव्हां दोन तीन हिलाऱ्या करून हत्ती मुरडाविला. सोंड तोडिली. तरवारीचे वार पांच चार आणखी चालवून हत्ती माघारा फिरविला. तेव्हां महाराजांनीं लोकांसि बोलावून आणिलें. जडावाचीं कडीं दिलीं. पातशाहा मेहेरबान होऊन काळे मजकूर यांस नवाजिलें. महाराजांस तीन लक्ष होन दिले. जवाहीर दिलें. त्यांस नवाजिलें. लष्करासि पातशाहांनीं मेजवानी केली. दोन हत्ती व पांचशें घोडे महाराजांस दिले. सर कारकुनासि शिर्पाव दिले. तेव्हां पातशाहा बोलिले कीं, तुम्हांजवळ मुनसी कोण आहे! महाराजांनीं बाळाजी आवजीस दाखविलें. तेव्हां पातशाहा बोलले कीं हा मुनसी आम्हांस द्यावा. महाराज बोलले कीं, एक एक माणूस मिळवून माळेस मणि लाविले आहेत, ते माळेचे मणी कसे काढितां येतील! असें बोलून पादशहास तीन लक्ष होन शिवाजी महाराजांनीं दिले.

पातशाहाचे चवदा हजार स्वार व दहा हजार बरकंदाज समागमें घेऊन कर्नाटक प्रांतीं चालले आणि तानाशाहासि बोलिले कीं, चंदीचें राज्य तुम्हांस घेऊन देतों. तेथून कूच करून श्रीमल्कार्जुनाचें दर्शन घेऊन तेथें मनांत संकल्प आणिला कीं, या स्थळीं राहावें आणि देवा सन्निध देहत्याग करावा. हें चित्तांत योजून देवाची पूजा रत्नाभिषेक करून नैवेद्य समर्पिला. रघुनाथपंत व केसोपंत यानीं बहुत प्रीतीनें बोध करून पर्वताखालीं डेऱ्यांत आणिले. कर्नाटक प्रांतींचीं तीर्थे श्रीव्यंकटेश व अरुणाचल व अनंतशयन व कमलावरदराज यांचीं दर्शनें करून जागजागीं पूजाभिषेक करून ब्राह्मणसंतर्पणें केलीं. ब्राह्मणांची स्थापना केली. पूर्वील अग्निहोत्र मनास आणून त्यांची त्यांस नेमणूक करून दिली. त्याजवर चंदीस खवासखान होता तो पळून गेला. चंदी व सावतगड गोर्डेगांव असे घेऊन मग साजरा गोजरा किल्ला बांधिला. त्या प्रांतींचीं ठाणीं दरोबस्त व किल्ले घेतले. राज्य सुरळीत चालूं लागलें. साठ लक्ष होनांचा मुलूख हातीं लागला. विचार करून भागानगरचे फौजेस निरोप देऊन वाटेस लाविलें. त्या लोकांशीं कज्जे करून अन्याय लावून निरोप दिला. बंदोबस्तास लोक तेथें ठेवून राज्य आपलेंसें केलें.

चंदावरास जावें तरी तो भाऊ या करितां भेटीस आणिलें. संरक्षण करून व्यंकाजी राजे यांस महाराज सांगूं लागले कीं, आमचा वांटा देणें. त्याजवर व्यंकाजी राजे रात्रीस पळून गेले. चाळीस लक्ष होनांचा मुलूख घेतला. तो माणूस पाहून स्वाधीन करावा याजकरितां दत्ताजीपंतास कुडाळ प्रांतीं

८५. बेटकूर (पाठांतर).

बोलावणें पाठविलें. त्यास यावयास दिरंग लागला. तेव्हां विचार करितां रघुनाथ पंतास ठेवितां नये. व्यंकोजी राजे व ते एकत्र होऊन राज्य करितील म्हणोन बोलले. हें पंतांस कळलें. त्याजवर पंत बोलले कीं, हें खरें. परंतु माझा व व्यंकोजी राजे यांचा पेंच पडला होता. याजकरितां वाराणसीस जात होतों. हें ऐकून महाराज बोलले कीं, पंत तुम्ही च रहावें. म्हणोन त्या प्रांतीं मशारनिल्हेस ठेविलें.

आपण निघून बालेवाडीस आले. तेथें सौभाग्यवती सावित्री पाटलीण रहात होती. महाराजांची तिची एक मास लढाई झाली. शेवटीं बाहेर महाराजांकडील मोरचे मारून काढिले. गांवांतील सामान सरल्यावर बाहेर निघून झुंजों लागली. लढाईत तीन दिवस हिंमत धरून राहिली. रात्रीं मोड झाला. शिकस्त होऊन पळून जातां धरून आणिली. आंगावर मांजरें घालून विपत्य करून सोडून दिली. तिचें जिल्ह्यांतील मालमना कर्नाटक प्रांतीची हातास आली.

शेकूजी गाइकवाड याची परद्वारावर नजर याजकरितां त्याचे डोळे काढिले. पनाळीयास नेऊन ठेविलें. याप्रमाणें फार इतराजी केली. रघुनाथ पंत चंदीच्या किल्ल्यांत होते. तेथून पन्हाळीयावरून सरंजामासुद्धां चंदावरचे जिल्ह्यांत येऊन मुलूख जप्त केला. हें वर्तमान व्यंकोजी राजे यांनीं ऐकून महाराजांस पत्र लिहिलें. त्याजवरून पंतांस बहुत प्रकारें महाराजांनीं लिहिलें. परंतु चंदावरचे राज्यावर पंतीं फिकर च केली. व्यंकोजी राजे यांनीं पंतांसि सौजन्य करून भेटीस बोलाविलें. भेट होऊन उभयतां मजलसींत बसले. ते समयीं पंत मुजरा करून आपले ठिकाणीं बसले आणि बोलों लागले कीं, आम्ही चाकरी करण्याचे आहोंत. तुम्हा मालक. आम्हांस घडी घडी निषेध करीत होतां. असो. त्या उपर पंतीं महाराजांचें लिहिणें न मानितां बेलूरचा किल्ला जबरीनें घेतला. ठाणें बसविलें. बहुत च निग्रह केला. महाराजांचें लिहिणें न मानिलें. याचें कारण पेशजीं महाराजांनीं व्यंकोजी राजे यांचे निमित्याच्या गोष्टी सांगितल्या. बहुत निर्भत्सना केली. याजकरितां पंत मशारनिल्हे आग्रहास पडले. तेव्हां व्यंकोजी राजे यांनीं महाराजांस पत्र बहुतां प्रकारें नरमीचें लिहिलें. त्याजवरून महाराजांचे पोटीं करुणा येऊन पंतांस शपथ घालून लिहिलें कीं, तुमचें सांगितलें व्यंकोजी राजे यांनीं न ऐकिलें असतें तरी चाळीस लक्ष होनांचा मुलूख पदरीं पडला असता. असो. या उपर त्यांचा द्वेष न करावा. आम्ही व ते दोन नाहींत. हें राज्य आम्ही मेळविलें. हें त्यांचें च आहे. असें

४६. मानोळी (पाठांतर)

पत्र पाठविलें. तेव्हां पंत मशारनिल्हे समजून व्यंकोजी राजे यांसि राज्यावर कायम करून राज्यकारण करूं लागले. नंतर पंतांनीं कोट शहरचा बांधून किल्लयांत सामान दारूगोळा आदिकरून, गल्ला, तूप, तेल, कापड, कांदे, सुपारी, पान वगैरे सरंजाम पोक्त केला.

इकडे गवजीपंतीं परशुराम क्षेत्रीं सोमयाग केला त्यासि लक्ष होन महाराजांनीं दिले. त्यांनीं महाराजांस मेहवानी केली. अकरा हजारांचे जवाहीर दिलें. महाराजांचे अष्ट प्रधान होते. त्या एक एकास एक एक लक्ष होन दिले. वरकडांस दहा हजार, वीस हजार, पंचवीस हजार होन असामी पाहून दिले. कारण कीं आपले कारकून यांनीं लोकांचें कर्ज न खावें आणि सरकारकुनाचे घरीं द्रव्य असलियासि महाराजांमागें राज्य संरक्षण करतील असें बोलून बक्षीस दिलें. राज्यांत कोणी दुबळे नसावें. कोणास कोणाचे द्रव्याची आशा नसावी. इच्छा लोभाची धरलीयास राज्यास अपाय होईल. याजकरितां मुशाहिरे वाढवून बक्षीस देऊन खुशवक्त केलें.

उपरांतीक गागाभटाजवळून महाराजांनीं गायत्रीमंत्र उपदेश घेतला. ब्राह्मणकर्म करावें असा चित्तांत संकल्प धरिला. हें वर्तमान ब्राह्मणांस व सरकारकुनांस कळलें. त्यांनीं महाराजांस बोध करून सांगितलें. नंतर राजे यांनीं क्षत्रिय धर्म चालविला. ब्राह्मणापासून नीच सेवा घेऊं नये याजकरितां कारखान्यांवरील ब्राह्मण दूर करून परभू कारकून ठेविले. त्याजवरून मोरोपंत बोलले कीं, कारखान्यांचे हुद्दे मातब हुजूर कारखान्याचा इतबार नाहीं. लोकांवर टाकिल्यास बदनक्षा होईल. ते महाराजांनीं उत्तर केलें कीं, ज्या जागीं ब्राह्मणांचा इतबार होता त्या जागा च्या हातास आल्या. राजपुरी हपशी यानें परभूंचे स्वाधीन ठेविली आहे. त अद्यापि साध्य होत नाहीं. याजवर इतबार असावा. मग निळोपंत व मोरोपंत मनांत खोंचून उगे च राहिले.

संभाजीराजे शिवाजी राजे यांचे पुत्र यांनीं निळोपंतांशीं कज्जा केला. त्याजवरून महाराजांनीं वर्तमान जाणून सज्जनगड किल्लापरळीस संभाजीस ठेविलें. तेथें रामदास स्वामी रहात होते. त्यांचे सहवासें करून उत्तम गुण लागतील याजकरितां ठेविलें. त्या उपर किल्लयांत संभाजी राजे यांनीं जमाव करून जाऊन किल्ले भूपालगड चढेघोड्यानिशीं घेतलीं. पांचसाहा माणसांचे हात पाय तोडले. तदनंतर पनाळीयाचे किल्लयावर गेलें. हें वर्तमान महाराजांस कळलें. यावर महाराज रायगडास येऊन संभाजीस भेटले. बहुत संतोष होऊन जडावाचें पडदळें कंबरेस होतें तें दिलें. ढालतरवार दिली.

---

८७. इ० स० १६७१ त.

उपरांतीक स्वारीची तयारी करून जालनापूर प्रांतीं स्वारी केली. जालनापूर मारिलें. पीर जान महमद खुदा येशवंत याची जागा अवलीयाची तेथें होती. दिल्लीकर फकीराचें स्थान होतें. त्याची तसनस केली. तो अवलीया फकीर होता. तेथें रणमस्तखान मनसबदार पातशाई चाकर सरंजामानिशीं होता. त्यास अवलियानें स्वप्न दिलें कीं, शिवाजी राजे यांचा पिच्छा करणें. खानानं उत्तर केलें कीं, आपण थोडे आणि राजाची फौज फार. तो मागती हुकूम झाला कीं याप्रमाणें केल्यास तुझी सर्फराजी होईल. या प्रमाणें स्वप्न होतां च प्रातःकाळीं रणमस्तखान यानें सरंजामानिशीं तयारी करून शिवाजी राजे यांचे पाठीस लागून मुक्काम केला. यांची व त्याची लढाई खूप झाली. सिधोजी पालकर पंचहजारी महाराजांकडील ठार पडला. लोक हि उभयपक्षीं जायां झाले. शेवटीं शिवाजी राजे यांचा मोर्ड होऊन महाराज युद्धांतून निघून सरंजामानिशीं पेडगांवावरून रायगडास आले.

बाळाजी आवजी परभूमिगाकडे औरंगाबादेस गेले होते. त्यांनीं हेजिबाचें वर्तमान ऐकून ते ही रायगडास आले. तों दिल्लीस रणमस्तखान याची फत्ते झाल्याचें वर्तमान ऐकल्यावरून शिर्पाव आले. नंतर त्यानें जालनापुरचा शहरपन्हाचा कोट बांधिला. महाराजांनीं रायगडावरून कूच करून, मुलखाची पहाणी करून, प्रतापगडास येऊन, श्रीभवानीचें दर्शन घेतलें. मोठा उत्साव केला. तेथून मागती रायगडास आले.

राजे राजाराम यांचे लग्नाचा बेत के[illegible] प्रतापराव गुजर याची कन्या सुंदर होती तिचें नांव सीताबाई ठेविलें [illegible]ग महाराजांनीं मनांत आणिलें कीं, या लग्नास खर्च बहुत करावा. नंतर [illegible]ाम लेश करून लग्नसिद्धि केली. हिंदुस्थानप्रांतापासून भट ब्राह्मण शि[illegible]ाले. त्यांचे योग्यतेप्रमाणें द्रव्य बहुत दिलें. नट भाट यांस देणगी बहुत दिली. आपली कीर्ति वाढवावी या भावीं अमर्यादेनें खर्च केला. हें वर्तमान दिल्लीस बादशहास कळलें.

दौलतखान व दर्याव सारंग व कायनाईक भंडारी यांजकडे आरमाराचा सुभा होता. ते खांदेरीचे किल्ल्याचें काम बांधीत होते. त्याजवर सुरतेहून याकूबखान व सिद्दी बल्लोळ आपलाले फौजसरंजामानिशीं धांवून आले. पोलादखान जंजिऱ्याचे किल्ल्यांतील हा ही आपले सरंजामानिशीं त्यांजला सामील जाहला. इंग्रजांकडील सरंजाम ही त्याचे कुमकेस आला. बंदरावर आले. त्यांची यांची लढाई झाली. दौलतखान मारेला. पडला. आरमाराची

---

८८. इ० स० १६७१ त.
८९. इ० स० १६७९ त.
९०. इ० स० १६७८ त.

ळ झाली. शिकस्त होतां हा व खांदेरी दिली नाहीं. सरंजामी खिडींत गेले. हबसी यासि खांदेरी दिली नाहीं.

मोरोपंती कोळवणावरसक्ति केली. धारा कोळी व विक्रमशाहाचा लेक बहुत पंथ मारीत होते. फिरत होते. त्यांची बातमी ठेवून मार्गांतून धरून आत्यांस दस्त करून महाराजांकडे रवाना केलें व त्यांचा शिरच्छेद करीं कोळी बोलला जे, माझा शिरच्छेद न करावा. कदाचित् तुम्हीं कर घोर आहा. परंतु होईल तें आपल्या दृष्टीस पडेल. ती गोष्ट ऐकिली मेर छेदून वाड्याचे दरवाजावर बांधिलें. तेच रात्रीं वाड्यास आग लागपाहून महाराज बोलले कीं, वाड्यांत पांच हजार खंडी गल्ला आहे ज्यास चौथाई गल्ला धर्म करूं. हा संकल्प करितांच अग्निशम झाला. दिवशीं राजापुरास आले. आपली तुळा करून ब्राह्मणांस दानधर्म ळा. सहस्र गोदानें ब्राह्मणांस दिलीं. ब्राह्मणांची पूजा यथायुक्त करून कार दक्षणा समर्पिली. ब्राह्मण विद्वान म सुशील पाहून त्यांस वतन दिलीं. सहस्र रुद्राक्षांच्या माळा ा. नंतर शिवाजी महाराज रीरीं रोगाची भावना होऊन परत्र झाले. राजश्री कान्होजी भांडवलदार व सरकारकून यांनीं श्रीमहादेवाच्या देवळापुढें अग्नि दिला.

संभाजी राजे.

शके १६०२-१६११ म्ह० इ० स० १६८०-१६८९.

ाम सोयराबाई राजारामाच्या मातोश्रीस कोणी सांगितलें कीं, महासी झाले. संभाजी राजे यांस राज्य द्यावयाचा करार पनाळीम्हणून निमित्य कारण होऊन महाराजांसि अपाय झाला म्हणून ाईट आणिलें महाराज निधन पावतांच किल्ल्याचे दरवाजे आपाजीपंतास व निळोपंतास पत्र पाठवून सहावे रोजीं आणाबाजी भोंसले यांजकडून क्रियाकर्म करविलें. मोरोपंत पेशवे त्रीं होते. ते महाराजांचे वर्तमान ऐकतांच बरोबर माल वगैरे मिळोन दोन हजार स्वार होते त्यां सुद्धां पांचवडास येऊन किल्ले येथें आले. मसलत केली. खंडोजी जासूदांचा नाईक पनाळियास ला. आणि तेथील सरदारांस पत्रें लिहिली. सोमाजी नाईक कोंडवलहीरजी नाईक इंगळे हवालदार व बहीरजी फरजंद व जनार्दनपंत

के १६०२ रौद्रनामसंवत्सरे चैत्र १६८० या दिवशीं परत्र झाले. ववार ता० ५ एप्रिल इ० स०

यांस लिहिलें कीं, संभाजी राजे यांजला कैद करून ठेवणें. राजाराम राज्यसिंहासनीं आरूढ झाले. याप्रमाणें पत्रें पाठविलीं. नंतर राजाराम यांजला राज्यीं बसवून कारभार करूं लागले. किल्ले कोट व मुलुखास पत्रें ठविलीं कीं, महाराज कैलासवासी झाले. राजाराम राजे सिंहासनारूढ अशीं पत्रें पाठविलीं. लष्कर कऱ्हाडावर होतें. तेथें बहीरराव व रंगाजी भो व अनंतराव निंबाळकर व महादू मापोलकर गुजर होते. त्याजकडे लष्क गुजरा बरोबर पत्र व सांडणीस्वारा बरोबर सर्वत्र सरदारांस पत्र पाठविलें संभाजी राजे पन्हाळ्यास आहेत त्यांस कैद ठेवणें. हें केलें. राजाराम गडावरून उतरून पांचोडास आले. तेथें गोले व पांढरे व ढुदुस घेरूळकर असे सरदार जमा करून किल्ले साताऱ्यास आले.

तों पन्हाळ्यास खंडू जासूद जाऊन पोहोंचला. सोमाजी हकीम ह व किल्लेदार व बहीरजी फर..द व सबनीस व जनार्दनपंत काळे व बापू देवीचे दर्शनास गेले होते .. व महालचे कमावीसदारांस कृत्रिम प. राजांचे नांवें लिहिलीं होतीं पत्रें संभाजी राजे यांस दाखविलीं. राजे यांनीं महाराजांचें वर्तमान पुसलें. क्षेम कुशलरूप आहेत म्हणून तलें आणि एकांतीं नेऊन संभाजी राजे यांस सांगितलें कीं, मह देवाज्ञा झाली. राजाराम राजे सिंहासनारूढ झाले. आम्ही पत्र घेऊन अ तुम्हांस कैद करावें. आपण सोमाजी नाईक हवालदार यांस बोलावून वें. मग आपणांस सविस्तरपूर्वक सांगूं. त्याजवर संभाजी राजे य विश्वासू मूल होतें तें पाठवून सोमाजी नाईक व किल्ल्याचे हकीम य वून पुसूं लागले कीं, तुम्हांस साहेबांचे व पंत प्रधान यांचें क आहेत ते आणून दाखविणें. त्यांनीं कृत्रिम पत्र होतें तें दाखविलें खंडोजी जासूद आणून रुजवात केली. त्यानें साकल्य वर्तमा त्याचे क्रोधें करून सोमाजी नाईक यास काढून दिलें व किल्ल्या यांस व सबनीस यांस कैद करून ठेविलें. बहिरोजीस कैद करून पळून गेला. त्यास चिपळोणच्या घांटावरून धरून आणिलें. ... कोल्हापुराहून आणून कैद करून ठेविलें. लष्करचे सुभेदारास व किल्ल्यांचे हकमांस व मुलुखाचे सुभेदारांस पत्रें पाठवून बोलावून आणिलें बस्त करीत चालले. मोरोपंत पेशवे सरकारकून बोलले कीं, संभाजी यांस स्वामित्व झाल्यास आमची अब्रू राहणार नाहीं. ते बहुत क्रूर आ जकरितां राज्यकारभार त्यांच्यानें होणार नाहीं. तदनंतर सर्वत्र स बिचार केला कीं, संभाजी राजे थोर शहाणा आहे. राजारामास राज्यीं बसां

ग प्रभु मिळोन एक होतील. राज्यांत फितूर होऊन अपाय होईल. विचार करून पेशव्याशीं व सरकारकुनाशीं बोलले कीं, आम्ही संभाजी यांस लिहिलें. तुम्हांस नेऊन भेटवूं. असें बोलून संभाजी राजे यांस लि- कीं, साहेबीं आम्हांस कौल पाठवावा. आम्ही सर्वत्र येऊन भेटतो. चाकर ांचे आहोंत. असें लिहिलें. त्याजवरून संभाजी राजे यांनीं कौल पाठवून वून आणिलें. लष्करचे लोकांस लिहिलें कीं, पाय लोक सुद्धां येणें. त्याज- सारे जमा होऊन पनाळीयास जाऊन संभाजी राजास भेटले. पावदूत आणून सोमाजी नाईक यांस मारिलें. अनाजीपंत यांस कैद पूर्वी रायगडास सरनौबद व नाइकवाडी यांस वर्तमान कळलें असतां कान्होजी भाट व किल्लेदार व सबनीस कैद केले व सरकारकुनाचे स्था बसवून किल्ल्याची बंदोबस्ती केली. आपण जातीनें चौकी पहारा गले. संभाजी राजे यांनकडे येसाजी — शिरके नाइकवाडी यांजला ठे आणि लिहिलें कीं, याप्रमाणें आम्ही ठे आहे. चाकर साहेबांचे आज्ञा येईल त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं. नी राजे यांनीं येसाजी शि- शिर्पाव देऊन अबदागिरीची चाकरी सांगितली. पाऊणशें होनांचा केला. रायगडीं त्याजला फिरोन कामावर पाठविलें. किल्ल्याचे सरनो- नाइकवाडी याजला व किल्लेकोट यांस रयतेस कौल वगैरे दिला कीं, बरदार राहून चौकी पाहरा चौकशीनें करीत जाणें. साहेब तुमची गा करतील. माल सावंत व कित्येक लोक फितुरांत होते त्यांस मार- ल्लोकिल्ल्याच्या, माहालोमाहालच्या व मुलुखगिरीसुभ्याच्या खबरा आल्या. ांचीं पत्रें समाधानें पाठविलीं व पिलाजीराव शिरके यांस केक सरंजाम देऊन रायगडास जगावा सुद्धां पाठविलें. ते पांच- राहिले. बंदोबस्त केला. सरकारच्या लोकांच्या व फौजेचे लोकां- केया घेऊन महाराज संभाजी राजे रायगडास आले.

ररीहून माय नायकाचा पुत्र उंदेरीवर तीनशें शिपाई माणसांनिशीं . तेथें लढाई झाली. आरमार घेऊन फिरोन खांदेरीस किल्ल्यास ...ती याणीं मुकाबला केला. हातघाईस येऊन मायनाजी नाईक याचे डोकें मारून गलबतांत घालून मुंबईस हपशांनीं पाठविलें. शेख महमद किल्लेदार होता त्याजवर एक दोन वेळां दरयाव सारंग व नाईक र यांनीं सरंजाम सुद्धां जाऊन हल्ला केला. परंतु बाजू सर झाली नाहीं. करांची कमती च राहिली.

इ० स० १६८२ त हा पराभव | झाला.

संभाजी राजे यांणीं राजाराम राजे यांस कैद करून ठेविलें. सोयर सावत्र मातुश्री इणें गळां फांस घेऊन प्राण दिला व पुतळाबाईनें अग्निप्र केला. उपरांतीक संभाजी राजे यांणीं पुनः मागती विधिपुरस्कर क्रिया के धर्म बहुत केला. त्याजवर कबजी बावा आले. त्यांस कारभार देऊन मर दिला. कबजी कारभार करूं लागले. दिवसेंदिवस कबजींचें प्राधान्य वि होत चाललें. सोमाजी नाईक यांचीं मुलेंमाणसें टकमकीचे किल्ल्यावरून किलीं. बापूजी माळी व सूर्या निकम मारिले. कान्होजी मालीराव हवालदारी सांगितली. येसाजी व सोनाजी फरजंद यांजवर विश्वास टा मोरोपंत पेशवे व आनाजीपंत यांचीं घरेंदारें लुटलीं. सिंहासन छत्र विलें. हरजी राजे माहाडिक व राणूजी शिरके व मचकोजी माहाडि तुकोजी पाळकर व महादाजी निंबाळकर यांनीं बहुतां प्रकारें अन्न कारकुनांच्या घरच्या चौक्या ... ल्या. विवेक करून यथान्याय चाल णोन बोलले. बाजी प्रभु व ... वा पुत्र गंगाधर प्रभु व मुजमदार वि पंत पेशव्याचे मुतालिक व ... जी बाजदेव पेशव्याचे कारभार करूं ल सिंहासन ही नवीन सिद्ध झा...

त्याजवर महाराजांची संपदा काय आहे ती पहावी आणि शोध कर सें चित्तांत आणून पाहूं लागले. पाहावयास कारकून योजूं लागले. तेव णीं इतबारी दृष्टीस न पडल्यामुळें जातीनें च पाहूं लागले. संपदा तपश दागिने, सोनें, वस्ता, व नगनगोटी साहिबीं [पाहिली तिचा] तपशीलः

सोनें वस्ता नग सुमारें वजन पक्के	जरीबाद पैठणी.
खंडी ७३॥।२॥।	४००००० साधीं सणगें.
लोखंड हरजिन्नस वजन पक्के खंडी १०००००	१००००० रेशमी सणगें
	४००००० पाटाऊ व ... मुगटे व शा... शालनामे व गोष
तांबें वजन पक्के २१२००० खंडी	
शिसें वजन पक्के ४४७० खंडी.	
कथिल वजन पक्के ४००० खंडी.	४००००० पटके पैठणी वगै
खुर्दा टक्के ३०००००००० *सुमारीं.	५००००० किनखाप थानें सुमा
जामदारखान्यांत कापड शिलकी १००००००० सनगें सुमारीं.	१००००० हामरू हरजिनसी.
	११९०००००

* हल्लीं "सुमारीं" शब्दाचा अर्थ अजमासानें असा समजतात. परंतु वस्तुतः त्या शब्दाचा अर्थ संख्या असा आहे असें पुढी ल राजव्यवहार कोशांतील वचनावरू सून येतें:—" सुमारं परिसंख्या स्यात

बनात हरजिनसी तागे सुमारीं
०००००
गद कोरे गड्या.
,००० हाशमानी.
,००० दौलताबादी.
०,० बाळापुरी.

०००
ें वस्ता आभरणें भांडीं वगैरे
ंडी ५७।॥३॥=॥
वजन पक्के १०७५००० खंडी.
पोलादी ४०००००० सुमारीं.
जीन्यांत ५००००००० सुमारीं.
ाल घागरी दोन मर्यांच्या सु-
१६००००००.
ान सुभेदारांकडील तालके खे-
१०००००० सुमारीं.
ंत किराणा वगैरे पक्के खंडी.

ळवंगा.	वजन.
जायपत्री.	वजन.
जायफळ.	वजन.
केशर.	वजन.
अबीर.	वजन.
रांधा.	वजन.
अरगज्या.	वजन.
चंदन.	वजन.
कृष्णागर.	वजन.
१ कापूर.	वजन.
वाघमखें.	वजन.
गुलाब.	वजन.
मोगरेल तेल.	वजन.
सुगंधराय तेल.	वजन.
चमेली तेल.	वजन.
१ चांपेल तेल.	वजन.
२ दीप द्राक्ष.	वजन.
३ अक्रोड.	वजन.
३० खजूर.	वजन.
४० खारीक.	वजन.

५० खोबरें वजन.
२ बदाम वजन.
१॥ वेलदोडे वजन.
५ गुगुळ वजन.
१ उदक हौबान वजन.
१०० पिस्ते वजन.

३१७

जवाहीर वस्ता जडावाचे दागिने:—

१ आंगठी.
१ दाब पडताळें.
१ पदक.
१ मोतींमाळा तुरीवजा.
१ शिसफूल.
१ चंद्ररेख.
१ भांगटिळा.
१ नग वेणीचे.
१ बाजुबंद.
१ कर्णफुले जोड.
१ घेड्या जोड.
१ वेळा जोड.
१ पाटल्या जोड.
१ या खेरीज.
१ हिरे मोकळे थोक
१ शिरपेंच.

१६

नवरत्नें.

१ हिरा.
१ पाच.
१ मोतीं. २
  १ हुरमोजी.
  १ काहाली.
  ―
  २
१ नीळ.
१ माणीक.
१ पुष्कराज.
१ पोंवळी.
१ वैडूर्य.
१ गोमेद.
―
९

किता गल्ला खंडी पक्के वजन.

१०० तीळ काळे.
१०० तांदूळ रायभोग.
५० तीळ पांढरे.
१२५ लाख.
२०००० डाळ तुरीची.
६०० चणे.
१०००० तांदूळ मोठे हत्तीभोग.
५० तांदूळ आंबे मोहोर.
२०० तांदूळ जिरेसाळ.
२०० तांदूळ लांबी साळ.
१०० मसूर.
―――
३१५२५

सिलेखाना वगैरे जिन्नस.

२०० तरबारा.
२०० फरश.
१०००० बंदुका.

सुमारीं.

७०० विटे.
४०००० बरशा.
१०० जमदे.
२००० पटे.
३०००० ढाला गेंड्याच्या.
१०००० ढाला सिलटी.
२०००० कमाना.
४००० तीर दस्ते.
४०००० बखतें.
२००० चिलखतें.
५०००० कुऱ्हाड्या.
४०००० खोरीं.
६००००० कुऱ्हाडा.
२०००० सनक.
७००० कोयते.
३०००० थाल्या.
५००० कर्वत.
२००००००० दारू.
३००० पालख्या.
१२०००० अबदागिरी.
१५० कानसा थोर.
१५००० पाहारा.

गल्ला केली.

२०००० नागली.
१६००० गहूं.
५००० हरभरे.
२५० मूग.
१००० तुरी.
१५० चवळी व वाटाणे.
५० राळे.
―――
४२४५०

ळंतऔषधें व वातऔषधें यां क-
राहिले कित्ता जिन्नस पक्के खंडी.

१० तूप.
०० तेल.
०० सुपारी.
३०० हिंग.
२७० धूप.
१०० जिरें.
०० गोंद.
०० गोपीचंदन.
७ नीळ.
७ हरताळ.
०० अभ्रक.
०० सुंठ.
०० गंधक.
३ हिंगूळ.
५० काजूबीज.
२ जंगाल.
१ पिंपळी.
१ पिंपळमूळ.
१०० अफू.
०० भांग.
धूम.
०८० ओंवा.
२०० मध.
५० मंजीष्ट.
७०० वेखंड.
१०० नवसागर.
१५ पतंग.
७००० कापूस.
१३०० मेण.
१० राब.
४०० साबण.
१५००० साखर चिनी.
१०० कुरुंद.
५०० हळद.
१०० हिरडे सुरवारी.
२६०० जंगली हिरडे.
८ तपकीर.
५००० काळीं मिरें.
१०० खसखस.
१७०० गूळ.
२ पारा.
१०० काकवी.
५००० लसण.

४६३७६

कित्ता जिन्नस.

३५० कानसा लहान.
१०००० गोळे तोफांचे.
१५० कर्णे.
११०० भेरी.
८००० रणशिंगें.
१००० ढाला.

२०६००

यांखेरीज कित्येक सामान किल्ले गडोगडीं आरमारावर. त्याची मोजदाद झाली नाहीं. सदहू प्रमाणें रायगडावर होतें त्याची पाहाणी करावयासि कारकून असामी दोनशें व कोतवालाकडील असामी चारशें दहा महिने मोजदाद करीत होते. तरी कित्येक जिनसा मोजदादीच्या राहिल्या.

पागा पीलखाना उष्टरखाना यांची मोजदाद आणविली ती तपशील:—
महालपागा बरहुकूम यादीप्रमाणें.

७०००० अरबी घोडे.
१००० दक्षिणी घोडे.
९००० मादवाना.
७००० हरजिनसी घोडे.
१००० पारधी घोडे.
८००० तुरकी घोडे.
९६०००

महालथट्टी गाई म्हसी वगैरे.
१००० गाई कपिला.
५००० म्हैसी.
१०००० मेंढरें.
१०००० टोणगे.
२००० गाईचीं वांसरें.
२८०००

५०८०० शिलेदारांचे निसबतीस
३०००० नर रास.
१०००० मादवाना.
१२५ हत्ती नग.
६०० कुणबिनी कस.
९०० खुटार पोरगे.
१०० मजूर दलाई बगर अ
५००० बैल सुमारी.
५६७२५

सरदार व पायलोक व हाशमी व गड किल्ल्यांची नांवनिशी.

१ रायगड.	१ सुरगड.	१ सातारा.
१ लिंगाणा.	१ पाठवीगड.	१ राजमाची.
१ गरनाळा.	१ सारंगगड.	१ माहुली.
१ मथनगड.	१ भातगड.	१ देवगड.
१ कोयळगड.	१ डफुलगड.	१ मोरागिरी.
१ आलगगड.	१ गोरखगड.	१ मदनगड.
१ अणकाई.	१ गगनगड.	१ अशरगड.
१ टणकाई.	१ कुरूटगड.	१ नगीना
१ कमळा.	१ वरूटगड.	१ अवचितगड.
१ अस्मानगड.	१ कलथगड.	१ पालगड.
१ मिरगड.	१ मालगड.	१ कल्याणगड.
१ नारायणगड.	१ माणिकगड.	१ दारूगड.
१ कामलेगड.	१ कुरुगड.	१ प्रसिद्धगड.
१ कुंडगड.	१ सुरगड.	१ विशालगड.
१ रसालगड.	१ कसुरगड.	१ भूपाळगड.
१ लोहगड.	१ कलगड.	१ तोलेपंतगड.
१ रूनगड.	१ लालगड.	१ सुंदरगड.

१ वीरगड.	१ येशवंतगड.	१ भवानगड.
१ नरसिंहगड.	१ पठाणगड.	१ परळी.
१ महिपतगड.	१ लोहारगड.	१ पारगड.
१ विराटगड.	१ समानगड.	१ सुमारगड.
१ मनोहरगड.	१ बळवंतगड.	१ हरिचंद्रगड.
१ धारसीगड.	१ सुमारगड.	१ प्रचितगड.
१ नवालागड.	१ सुपेगड.	१ मृगवनगड.
१ वंदनगड.	१ विराटगड.	१ हनुमंतगड.
१ मंगलगड.	१ विचितगड.	१ चंद्रगड.
१ कुरंगगड.	१ मंगरूळगड.	१ भंडारगड.
१ कनकगड.	१ गंभीरगड.	१ रेवनागड.
१ कोठलागड.	१ रायगड.	१ कांबारगड.
१ रोमेइसगड.	१ व्याघ्रगड.	१ विश्रामगड.
१ मनाईगड.	१ राजेंद्रगड.	१ मंगलगड.
१ शिरसिंहगड.	१ मनोवेधगड.	१ दौलताबाद.
१ मालसनगड.	१ कचिद्रगड.	१ चंदनगड.
१ मतालगड.	१ रसालगड.	१ मंगलगड.
१ सोनेरीगड.	१ मोल्हेरीगड.	१ [illegible]गड.

ागड.	१ मथुरागड.	१ अहिवंतगड.	१ पटागड.
नवेली.	१ आईनगड.	१ श्रीमंतगड.	१ हरिहरेश्वर.
गड.	१ सिद्धगड.	२ किल्लामोजणी राहिली.	१ प्रतापगड.
गड.	१ तरळागड.	१ रामगड	९ या खेरीज मोजणी राहिली.

या खेरीज आणखी कित्येक गड होते.

हवालदार यांची नांवनिशी.

ळकर.	१ खानवळकर.	१ ढासरे.	१ सामंत.
ले.	१ दळवी.	१ रणदिवे.	१ टकलीकर.
शिरके.	१ इंगळे.	१ जगताप.	१ काले.
घोरपडे.	१ ढमाले.	१ वारगळ.	१ भालेराव.
विचोरे.	१ पाळेकर.	१ उतेरकर.	१ कदम.
सोमणे.	१ शिंदे.	१ गुंबले.	१ नखराणे.
पाटणकर.	१ दरेकर.	१ दरकाळे.	१ सरतकर.
बहिरटकर.	१ वाघमोडे.	१ मालकर.	१ मांडवे.

१ वाघ.	१ वाकडे.	१ सर्वदे.	१ घोलगे.
१ घाडगे.	१ ठाकर.	१ वाघमारे.	१ पिंगळे.
१ पारटे.	१ भाडवडकर.	१ गाईकवाड.	१ मालुसरे.
१ माहाडीक.	१ गोवले.	१ जाधव.	१ मोरे.
१ रायनाथ.	१ चव्हाण.	१ गुजर.	१ बहिरराव.
१ निरगडे.	१ दानवड.	१ भालेकर.	१ बलाले.
१ तुंतुसकर.	१ पार.	१ साडेकर.	१ दगडे.
१ मोहिते.	१ लाक.	१ माने.	

या खेरीज कांहीं मुसलमान व कानडे व फिरंगे व पारसनविस वगैरे बारगिरी हुजरातीस चाळीस हजार यांचा जमाव होता.

पाण्यांतील किल्ले व जंजीरे वगैरे मोठे भारी:—

१ सुवर्णदुर्ग.	१ मालवण.	१ सिद्धदुर्ग.	१ खांदेरी.
१ रत्नागिरी.	१ बेंगरूळ.	१ फिरंगीदुर्ग.	मिळून
१ पत्रदुर्ग.	१ उंदेरी.	१ कुलाबा.	
१ कलमदुर्ग.	१ विजयदुर्ग.	१ कलतुर्मकोट.	
४	४	४	

या खेरीज [illegible]गिरीचे सुभे व किल्ले यांचा तपशील:—

१ चेतूर.	१ कोट.	१ कडवान.	१ बारा मावळे
१ कल्याण.	१ कारणगोल.	१ मिरज.	१ मानदेश
१ भिवडी.	१ आकोलें.	१ सातारा.	१ पुणें देश
१ कोळवण	१ वांई.	१ फलटनदेश.	१ जुन्नर.
१ खवीन.	१ माहाड.	१ खानदेश.	१ खांदेश.
१ मानन.	१ मनाक प्रांत.	१ राजपूर.	१ खुबणपूर.
१ तरळी.	१ मलकापूर.	१ राजापूर.	१ जावळी.
१ दांबलें.	१ चलेर.	१ कुडाळ.	

कर्नाटक प्रांतीं किल्ले.

१ सितगड.	१ येलूर.	१ साजरा.
१ गोजरा.	५ चंदी वगैरे किल्ले.	१ देवणा.
२	६	२

१० मिळून दहा.

कर्नाटक मुलूख लक्ष होनांचा. या खेरीज फरासखान्यांतील जिन्नस जम-
(चांदण्या व पडदे हरजिनसी व कनाता व अस्मानगिऱ्या व सुजन्या व
ञ्चे वगैरे जिन्नस यांची पाहणी झाली नाहीं. परंतु अजमासें दागिने सुमारें
०००० नव्वद हजार. या खेरीज किल्ल्याकिल्ल्यांचें सामान दारूगोळी तर-
ा व तूप व तंबाकू व मीठ व किराणा बाब होती. तिचा हिशोब पाहिला
हीं. व पागेचे सरंजाम जिन्नस खोगरें व जीन गंडे व पट्टे व खुमे व तान-
ड्या व बखतरें व चिलखतें दुपट्टे व जीन सोन्यारुप्याचे अशा संपत्तीस
ार नाहीं. किल्ल्यांचा अजमास किल्ले पाहून पालख्या व अबदागिरी
त्या संभाजी राजे सिंहासनोंरूढ झाले तेव्हां ज्याचा अधिकार जसा तसें
कायम करून वस्त्रें दिलीं.

वि कलष यांनीं आपले हातीं सर्व कारभार ठेवून नानाप्रकारचे प्रयोग
ाा केलीं, महाराजांसि वश करून घेतलें. बस्त मारावे. पूजा करावी.
ोर ब्राह्मण पट्शास्त्री यांसि प्रायश्चित्तें द्यावीं. असें आरंभिलें. तेव्हां श्रेष्ठ
ग पंडितराव यांनीं सांगितलें कीं, राज्यांा प्रयोग अनुष्ठानें होतात येणें
न राज्यास विहित दिसत नाहीं. आपला स्वधर्म नव्हे. धर्म चालविल्यानें च
ग आहे. ती गोष्ट कबजीस न मानें. त्यानें राजास समजाविलें कीं,
ा फितावा करतात म्हणून सांगितलें. बहुत नाश करविला. याजकरितां
ा त्यांचेंच मान्य केलें. कितीएक लोकांनीं दरबारांत यावयाचें ठाकिलें.
ानें चौदाशें मराठे मारिले व ४००० मेंढरें मारून महोत्साव केला.
क ब्राह्मण व मराठे व ठाकर व हरदास व कलावंत अपरमित
केले. तेव्हां दाटी बहुत झाली. कित्येक दाटीमध्यें मृत्यु पावले. तेव्हां
राजांनीं कबजीस पुशिलें कीं, या कारभाराचें नांव काय? त्यानें उत्तर
कीं, महाराज सिंहासनारूढ होतात. महाराजांचे शत्रु नाश पावतील.
ारसनमहोत्साव म्हणोन सांगितलें. मुहूर्तें करून सिंहासनावर बसविलें.
दनंतर काळपुरुषाचें दान करावें. ही सिद्धता करून काळपुरुष करून
र घातला. कृत्रिम होतें. त्याजमुळें महाराज माघारे फिरतां च रथाचीं चाकें
ीं. तसें च जाऊन दान दिलें. उपरांतीक हत्तीवर बसून समारंभानें मिर-
महालांत आले. मग तुळा आरंभिली. तुळा झाल्या. नंतर बहुत दानधर्म
. जें कबजीनें सांगावें तें महाराजांनीं करावें. त्याजवर महाराज पनाळियावर
े. तेव्हां ब्राह्मणांस दानें दिलीं.

तों वर्तमान ऐकिलें कीं, अकबरशाहा पातशाहाचा लेंक पातशाहावर रु-

---

१२. शके १६०२ माघ शु. १० गुरुवारीं.

मून पळोन आला. त्याजकडे वकील बाळाजी आवजी व बहिरजी भों
तेथून घाट उतरून मार्गी आले. तेथें फर्जंद भेटला. त्यानें सांगितलें
कळलें. नंतर अनाजीपंतांस मारिलें. तदोत्तर पांचवडास येऊन राहिले. न
रात्रें जाहल्यावर हुबोजी फर्जंद व राघो वासुदेव व बाळाजी आवजी या
हत्तीखालीं घालून राजे यांनीं मारिलें. त्याजवर अकबर शाहाचा लेक त्र्यंबक
आला. तो मुजमदाराजवळ येऊन पोहोंचला. पातशाही सदरा करून भे
झाल्या. त्यास राहवयास जागा करून दिली. तों पातशाहाच्या फौजा त्य
पाठीवर मुबलक आल्या. पातशाहाजाद्याबरोबर रजपूत कष्टें सामान हो
पातशाहाजाद्यास पोहचवून द्यावें परंतु निभाव होणार नाहीं याजकरितां
सिंग जाधवराव व मानसिंग मोरे सरंजाम सुद्धां समागमें दिले, मोंग
फौजेची त्यांची गांठ पडली. युद्ध भारी झालें. जाधव व मोरे यांणीं
केली. मोंगलांस मारून घेतलें. जाधवराव यांस जयसिंग हा किताब दिला र
नावाजिलें. रजपुतांस पोहोंचविले. अकबर शाहाचा पुत्र तीन नर्से राहिला.
मोंगलांची फौज बहुत आली. निर्वाण संकट जाणोन पातशाहाचे राज
पातशाहाजाद्यास पोहोंचविलें.

तों जंजीरेकर हपशी यांनीं बहुत शेखी केली. त्याजवर कवि कलष
दादाजी रघुनाथ रवाना केले. त्यांजबरोबर आरमार व मायनाय
गोविंदराव काथे सरदार देऊन रवाना केले. नंतर संभाजी
रत्नागिरीस गेले. तेथून गांगोलीस आले. तेथें संभाजीराजे यांस पुत्र झ
नांव शिवाजी राजे ठेविलें. बहुत उत्साह केला व दानधर्म ही बहुत के
दादाजी परभू राजपुरी पावेतों [गेला]. त्यानें मारगिरी साधून आगरा व पत्रदुर्ग
जवर आरमार रोखून लगट करून मारागिरी केली. मेहतरलोक कुंडांतून आले. मे
तोफ सवा खंडी दारूची होती [तिच्या योगानें] आत्याजीपंत व रामाजीपंत यांनीं य
करून हपशी जेर केला. रात्रीं पळोन जावें असें हपशी याचें वर्तमान ऐकून
लावावरून मारागिरी करूं लागले. तों कवि कलषास सरकारांतून सांगितलें
पैका बहुत खर्च केला अद्यापि राजपुरी हातास येत नाहीं. राजे मजम
परभूचे घरीं गेले आहेत आणि हरएक कामांत त्यांचा उत्कर्ष. राजपु
काम जालिया पुढें दुसरा कोणी नाहीं. हें विषम सरकारकुनाचे चित्तीं ये

---

१३. इ० स० १६८१ त.

१४. अकबर इ० स० १६८१ पासून १६८६ पर्यंत संभाजीचे मुलखांत होता. नंतर तो इराणांत गेला व तेथें इ० स० १७०६ त मेला. असें ग्रांट डफ म्हणतो.

१५ शके १६०२ मार्गशीर्ष शु० १ या दिवशीं.

कलषासि नाना प्रकारें समजाविलें. त्यांनीं महाराजांस सांगितलें कीं,
ी परभु याणें पैका बहुत खर्च केला. त्यास उठवून आणावें. त्याजवर
ांनीं हुजूरचे भले लोक पाठवून हात धरून उठवून आणिलें. खर्च
थोडक्यासाठीं कामाचा नाश केला. आरमार होतें तें [घेऊन] गोविंद का-
भायनायक जहागिरी व गोविंदराव जाधव व काढ हे डरणचे खाडींतून
ण्यावरून द्वेपटणेस गेले. हपसी यानें मागती बल धरून रात्रीच्या स्वाऱ्या
लोकांचे कबिले धरून आणून लोक चाकर केले. कितीकांचे कबिले
ंड बांधिले.

णमस्तखान मनसबदार पातशाहाकडील फौजेनिशीं कल्याणास आला.
संभाजी राजे फौजसरंजामानिशीं गेले. मुकाबला लढाईचा झाला.
लष्करांत दाणा न मिळे. राजाचे फौजेंत आरमारावरून भरती सा-
विलें. युद्ध भारी झालें. रणमस्तखान जेर झाला. मोगलाचे
धरून मीरचे लाविले. त्याजवर रोहिल धांवून येऊन रणमस्त-
ला काढून घेऊन गेला. रणमस्तखा हुत युद्ध केलें. महाराज
स आले.

रघुनाथ नारायण चंदीहून भेटीस आले. याजकरितां बिरवाडीस मंडप
बहुत आराष केली. पंतांची भेट जाली. तों पंचवीस हजार स्वार
व दहा हजार कर्नाटकी प्यादे व रघुनाथपंत कर्ते शहाणे कर्तुत्व करून
बरोबर जमीयत पाहून महाराजांनीं कारभार सांगितले. कांहीं एक दिवस
करूं लागले. कवि कलषास असाध्य झालें. त्यानें प्रयोग करून
ास पाठविलें. पंतांनीं चारसहा लक्षांचा जिन्नस आणिला होता तो
ांस नजर केला. सरकारकुनांसि मेजवान्या केल्या. कवि कलषास मेज-
ली असतां त्यांनीं अपाय केला. याजमुळें कुल मराठे व ब्राह्मण व
न बेदील झाले कीं, या राज्यास अपाय कवि कलषानें लाविला. कवि
हिपतची इमारत पहावयास गेले. तेथून विशाळगडास आले.

के यांणीं विचार केला कीं, या कलषानें राजास बुडविलें. यासि
मारावें. म्हणोन पंचवीस हजार इसम मेळविले. हे वर्तमान कोन्हेरपंत
ाकडील कारभारी याणें कबजीस श्रुत केलें. त्यानें महाराजांस लिहून
यांजवर हल्ला करविला. लोक बहुत मारिलें. त्याजवर पिलाजी खिज-
व गणूजी शिरके मोगलाईत गेले. फिरंगी यांनीं फौजेस वेढा घातला.

इ० स० १६८२ त.
इ० स० १६८३ त.

१० इ० स० १६८३ त.

बहुत जेर केलें. महाराजांस खबर पाठविली आणि आपण जैतापुरीं राहिले. आणि ताकीद केली जे, कोणी अर्ज करील त्याची गर्दन मारिल ईल. त्याजवरून कोणीही अर्ज न करीत. यत्न न चाले. तेव्हां फौंद नाईकवाडी होता त्याणें लोक कबिले मारिले जातात याजकरितां आपले वर उदार होऊन बोंब मारिली. महाराज पाण्यांत खेळत होते. तेथें बोंब कोणीं मारिली म्हणून बोलले. नाईकवाडी येऊन पुढें उभा राहिला केला कीं, पाण्यांतील जनावरें येऊन जागा जेर केली व लोकांचे मारिले जातात. ते च समयीं कितेक बोभाट येऊन पोहोंचले. तेव्हां ते च स्वार जाले. मोकाशी लोकांस व फौजेस ताकीद केली कीं, स्वारी फौं जात आहो. कोणी मध्यें अर्ज कराल तर त्याजला तीरमार करून ह घातलें जाईल. फौजेस हें वर्तमान सांगितलें. जैतापुराहून तीन रात्रीस यास पोहोंचेले. मार्गीं बहुत थकून राहिले. तेथें दादाजी धनजी कल्याणी सरसुभे भेटीस आले. हें वर्तमान फिरंगी यांनीं वेढा उठवून चालिला. ीत वायबार टाकीत व तोफखाना म करून जात असतां महारा नीं मुकाम करून बहुत लढाई घेतली. यांजकडील फौज बहुत जेर केली.

तदनंतर दिल्लीहून अवरंगरशाहा बादशाहा यांणीं गाजुदीखां यांस च्या बंदोबस्ताकरितां पाठविलें. त्यांनीं बऱ्हाणपुरास येऊन सातान्यास संभा महाराज यांजला पत्र पाठविलें कीं, तुम्ही निघून बऱ्हाणपुरास यावें. तेव भाजी महाराज बऱ्हाणपुरास आले. त्यांस गाजुदीखान बोलले कीं, तुम्हीं चलावें. दक्षिणच्या साडे साहा सुभ्यांच्या सनदा पातशाहाकडून देववितों. सनदा घेऊन बंदोबस्त करावा. असें सांगितल्यावर संभाजी बोलले कीं पुढें चलावें. आम्हां सातान्यास जाऊन येतों. असा मनसबा होऊन गा दिल्लीस गेले. महाराजांनीं सातान्यास येऊन दिल्लीस जाण्याची तयारी ळीस हजार फौज, शिवाय पागे व सरदार निंबाळकर, घाडगे वगैरे मिळून ऐंशी हजार फौजेचा भरणा व कानोजी भोंसले बराबर घेतले. पुत्र शिवाजी महाराजही बरोबर घेतले आणि कूच करून गुजरात कि नें चालले. मार्गीं पुंड व जमीदार व मवासी यांचीं पारिपत्यें करून खंडण ऊन पुढें गिरासे यांचे मुलखांतून त्यांचीं पारिपत्यें करून सातपुड्यांतील लुटून मारिले. मेवाती लुटून माळव्यांत गेले. मारवाडची खंडणी घेऊन देलखंडांत जाऊन खंडणी ऐवजीं मुलुख बुंदेलखंडचा घेतला. तेथून दि

१६. इ० स० १६८३ त.

ाजुदीखां यांची भेट घेऊन निजामनमुलुख वजीर यांची भेट घेतली. दिवस पाहून पादशाहा यांस नजर देऊन भेट घेतली. सदरेस बसविले. नीं दक्षणचें वर्तमान पातशाहास समजाविलें. अर्ज केला कीं, दक्षणचे हे ाहितगार यांस दक्षणचे वसुलपैकीं चौथाईच्या सनदा करून द्याव्या. ाहा सुभे दक्षणचे मेहनत करून, कुल मवासी जेर करून, सरकारचा पैका आणतील. तेव्हां पातशाहानीं संभाजीकडेस पाहिलें. राजे उठोन करून उभे राहिले. उभयतांची मर्जी खुषवक्त असतां सहजांत पातशाह कीं, तूं मुसुलमान होतोस कीं काय ! राजानें ऐकून उत्तर दिलें कीं, " न- तकसीर माफ. आपनी बेटी बेगम पातशाहजादी इनायत होय तो मय " असा जाबसाल पातशाहांनीं ऐकून संभाजी राजे यांचे डोळे काढविले चिणून टाकिलें. वजीर व शिवाजी राजे भयभीत होऊन आपले फौ- ाले.

राजाराम व शाहू. इ० स० १६८९–इ० स० १७४८.

र्तमान बेगमेस कळतांच तिणें खोज्यास खातमी करितां दरबारांत पा- ा राजाचा शिरच्छेद जाहला. त्याचा पुत्र शिवाजी राजे फौजेनिशीं ाऊन महालावर चालून येणार अशी बातमी समजतांच नालकींत बसो- ाशाहाकडेस आली आणि चिकाचे पडद्यांतून बोलली कीं, राजानें माझी केली तो माझा भ्रतार झाला. आतां दुसरा करावयाचा नाहीं. त्याचा ाहे तो माझा पुत्र. त्याची दिनभराई जलदी करून दक्षणचे वसुलपै- ौथाईच्या सनदा करून देऊन रवाना करून द्यावे. नाहीं तर पातशा- त्याचा नाश होतो व तोही मरेल. नंतर मी आपला प्राण देईन. असें जलदीनें वजिरास पाठवून समजाविशी करावी. असें बोलून बेगम गेली. पातशाहांनीं वजिरास विचारलें. वजिरानें सांगितलें कीं, तु- ़न शहर लुटलें जातें. असें ऐकून वजिरास आज्ञा केली कीं, क- प्रमाणें समजूत करून येणें. त्याजवरून वजीर शिवाजीकडेस आले. प्रकारें फौजेची जीनबंदी उतरविली. बेगमेनें मिठाईचें खाणें व चि- हिली ती शिवाजी राजे यांजकडेस पाठविली कीं, तूं माझा पुत्र. भेटीस शिवाजी महाराज यांनीं विचार करून सर्व शोध करून ध्यानास आ- बेगमेच्या भेटीस गेले. शिवाजी महाराज कुरणिसात करून उभे . बेगम राजास पोटाशीं धरून समाधान करून बोलली कीं, " तूं आ-

१७००. इ० स० १६८९.त.

मचा बेटा." याप्रमाणें बोलून मोत्यांची कंठी व तुरा व नवरत्नांची वं कलगी व नालकी व शिरपेंच व पोंची व पांच वस्त्रें व पोषाख याप्रमाणें मेनें देऊन पातशाहाकडे पाठविलें आणि शाहूराजे असें नांव ठेविलें. बारांत वजीर उमराव बसले होते तेथें शाहूराजे आले म्हणून जवळ समाधान केलें. त्यांणींही जवाहीर देऊन सातखोंब पोषाख इनायत दक्षणच्या चौथाई अमलाच्या सनदा शाहूराजे यांच्या नांवाच्या करून राजे पदरांत घेऊन तसलीमात करून आज्ञा घेऊन आले.

नंतर निजामउलमुलूख याची मर्जी पातशहाजवळ रहावयास खट्टी झाली त्यानें अर्ज केला कीं, शाहूराजे यांस समागमें घेऊन दक्षिणेस जातों. स यांचा बंदोबस्त करून खजिना दाखल करितों. पातशहांनीं मनन करून रास आज्ञा दिली. शाहूराजे जावयाची तयारी करूं लागले. हें बेगमेस कळलें. तेव्हां पुन्हा स बोलावून सांगितलें जे, राणीस पाहूं. करून बोलावयास पाठविलें तें। डेऱ्यास राणी नाहीं. मग राधी बटकी खिरी होती तिजला वस्त्र अलंकार घालून चौऱ्या वारीत समारंभानें आण बेगमेच्या पायावर डोई ठेविली. शाहूमहाराजांसही जवळ बसविलें. प च्या सातशें बायका होत्या त्या सर्व पातशहाजादीचा पुत्र व सून प आल्या. बेगमेनें वस्त्रें, जडावाचे दागिने व तुरा कलगी देऊन मस्तका ठेवून राज्य करणें म्हणून आशीर्वाद देऊन राजा व राणीनें पायांवर ठे विली. पादशहाजादीनें डोळ्यांस अश्रु आणून पुन्हा भेटीस येणें म्हणू गितलें. राजाराणीस पादशहांनीं जवाहीर वस्त्रें देऊन रवानगी केली. व राणी कुरणिसात करून आज्ञा घेऊन निघालीं. वजिराचे हवेलीस वजिरानें आपले तर्फेनें राजे व राणी यांस वस्त्रें जवाहीर देऊन डेऱ्यास केलें. वजिरांनीं आपली वजिरी गाजुदीखानास देऊन पातशाही वस्त्रें आपण निघाले. राजे सरदार फौजबंदी सुद्धां घेऊन निघाले. ए फौज मोंगलाची व ऐशी हजार फौज शाहू महाराजांची दिल्लीहून कू उभयतां कुचाची तोफ व नौबद राजाकडील दर कूच बुंदेलखंडांत तेथें राजा छत्रसाल होता. त्यानें राजास एक कळवांतीण सुरतपाक ती नजर केली. तेथून कूच करून घासदाणा घेत घेत बराणपुरास आदखानाचे बागांत डेरे दिले. शहरचा सुभा यानें नजर देऊन भेट घेतली. पालेगाऱ्याचा गिल्ला जाहीर केला. सर्व धरिले जातील म्हणोन नबाबांनीं दिलें. नंतर दरबार करून कुल अमीर उमराव राजे दरबारास बोलावून णून आज्ञा केली कीं, तुम्ही आपले जागीं स्वस्थ असावें. पवार कोण

त्यांस धरून आणावे आणि ... प्रांतींचे जाहागीरदार घेऊन मवासी कोणी असल्यास पारिपत्य करावें. शकें १६१८ या सालीं संभाजी मेले. मागें राजाराम व ताराबाई साताऱ्यास राज्य करीत होतीं. १६११ माघ शु॥ १५ स संभाजी राजे यांचे बंधु राजाराम यांस राज्याभिषेक किल्ले रांगणा येथें जाहला. शाहु राजे दिल्लीहून शकें १६१७ नाम संवत्सरे वैशाख शु॥ १० स बराणपुरास आले.

परशुरामपंत यांस प्रतिनिधि [पदवी] राजाराम महाराज यांणीं दिली. पुढें राजाराम सर्व राज्याचा बंदोबस्त करून ताराबाईसह चंदीस कर्नाटकांत निघून गेले. हें वर्तमान पातशहास कळतां च जुलफुकार खान यास पाठविलें आणि लढाई झाली. फौजेपैकीं संताजी घोरपडे यांणीं लढाई मारली. हें राजाराम यांचे नजरेस होतें. मग त्यांस सेनापतीचा अधिकार दिला. मग संताजी मारले गेले. राजाराम पन्हाळ्यास आले. राजाराम गडकिल्ल्यांचा बंदोबस्त करीत चालले. सिंहगडास आले. तेथें शके १६२० बहुधान्य नाम संवत्सरीं राजाराम काल जाहला. त्यांस पुत्र दोन. वडील ताराबाईचा शिवाजी व कनिष्ठ राजसबाईचा संभाजी. शिवाजी यास राज्याभिषेक शके १६२० ज्येष्ठमासीं. शके १६३५ या सालीं वेड लागून मेले. पुढें त्याच सालीं ताराबाई संभाजीस राज्याभिषेक जाहला. पन्हाळा येथें राज्य करीत होते.

शाहु राजे दिल्लीहून बराणपुरास आले. मनसुबा करून खान बहादर आपले फौजेनिशीं कूच करून चोरवाड्यास आले. नगरदेवळेकर पळून महीपार गिरासे यांचे झाडींत गेले. प्रांतांत जमीनदार वगैरे देशांतील मवासी धरून रुजू केले आणि दरबारांत आणिले. त्यांचें ... करून आज्ञा केली कीं तुम्हीं आपले ठिकाणीं बसावें आणि पुंडावा ... जाली असतां तुम्हांस जाव विचारूं. महाराज शाहु राजे यांणीं आपले ... कूच करून महीथडीनें जातांना मार्गांत मवास होते त्यांस धरून ... केलीं. कोणी मवास रुजू झाले त्यांपासून खंडणी घेऊन पुढें दरसाल खंडणीचा करार केला. कूच करून गिरासांचे झाडींत आले. पवार

---

१ येथें शके १६११ पाहिजे.

२ येथें शके १६२१ पाहिजे.

३ याला इंग्रजींत "जिंजी" म्हणतात ... लिहिणारे कधीं कधीं "चंजी" ... ही लिहितात.

४. अवरंगजेब.

५ इ. स. १६९७त नागोजी माने यांनीं संताजीस मारिलें.

* झुलफिकार यास इ. स. १६९१ त पाठविलें.

६. राजारामाचा काल इ. स. १७००चे मार्चांत झाला. या वरून वर शके १६२२ असावें असें दिसतें.

घडून गेला होता. ... मागें हि सबब र.गड्याचा प्रताप गे
टीस आला. अद्या. पवार चाकरीस आ. मांडवीचा गुमानसिंग राजा
शंभर स्वारानिशीं चाकरीस रहावें अ णे झाडी तोडून बहीत करून
लक्ष रुपये खंडणी [द्यावी अशी] क ली केली. तें आजपावेतों चालत

तेथून कूच करून निम्मे खानदे व निम्मे गुजराथ देयेलि घांसदाणा
माहालोमाहाल कमावीसदार चवथाईअमलावर पाठवून अंमल बसविला. पुढें
करून नासिक त्रिंबक येथें आले तेथील किल्लेदार उधळून दिला. आपलें
बसविलें. पैक्यास जागा केली. असे बंदोबस्त करीत चालले. इकडे सं
ताराबाई सुद्धां राज्य करीत होते त्यांस हें वर्तमान कळलें. त्यांनीं
मी आणविली कीं शाहूराजे यांचे डोईस केंस होते, हा जोगडा गोसावी
आहे. असें राज्यलोभाचे अर्थे बोलून ताराबाईसाहेब यांनीं सेनापति
जाधवराव यांस पन्नास हजार फौजेनिशीं राजा शाहू याजवर पाठविलें.
मजल भीमातीरीं खेडास आले. तेथें शाहू राजे व धनाजी जाधव यां
पडली. उभययांची दोन प्रहर लढाई जाहली. रणकंदन जालें. शेवट
राव यांस शिकस्त खाऊन मोडले. कित्येक राज्यकारणें करून मह
भेटले. जाधवराव ही घोड्यावरून उतरून कुरनिसात करूं लागले
रुजू जाहाले. महाराज यांनीं दरमजल दहींगांवास येऊन चंदनवंदन
चें राज्यकारण करून किल्ले सर केले. ते समयीं परशुराम प्रतिनिधि
सातारा किल्ला बळकाविला. सातान्यावर शेख मिरा होता. त्यानें परशुराम
कित्येक गोष्टी महाराजांस जाऊन भेटावें म्हणून सांगितल्या असतां न ऐकत
परशुरामपंत स्नानसंध्या करते वेळेस धरले. किल्ल्यावर गडबड होऊन त
धरून शिपाई चालले. चंदनवंदनावरून पाहातांच महाराज स्वारी
किल्ल्यावर गेले. किल्ला हस्तगत जाल्यावर परशुराम याचे डोळे काढी
तें वर्तमान खंडो बल्लाळ चिटणीस यांस कळतांच धांवून जाऊन रु
दली करून वांचविले. ते समयीं पायांत बेडी घालून ठेविले. सातान्या
ल जाल्यावर पातशाई सनदा व जवाहीर व मुलूखगिरीचा ऐवज जा
न्यांत ठेविला. सर्व फौजेची नालबंदीची समजूत करून निरोप दिला.

त्याजवर खटावकर कृष्णराव मोगला ईकडील मनसबदार हे फौजेसुद्धां साता
स आले असतां महाराजांची [व त्यांची] लढाई होऊं लागली. ते वेळेस परशुर
पंत यांनीं आपले पुत्र श्रीपतराव यांस सांगितलें कीं, आज लढाई करून
हाराजांची कृपा संपादून माझी बिडी तोडणें किंवा मरणें. त्यावरून श्रीपत
जी यांनीं जीवित्वाकडे न पाहतां सफेजंग लढाई करून कृष्णराव खटाव

ा फस्त केला. संध्याकाळीं साताऱ्यास परशुरामपंताची बेडी तोडून त्यावर
ाज कृपावंत जाले. राज्याभिषेकआरंभ केल्यावर ताराबाईचा व यांचा
होता.

शाहू महाराज इ० स० १७०८–१७४८.

ंतर शके १६२९ सर्वजितनाम संवत्सरीं महाराज शाहू राजे यांस राज्या-
क साताऱ्यास जाहला. सर्वांचा बंदोबस्त यथास्थित थाटला. ताराबाईचे
भाजीराजे यांचे वांटे जाहाले. वारणानदीची सरहद्द जाहाली. महाराजांस
भिषेक होऊन अष्टप्रधानादिक पदें योजिलीं. सरकारांतून वस्त्र जवाहीर
ज्याची योग्यता असेल तसें त्यास योजिते जाले. बितपसील:—

ापती धनाजी जाधवराव.	१ मंत्री नारो राम शेणवई.
न बहिरोपंत पिंगळे.	१ सुमंत आनंदराव.
त्य बाबूराव.	१ न्यायाधीश होनाजीपंत.
ोस नारो शंकर.	१ पंडितराव मुद्गल भट्ट.
	४

८

आणिक ही राजे महाराज यांचे पदरीं होते.

ीवपंताकडे सिंहगड, पुरंदर, गें सुभा कुल साहोत्रा दिला.	१ परशुरामपंत यांजकडे पूर्ववतप्रमाणें प्रतिनिधि शाहू महाराज यांनीं दिली.
ानाकडे लोहोगड, राज-ची वगैरे किल्ले.	१ गदाधर भट्ट यांजकडे राजाराम साहेब यांनीं नली ? दिली. त्याजवर परशुरामपंत यांजकडे दिली

ाग मुजुमदार यांनीं तारीख
ी.
खदार योजिले. सर्व खुषीनें वर्तों लागले.

ाज राज्य करीत असतां कोंकण प्रांतामध्यें हबसी यानें कुलाबा
हे किल्ले दोन्ही बळकावून, कोंकणांत किल्ले वगैरे घेऊन, बहु-
उपद्रव केला. त्या भीतीमुळें लोक पळों लागले. त्यांमध्यें श्रीवर्धनचे
व व शाहाबाजचे देशपांडे रा. विश्वनाथपंत दादा, उपनाम भट्ट, गोत्र
यांचे पुत्र बाळाजीपंत हे हपशाचे उपद्रवामुळें साताऱ्यास पळून आले.
ब्राह्मण कांहीं दिवस बेरोजगारी उमेदवार होते. कांहीं दिवसांनीं

सेनापति धनाजी जाधवराव यांचे दिवाण यांजकडे शागीर्दी पेशाचें काम कांहीं एक दिवस तें चाललें. मग पुढें हा चांगला शहाणा निघाला म्हणून शंभर रुपये पर्यंत कारकुनीची असामी सांगितली. ती कांहीं दिवस चा मग धनाजी जाधवराव यांनीं बाबतीचा रोजगार सांगितला. तो ही गार चांगला जाहला. मनुष्य चांगला म्हणून धनाजी जाधवराव यांनीं र जांस भेटविला. महाराज बोलले मजपाशीं स्वस्थ असावें. ओघास येईल उपयोग लागेल. तुम्ही मजपाशीं स्वस्थ असावें. ते "आज्ञा" म्हणून र

गुत्तीचे पट्टींत यशवंतराव घोरपडे यांजबराबर वीस हजार फौज देऊन थाई अमल बसवावया करितां पाठविले. घांसदाणा घ्याल तो तुम्हांस माफ सांगोन सनदा देऊन रवाना केले. राणोजी कवड यांस सांगितलें कीं नगर प्रांतीं चौथाई अमल बसवून, चाळीस हजार फौज समागमें नेऊन सातान्यास पाठवणें. असें सांगोन सनदा देऊन रवाना केलें. वराडप्रां ळसपूर सुभ्यांत कान्होजी भोंसले यांस पाठविले. चौथाई अमलाचा पैक पंचवीस हजार फौज घेऊन मोहिमेस जावें. घांसदाणा घ्याल तो तुम्हां असे सांगोन सनदा वस्त्रें देऊन वराडप्रांतीं रवाना केले. त्यांणीं चौथाई बसविला. फलटण देश व मान देश येथें धनगर आवळे राहात हे चाकरीस उमेदवार होते. त्यांस बोलावून आणून कालेखा औरंगाबादेपर होते तेथील सोळा परगण्यांच्या चौथाईचा अम्मल सालीना नऊ लाख रुप जाहागीर देऊन दोन हजार फौजेनिशीं मोहिमेसि चाकरीस यावें असा करून सनदा करून दिल्या. याचप्रमाणें पवार व चव्हाण व धुमाळ व पा व ढमढेरे व दरेकर व घोरपडे व पांढरे व आपकर व मोहिते व दाभ शिळोळे व रणदिवे व निंबाळकर व महाडिक व भोंसले व थोरात व ६ व माने व आणखी कित्येक असे पन्नास असामी परगणे जिकडील तिक ऊन पन्नास हजार फौज करार केली. स्वारी निघाल्यास मोहिमेस २ कापड सरकारांतून घ्यावें ही फौज पन्नास हजार सातान्यास माहारा जरेस घालावी, हजरी घ्यावी, म्हणोन बोलाविला. मानदेशांत शिपाई मल्हारराव होळकर तलवार बहादर राहात होते. ते कांहीं दिवस बा जकडे चाकरीस राहिले. तेथून निघोन आसपासचे धनगर देवकाते, ग आबाले, पाडसे, हाठकर, खुंटे, करदेवकर, वगैरे यांस रोजगार उद्देशें हो कर बहादर पंचवीस हजार जमाव करून घेऊन सातान्यास अ महाराजांची भेट घेतली. रोजगार करावयास आलो, उमेदवार आहों, म्हणू सांगितलें. त्याचा राजे यांणीं विचार करून चाकरीस ठेविले. बोलले

ास रुपये १००० हजार. रावतास ४०० चारशें. शाईशिरस्ता नालबंदी ०, रोजमारा १००, कापड १००, तकुब १००, येकूण चारशें, याप्रमाणें करून तैनात जाले. एकंदर पाऊण लाख फौजेचा भरणा झाला.

इकडील मजकूर तरी नबाब निजाम उलमुलूख असवजा बहादुर हे ाणपुरचा सुभा कायम करून वराडांत आले. तेथील मवास धरून जा- ापुरचा सुभा कायम केला. तेथून बेदर भागानगर प्रांतीं आले तेथील ा पठाण होते. ते चाकरीस घेतले. दोहों सुभ्यांचा बंदोबस्त करून विजा- न सुभा वसवून सावनूर बंकापुरची खंडणी घेऊन बागलकोटास . तेथील मवास धरून कैद केले. त्यांणीं चाकरी कबूल केली. ते समागमें परांड्यास आले. तेथील संभाजी निंबाळकर कोडिजात पुंडावा करून त्यानें भेटून चाकरी कबूल केली. खंदारचा राजा भेटीस आला. त्याणें कबूल केली. हिंगणगांवचा चांद, मावळापुरचा सोमा, व तळेगांवचा ांस धरून कैद केलें. कातरावादचा मळोजी पठाईत येऊन भेटला. ास म्हणोन तो गांव इनाम जाहागीर करून दिला. तेथून औरंगाबा- ले. समागमें निंबाळकर वगैरे होते. तेव्हां रंभाजी निंबाळकर हे र वसवून तेथें राहिले. वरकड फौज जागोजाग जागा पाहून राहिली. निजामउलमुलूख औरंगाबादेस राहिले. राज्याचा भर भारी झाला. मुल- कारभार होऊं लागला.

इकडे शाहूराजे यांजवर ताराबाईचा वसवसा. याजमुळें महाराजांस पंग- घेऊन भोजन करावयास अनमान करूं लागली. त्यास परसोजी भोंसले ाले कीं, संभाजी महाराजांचे पुत्र व आम्ही एक जागां भोजन करीत होतों. हां परसोजी भोंसले व धनाजी जाधव वगैरे मराठे मिळोन महाराजांचे स बसून भोजन करूं लागले. तेव्हां भोंसले यांजवर कृपा होऊन, से- हेब सुभा हें पद नूतन उपस्थित करून, वस्त्रें बहुमान सांप्रदाययुक्त दिलें.

इकडील मजकूर तरी हपशानें कोंकणांत वगैरे उपद्रव केला. तो करून कान्होजी आंग्रे सरखेल यांनीं मर्दुमीनें सुवर्णदुर्ग लून विजयदुर्ग वगैरे किल्ले घेतले. ते समयीं राजाराम राजे यांनीं खेलीचें पद नूतन दिलें. त्या उपर तेथून घेऊन कुलाबा, खांदेर, सागरग- घेतले. ताराबाईचा व शाहु महाराज यांचा पेंच होता. यामुळें का ग्रे यांनीं महाराज शाहु राजाचे राज्यांतील किल्ले लोहगड व ुग तिकोना व धनगड हे किल्ले घेतले. लोहगड

पिंगळे यांस आंग्रे यांनीं धरून नेलें. या उपर कान्होजी आंग्रे १
पुंडावे करून खजीना मिळविला. जातीनें मर्द. तेव्हां महाराजांस विचार प
कीं, बहिरोपंत यांस धरून नेलें. राज्याचा बंदोबस्त झाला पाहिजे. पिंगळे
करते. त्यास या कामावर कोण योजावें ! हें काम कोण सिद्धीस नेईल ! य
विचार पडला. तेव्हां राजेश्री बाळाजी विश्वनाथ भट्ट हे पूर्वीं धनाजी जा
राव यांनीं महाराजांजवळ ठेविले होते. त्यांनीं विनंति केली कीं,
आज्ञा झाली असतां प्रयत्न करितों. तेव्हां महाराज म्हणाले कीं, आंग्रे १
पारपत्य करून किल्ले माघारे घ्यावे. तेव्हां बाळाजी विश्वनाथ म्हणाले
स्वामीहस्त मस्तकीं असल्यास सर्व घेऊन येईन. असें हिमतीचें उत्तर ऐ
विडे दिले. बाळाजीपंत यांनीं दाभाडे यांजकडे राज्यकारण करून
फौज दहा हजार आणविली आणि फौज जमा करून दरमजल ल
खालीं गेले. आंग्रे तिकडून फौजबंदी होऊन कुलाब्यास आले. बाळा
श्वनाथ दरमजल कुलाब्यास गेले. तेथें उभयतांची लढाई तीन प्रहर
जाली. अशा लढाया दोन जाल्या. दोन प्रसंग होतांच लुटले. शेवट
यांनीं सल्ला करून घरोबा बाळाजीपंतांशीं केला. उभयतां एकमेकां
यान्या करून एकांत करून खलबतास बसले. बाळाजीपंत बोलले
आमचा भाऊपणा. राजाशीं वाईट व्हावें हें चांगलें नाहीं. त्यास तुम्ही
व्हा म्हणजे पेशजी ताराबाईकडून पद सरखेलीचें आहे तें इकडून
करून देववितों. महाराजांची कृपा संपादून चाकर व्हावें. त्याजवर मान्य
राजमाची मात्र ठेवून वरकड किल्ल्यांच्या सोडचिठ्या दिल्या. किल्ले माघारे
विले. जंजिरेकर हपशी यांचा कलह होता तो सल्लाह करून दिला. बहिरे
पिंगळे यांस धरून नेलें होतें ते सोडविले. महाराजांचे लोक किल्ल्यावर चढा
असें होऊन आंग्रे व बाळाजी विश्वनाथ हे उभयतां महाराजांकडे साता
आले. राजदर्शनास गेले. कान्होजी आंग्रे यांचें सरखेलचें पद करार
वस्त्रें शिक्केकटार महाराजांकडून होऊन रवाना केलें.

दमाजी थोरात हिंगणघाटकर पुंडाई करून होता. त्याचे दिवाण शंक
मल्हार सुभेदार सहा सुभ्यांचे होते. त्यांजकडून फौज बाळाजीपंतांनीं आण
दमाजी थोरात याचें पारपत्य केलें. त्याचा सरंजाम होता तो हुजुराकडे ठेवि
नारो शंकर सचिव यांस थोरातानें धरून नेलें होतें. त्यास सोडविलें.
प्पर्यी नारो शंकर याची मातोश्री येसूबाई यांनीं किल्ला पुरंदर व पुणे सु
... सभा स्वराज्याचा अमल सचिवांकडे होता तो बाळाजीपंतन

या वेळेस दक्षणेंत सय्यद सुभेदार होता. त्याचें व फरोकशा पाछाचें चित्त नव्हतें. याजकरितां पादशाहावर सय्यद जाऊं लागला. तेसमयीं शाहूमहाराज जवळ कुमकेस फौज मागितली. दर रोज पन्नास हजार रुपये करार क- महाराजांनीं बाळाजीपंतास रवाना केलें. नानांनीं आज्ञा घेऊन दिले फौजेसहवर्तमान सय्यदाजवळ गेले. सय्यद व बाळाजीपंत दरमजल दिल्लीस जाऊन पाछाईफौजेस लढाई देऊन फौज पाडाव करू- ोडली. फरोकशाहा पादशाहा नेऊन त्याचे नेत्रांस अपाय केला. त्याचे स तक्तावर बसाविलें. ते समयीं पुणें सुभा व जुन्नर येथील मोंगलाई अंमल स्त, तमाम मोंगलाई राज्याची चवथाई, स्वराज्य, सरदेशमुखीचें वतन, महा- ा करार करून पादशाही सनदा घेऊन आले. सय्यदाकडील ५०००० ररोज पावत होते. त्यांपैकीं निम्मे फौजेस खर्च करून बाकी खजिना ा साताऱ्यास राजदर्शनास आले. महाराज शाहूराजे यांनीं फार कृ- होऊन शके १६३६ जयनाम संवत्सरे या सालांत पेशवाई शिक्केकटार, वस्त्रें, जवाहीर पाठविलें. करडें, रांजणगांव, देशमुखीचें वतन बाळाजीपंत यांस दिलें.

य्यद दक्षिणेस येऊन सहा सुभ्यांचा सुभा करीत होता. कांहीं एक दिवशीं हांनीं किलिजखां यास दक्षिणचा सुभा सांगून रवाना केलें. सय्यदाजवळ सामान पोक्त होतें. किलिजखां दिल्लीहून निघाल्यावर फौज जमा करीत आले. पातशाहाची सय्यदावर अवकृपा व किलिजखां ह्यावर कृपा. रून सय्यदास मोडून लुटून नस्तनाबूद करून दक्षणचा सुभा करूं लागले. देशीं कित्येक पुंड पाळेगारी करीत होते त्यांचीं पारिपत्यें नानांनीं त्यावरून महाराज राजा शाहू छत्रपति बहुत संतोष होऊन सेनाकर्ते दुसरें दिलें. जाधवराव यांजकडे प्रथम बावदीचा रोजगार. तेथून ा महाराज शाहू राजे यांजपासून सेनाकर्ते पद मिळालें. महाराजांची एकनिष्ठपणें करून, मर्द व शहाणे, असा राज्यांत लौकिक वाढवून, म- ांची कृपा संपादून, प्रधानपद मिळविलें. जिवादारभ्य श्रम करून शत्रु करून राज्याचा बंदोबस्त केला. त्याजवर शके १६४१ विकारी नाम या सालीं सासवडास परलोकास गेले. त्यांस पुत्र २. १ बाजीराव सा- ील पुत्र. १ चिमाजी आपा धाकटे.

जीराव साहेब साताऱ्यास होते. त्यांस पेशवाईचीं वस्त्रें शके शार्वरी नाम संवत्सरे या सालांत महाराज शाहू राजे यांणीं कृपा

७. बाळाजीपंत नानांनीं.

करून दिलीं. बाजीराव साहेब व चिमाजी आपा साहेब यांनीं दमाजी थे याचा सरंजाम सरकारांत घेतला होता त्याची सरदारी सरंजाम सुद्धां देऊन दिलीं. सातान्यास होते. धनाजी जाधवराव यांचा पुत्र चंद्रसेन जाधव ९ पति याजवर महाराजांची अवकृपा झाली. यामुळें ते मोंगलाईंत नवाब चि जखां असबजा यांजकडे गेले[९]. तेव्हां खंडेराव दाभाडे मर्द यांस सेनाप सेनाखासखाने हीं दोन्हीं पदें महाराजांनीं कृपा करून दिलीं[१०]. त्याजवर त्येक दिवशीं खंडेराव दाभाडे वारले[११]. त्याजवर सेनापति [पद] त्रिंबक दाभाडे यांस दिलें. ते गुजराथ प्रांतीं गेले होते. रावसाहेब व आपासाहेब तान्यास होते. आपासाहेब व रावसाहेब १०००० फौजेनिशीं गुजराथ गेले. तेव्हां दाभाडे यांनीं बिघाडाची सुरत दाखविली. ४०००० फौज जवळ होती. नबाब किलिजखां ही कर्जे न झाला. रावसाहेब व आपासा जवळ फौज थोडकीच. परंतु नामी नामी मर्द माणूस, एकदील, स्वामी तत्पर. उभयतांनीं सर्व सरदार लोकांचें मनोधारण करून, वडिलांचें पु रीं म्हणून, महाराजांची सेवा एकनिष्ठेनें करून, लढाईंत शिकस्त करु भाडे यांजवर चालून जाऊन, युद्ध करूं लागले. लढाई मातबर केली. त्रिंबकराव दाभाडे यांस गोळी अंबारींत लागून कामास आले[१२]. फौजे हल्ला करून चालून दस्त केली. फत्ते करून सातान्यास राजदर्शनास

त्याजवर छत्रसाल राजा बुंदेलखंडाचा याचीं पत्रें आलीं कीं, दि पातशाहांनीं फौज आम्हावर रवाना केली आहे. त्यास तुम्हीं फौजसहीत न आमची मदत करावी. याप्रमाणें पत्रें आलीं. त्याजवरून बाजीराव यांनीं महाराज शाहूराजे ह्यांस विनंति केली कीं, बुंदेलखंडपावेतों जाऊन १ दाणा मिळवून आणि छत्रसाल राजाचें काम तें ही करून येतों. कूच कर चाकण चौऱ्याशींत आले. बुंदेलखंडांत छत्रसाल याजवर दिल्लीहून अ शा पातशाहांनीं वजिराचे विचारें बंगस रोहिला साठ हजार फौज ब देऊन छत्रसाल याजला धरून आणावया करितां पाठविला अशीं वकिलाचीं सावधगिरीचीं आलीं. राजा बहुत संकटांत पडला. फौज घेऊन युद्ध क तरी पैका नाहीं. उगीच उठोन भेटावयास जावें व अमुक खंडणी दे तह करावा तरी पैका नाहीं. अशा परम संकटांत असतां राजास पुत्र ५

८. धनाजी इ. स. १७०१ त वारले होते.

९. इ. स. १७१३त.

१०. इ. स. १७१६ त.

११. इ. स. १७२१ त.

१२. कामास आले=पडले. ही गोष्ट स. १७३१ त झाली.

१३. हा इ. स. १७३३त वारला.

बावन होते. त्यापैकीं एक पुत्र बुद्धिसिंग यानें राजास विनंति केली कीं, आपण सहपरिवार झाडींत लोहगड आहे तेथें जावें. मी बंगसाकडे जातों. तेथें जैशी कवायत घडेल तसें करीन आणि बातमी तुम्हांस लिहीत जाईन. ह्याप्रमाणें विनंति केली. ती राजास मान्य झाली. त्यावरून सहपरिवारें लोहगडास गेला. बुद्धिसिंग शंभर स्वार घेऊन बंगसाकडे गेला. नजर देऊन भेटला आणि वर्तमान सांगितलें कीं, छत्रसाल माझा पिता यास मी बहुत प्रकारें सांगितलें कीं, बंगससाहेबांस भेटून बंगससाहेबांचे हातें पातशाहाची भेट घेणें म्हणजे सर्व बंदोबस्त होईल. म्हणून मी किती प्रकारें सांगितलें! परंतु न ऐकतां झाडून झाडींत पळून गेले. मी साहेबांकडे आलों. त्यास कळेल त्याप्रमाणें करावें. मी राज्यांतील माहितगार आहें. चार किल्ले जबरदस्त आहेत ते सर करून देतों. असें ऐकून बंगसानें बुद्धिसिंगाची खातरजमा करून मेजवानी केली आणि १००० रुपये दिले. बंगसास सांगितलें कीं, जयपुर किल्ला तुम्हांस देववितों. असें म्हणोन बंगसाची फौज घेऊन किल्ला लढून घेतला. ठाणें बंगसाचें बसविलें. एक दिवशीं राजपुत्र बोलला कीं, पन्हा किल्ला घ्यावा. त्याजवरून त्याजबरोबर फौज देऊन तोफा वगैरे पोक्त सामान देऊन रवाना केला. त्यानें येऊन पन्हा किल्ल्यास वेढा घातला. किल्लेदार पानोसिंग बापाचे हातचा त्यास लिहून पाठविलें कीं, तुम्ही निघून जावें. किल्लेदार पानोसिंग येऊन भेटला. किल्ला द्यावा असा करार करून राजपुत्र लष्करांत आला. तोफेचे मोरचे देऊन किल्ल्यावर हल्ला करून किल्ला घेतला. बंगसाकडील चार भले मनुष्य वर चढविले. ठाणें बसविलें. राजपुत्र बंगसाकडे आला. बंगस सुप्रसन्न होऊन जडावाचीं कडीं व मोत्यांची कंठी व तुरा व शिरपेंच देऊन पंचवीस हजार रुपये दिले. राजपुत्रानें सांगितलें कीं, पन्हा किल्ला आपला आहे व शहर चांगलें आहे तेथें जाऊन रहावें. नंतर राणीपुरा चांगला किल्ला आहे तो ही हस्तगत करून देतों अशी मसलत करून पन्हा शहरास बंगस जाऊन राहिले. हें वर्तमान बुद्धिसिंग यानें कोणास न कळतां छत्रसालास लिहून पाठविलें कीं तुम्ही सर्व फौज सिद्ध करावी. जे दिवशीं लिहूं ते दिवशीं दाखल व्हावें. असें लिहून पाठविलें आणि राणीपुरा किल्ला तो ही घेऊन दिला. अर्ज केला कीं मुलूख आपले हाताखालीं आहे. फौज कशास पाहिजे. असें सांगून फौज दहा हजार ठेविली. पन्नास हजार फौज दिल्लीकडे लावून दिली. छत्रसालास नेम लिहून पाठविला. त्याप्रमाणें चाळीस हजार फौज घेऊन छत्रसाल पन्हाशहरास आला. घेरा घातला. बाजीराव धांवदाणा घेत होते ते ही येऊन पोहोंचले. बंगस व चार कारभारी सुद्धां

किल्ल्यांतच होते. छत्रसाल यांणीं किल्ला घेतला. बंगस व चौघे कारभारी कैद केले. बाहेर बंगसाची फौज होती ती बाजीराव साहेब यांनीं लुटली. राजा पूर्ववत प्रमाणें किल्ल्यावा झाडून बंदोबस्त करून राज्य करूं लागला. बाजीराव साहेब यांची बहुत प्रकारें मुदारत येऊन एक कळवंतीण मस्तानी खूपसुरत नजर दिली आणि खंडणी देऊन शिवाय मुलूख बुंदेलखंडचा दिला व राजापासून मुलूख घेतला व जाटांपासून मुलूख घेतला. एकूण पन्नास लक्षांचा मुलूख सर केला. सरकारचा अंमल पाहिजे यास्तव याजवर अंमल करण्यास कोण योजावा याची तजवीज होती. जवळ कोणी मनुष्य नाहीं. यामुळें गोविंद शागीर्द खरे कराडा होता. त्यास विचारिलें. त्यानें सांगितलें कीं आपली आज्ञा झाली तर मी हजर आहे. त्यास तेथें ठेविलें. त्यानें मुलखांत ठाणीं बसवून शिवाय मुलूख काबीज केला. सुभेदारी कर्ते झाले. तेव्हा बुंदेलखंडांत खरे याचा अंमल सुरू झाला. बाजीराव साहेब दरमजल सातार्‍यास आले. तीस हजार फौज जवळ ठेविली. निर्वेद झाले.

कोठें रहाण्यास जागा पाहून किल्ला बांधावा व यजमानापासून दूर असावें म्हणून बाजीराव साहेब लोहगांवास आले. दोहीं नद्यांचा संगम पाहून पुणेवाडी लोहगांव परगण्यांतील तेथें किल्ला बांधावयास सांगितलें. निम्मे किल्ला तयार झाल्यावर राजआज्ञा झाली कीं, संगीन काम पुरतें न करावें. त्याजवरून काम पुरतें न झालें. राज्यकारभार सातार्‍यास चालूं लागला. चिमाजी आपा साहेब स्वारीची तयारी करून हिंदुस्थानांत गेले. उज्जनीस दयासिंग सुभेदार होता त्याजवर जाऊन लढाई मातबर करून सुभा बुडविला. मुलूख सरकारांत घेतला. महाराजांचे राज्याची वृद्धि करीत चालले. मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे हे उभयतां सरदार सलाबतीचे [त्यांनीं] दिवसेंदिवस राज्य आक्रमिलें. त्या स्वारीहून देशीं आल्यावर महाराजांचे दर्शनास गेले.

कोंकणांत शामलानें उपद्रव करून तमाम किल्ले घेतले. त्याजवर मोहीम करावयाची मर्जी महाराजांची. परंतु जंजिरा समुद्रांत हस्तगत होणें कठीण व गड व किल्ले मजबूत. तेव्हां कांहीं फितूर असावा याजकरितां शेख सुभेदार होता त्याजकडे राज्यकारण करून फितूर केला. शेखजीचें व सिदीचें चित्त शुद्ध नव्हतें. याजमुळें फितूर करावया जागा झाली. राजपुरीस दाखल झाल्यावर पन्नास हजार रुपये द्यावे असा करार करून ठेविला. सिदी याकुब वारले. ते समयीं त्यांचा वडील पुत्र सिदी सुरोन याकुद बावा आबूल

जंजिऱ्यांत राहिला. धाकटा लेक सिद्दी अबूल रहिमान मुरदा दहन करावयाकरितां राजपुरीस आला. तों सिद्दी अबूल व सिद्दी याकूब व सिद्दी अमर व सिद्दी रहावर या चौघांनीं थोरल्याला जिवें मारून जंजिऱ्याचे दरवाजे घेऊन किल्ला बळकाविला. सिद्दी अबूल रहिमान मुरद्याबरोबर आला तो राहिला. त्या समयीं वकिलाचें पत्र श्रीमंत बाजीराव पेशवे यांस येतांच कूच करून मोठमोठ्या मजली करून राजपुरीस दाखल झाले. जंजिऱ्यांत खबर पोहोंचतांच सिद्दी रहावर लोकांसुद्धां बाहेर आला. बरूजऱ्यावर लढाई होऊन सिद्दी रहावर पडला. रावसाहेबांच्या मोरच्यांवर फत्तेसिंग भोंसले व राव प्रतिनिधी होते. किल्ले कोट अवचितगड, सुरगड, बिरवाडी, तळें, घोसाळें, श्रीसंगमेश्वर कऱ्हाड, महाड, रायगड घेतले. सिद्दी अबूल रहिमान सांपडला. तो सहा महिने रावसाहेब यांजवळच होता. नंतर तह करून सिद्दी अबूल रहिमान यास जंजिऱ्यांत तक्तावर बसवून आपले किल्ले माघारे घेतले. पैकीं रायगड व महाड हुजूर महाराजांनीं ठेवून वरकड किल्ल्यांचा बंदोबस्त रावसाहेब यांनीं केला. त्याचें राज्य सात लक्षांचें होतें त्या पैकीं एक लाख रुपये खंडणी करार करून बाकी सहा लक्ष त्याजकडे ठेविले. तह करून पुण्यास येऊन राजदर्शनास गेले.

कान्होजी आंग्रे सरखेल कुलाब्यास होते. ते शके १६५२ विरोधकृतनाम संवत्सर या सालीं वारल्यावर त्यांचे वडील पुत्र सखोजी आंग्रे शके १६५९ प्रमोदीनाम संवत्सरे या सालांत वारले. धाकटे संभाजी आंग्रे विजयदुर्गास होते. ते कुलाब्यास येऊन धोंडजी आंग्रे यांस कुलाब्यास नेऊन बंदोबस्त करून विजयदुर्गास गेले. संभाजी आंग्रे व मानाजी आंग्रे यांचा पेंच होता. त्यामुळें संभाजी आंग्रे पळोन आले. फिरंग्याचे आश्रयास रेवदंड्यास गेले. संभाजी आंग्रे विजयदुर्गीकडे गेल्यावर मानाजी आंग्रे कुलाब्यास जाऊन किल्ला हस्तगत करून [राहिले] हें वर्तमान संभाजी यांस कळतां च आरमार सुद्धां धांवून आले. ते समयीं मानाजी आंग्रे यांचें पत्र येतांच बाजीराव साहेब व आपासाहेब निघोन दरमजल जाऊन कुलाब्यास पोंचले. मानाजी आंग्रे यांची कुमक [केली] ते समयीं राजमाची व कोयळा हे किल्ले, बेरेटी व छत्तिसी हे दोन महाल, सरकारांत घेतले. नंतर पुण्यास आले. राजदर्शनास गेले.

त्यावर वसईसाष्टीकडील भेद आला. यास्तव हाशमी मावळे लोक

---

१४ बाजीराव.

१५. ग्रांट डफ साहेब कान्होजी इ स. १७२८ त म्ह० शके १६५० वारला असें म्हणतात.

१६. इ. स. १७२१त असें ग्रांट डफ म्हणतो.

कोंकणे चाकरीस ठेवून खंडोजी मानकर व रामाजी महादेव यांस पाठविलें. त्यांनीं नलद जाऊन कल्याणची खाडी उतरून जाऊन साष्टी घेतली. शंकराजी केशव यांस वसईस रवाना केलें. ते गोखिवऱ्याचे शहराजवळ जाऊन राहिले. हें वर्तमान गोव्यास फिरंगी यांस कळलें. फिरंग्यांनीं तयारी केली. ती बातमी इंग्रजास मुंबईस आली. त्यांनीं पत्र बाजीराव साहेबांस पाठविलें कीं, तह करावा नाहीं तर फिरंगी येऊन साष्टी घेतो. मसलतीस खर्च केला तो व्यर्थ होऊन लोक मारले जातात. त्याचें उत्तर समर्पक पाठवून ते च समयीं मल्हारजी होळकर यांस साष्टीस कुमकेस पाठवून दिलें. ते जाऊन पोहोंचले. तों फिरंगी जहाजांची तयारी करून साष्टीस पाणबुरूजाजवळ आला. ते समयीं साष्टीवरून तोफांची मारगिरी करून जहाजांवर दोन कप्तान होते ते गोळ्यानें ठार पाडले. जहाजें निघून गेलीं. कदाचित फिरोन फिरंगी येईल याजकरितां गोव्यास पायबंद बसवावा म्हणून त्र्यंबकराव नारायण घोरपडे हजार फौजेनिशीं पाठविलें. त्यांनीं साष्टीवरदेश मारून मुलुख तारण केला. त्याजवर आपासाहेब व राणोजी शिंदे [यांनीं] वसई प्रांतीं जाऊन शिरगांवतारापूर घेतलें. ते समयीं बाजी भिमराव कामास आले. सदहू किल्ल्याचा बंदोबस्त करून वसईस आले. किल्ल्यास मोरचे देऊन सुरुंग खणोन किल्ला जेर केला. त्या समयीं बादशाहा इराणांहून दिल्लीवर चढाई करून आला. तेव्हां फौजेविषयीं पादशाहाचा फरमान आला. त्याजवरून बाजीराव यांचें पत्र आपा साहेबांस गेलें कीं, वसईचे मोरचे राखून दिल्लीच्या स्वारीस येऊन मातबर कार्य करावें येविषयीं महाराजांची आज्ञा झाली आहे. त्याचें, वसईचा शह सोडावयाची मर्जी आपासाहेबांची नाहीं असें, उत्तर आलें. यामुळें दिल्लीस जाणें न झालें. नादरशाहा इराणी दिल्लीस येऊन दिल्ली लुटून सवा प्रहर कत्तल करून खजिना घेऊन गेला. वसईच्या मसलतीस मुबलख पैका रावसाहेब यांनीं पाठविला. वसई किल्ल्यास मोरचे देऊन सुरंग खणून किल्ला जेर केला. गोव्याची कुमक न येई तेव्हां फिरंगी किल्ला देऊन गोव्यास जाऊन पूर्तकालास गेला. आपासाहेब वसईचा सुभा शंकराजी केशव व सारणीचा सुभा खंडोजी मानकर याजकडे सांगून आपण सरदारांसुद्धां पुण्यास आले. वसईच्या मसलतीस बारा चौदा हजार माणूस स्वार हशम कामास आले. आपासाहेब यांनीं वसईच्या मसलतीस भगीरथ प्रयत्न करून फिरंगाण हस्तगत करून धर्मराज्य हिंदुधर्माची स्थापना केली.

दसरा जाहाल्यावर फौज तयार केली. वाड्याचें काम पुण्याचें चालू

---

१७. इ. स. १७३८ त. | १८. इ. स. १७३९ त.

होतें. मस्तानीचा महाल तयार करविला आणि जागजागा चौक, सदरा, जामदारखाने व शिलेखाने व तोफखाने, कोठी तयार करविली. मस्तानी कळवांतीण छत्रसाल राजानें दिली ती बाजीराव साहेबांनीं राखिली होती. बाजीराव साहेब फौज तयार करून हिंदुस्थानांत गेले.

इकडे संभाजी आंग्रे फिरून कुलाब्यास आले. ते समयीं मानाजी आंग्रे यांचे पुत्र येतांच आपासाहेब दर मजल कूच करून कुलाब्यास गेले. तुळाजी आंग्रे संभाजी आंग्रे यांजबराबर होते. युद्धप्रसंग होते समयीं तुळाजी आंग्रे यांस धरून नेलें. मानाजी आंग्रे बनायतमहा यांपासून पाली व मिरगड सरकारांत घेतला. आपासाहेब पुण्यास आले. बाजीराव साहेब श्रीओंकारमानधाता प्रांतास आले. चार दिवस मुक्काम होता. एके दिवशीं शरीरीं ज्वर येऊन सातवे दिवशीं मृत्यु पावले. क्रियाकर्मांतर तापीतीरीं केलें. कारभारी फौज घेऊन देशीं आले. आपासाहेब यांस हें वर्तमान समजतांच पुण्यास आले. शके १६६२ रुद्रनाम संवत्सरे या सालीं परलोकास गेले. काशीबाईस व सातारेकर राजे यांस बहुत दुःख झालें. त्यांस पुत्र येणेंप्रमाणें:—

१ बाळाजीपंत ऊर्फ नानासाहेब; २ जनार्दनपंत ऊर्फ अण्णा; ३ रघोबा ऊर्फ दादासाहेब; येणेंप्रमाणें खाशी मंडळी तीन व चवथा मस्तानीचा समशेर बहादर. येणेंप्रमाणें होते. आपासाहेब पुण्यांतच होते. नानासाहेब सातार्‍यास शाहूमहाराजांचे दर्शनास गेले. महाराज शाहू [यांनीं] कृपावंत होऊन वस्त्रें प्रधानपंत यांचीं दिलीं. नंतर पुण्यास आले.

आबाजीपंत बापू पुरंदरे यांचे पुत्र महादेव बाबा पुरंदरे यांस नानासाहेब यांजबराबर देऊन हिंदुस्थानांत रवाना केलें. पिलाजी जाधव व मल्हारराव होळकर व राणोजी शिंदे व येशवंतराव पवार [असे] कितीएक सरदार समागमें होते. हिंदुस्थानास जाऊन शत्रूचा पराभव करून त्या वर्षीं छावणी करून दुसरे वर्षीं बागलाणांत स्वारी केली. त्या प्रांतीं रघोजी भोंसले सेनासाहेब सुभा होते. त्यांची व श्रीमंतांची गांठ पडून युद्धप्रसंग होऊन भोंसले यांस लुटिलें. बागलाणची खंडणी दरसाल करार करून माघारें फिरले. आपासाहेब पुण्यास होते. त्यांस व्यथा होऊन शके १६६५ चें सालीं कैलासवासी झाले. त्यांस पुत्र एकः—

१ सदोबा ऊर्फ * भाऊसाहेब.

---

१९. ही बाजीरावाची पत्नी.
२०. इ. स. १७४१.
२१. ग्रांटडफ साहेब हे चिमणाजी आपा इ. स. १७२१ त म्ह. शके १६६३ त वारले असें म्हणतात.
* यांचें जन्म इ. स. १७३१ त झालें होतें.

नाना साहेब स्वारी करून पुण्यास आले. राजदर्शनास गेले. रघोजी भोंसले ही आले. आठ महिने बखेडा पडला. तेव्हां नाना साहेबांची व भोंसल्यांची समजूत महाराजांनीं करून दिली. तेथून निघून पुण्यास आले. जनार्दनपंत हे मृत्यु पावले. सदोबा भाऊ, राघोबा दादा, व समशेरबहादर पुण्यांत वाड्याचें काम चालत होतें तेथें रहात होते. बाळाजीपंत नाना साताऱ्यास जाऊन दरबार करीत होते. परशरामपंत प्रतिनिधि पूर्वी होते ते वारल्यावरै[२२] श्रीपतराव प्रतिनिधि करूं लागले. कारभार चालला. परंतु बाजीराव साहेब होते तेव्हां चढती दौलत होती. हल्लीं द्रव्य कोणीकडून येईनासें झालें. खर्चाची तंगचाई पडली. सबब दाभाडे यांस हुजूर बोलावण्याकरितां पत्रें पाठविलीं. परंतु दारू पिवून मस्त तो येईना. तळेगांवास स्वस्थ बसले. महाराजांनीं प्रधानास बोलावून सांगितलें कीं खर्चाची तंगचाई पडली. प्रांतांत फौज पाठवून चवथाईचा पैका आणवावा तर फौज घेऊन दाभाडे तळेगांवीं स्वस्थ बसले. त्यांस धरून आणवून फौज पाठवून प्रांतांतील जमा आणवा. त्याजवरून अष्ट प्रधानांनीं विचार केला कीं, फौज पाठवून धरून आणावें तरी फौज त्याचे स्वाधीन. तेव्हां सावकाराकडून कर्ज काढून फौज ठेवून धरून आणावा. ही मसलत अवघड आहे अशी अष्ट प्रधानांनीं विनंति केली. त्याजवरून राजास वाईट वाटून महालांत जाऊन बाजीराव यांचा कारभार आठवून त्यांचे पुत्र बाळाजीपंत नानासाहेब यांस बोलावूं पाठविलें. तेव्हां नानांची उमर २५ वर्षांची होती व सदोबा भाऊंची उमर २० वर्षांची होती. राजा जवळ गेले. राजांनीं सांगितलें कीं, दाभाडे धरून आणिले पाहिजेत. याची तजवीज काय ? त्यांनीं उत्तर केलें कीं, साहेबांचे हस्त मस्तकीं असल्यास सर्व घडून येईल. राजा शाहू यांनीं हिंमतीचें उत्तर ऐकून संतोष होऊन बाळाजी पंताचे मस्तकीं हात ठेविला. उद्यांना दाभाडे धरून आणितों म्हणून नाना बोलले. महाराजांनीं विजयी होणें म्हणून विडे नानांस देऊन वाटे लाविलें. भाऊ व नाना तेथून निघून रानदरबारास आले. मानकरी सरदार हुजूर रहात होते त्यांस सर्वत्रांस राजाज्ञा जाहीर केली कीं, दाभाडे धरून आणिले पाहिजे. मानकरी यांनीं उत्तर केलें कीं, आम्हीं जातीनें शेंपन्नास आहोंत. आमचे स्वार दाभाडे यांजपाशीं चाकरीस आहेत. असें मानकरी यांनीं सांगितलें. नंतर बाळाजीपंत नानांनीं सांगितलें कीं तुमचे लोक तेथें आहेत त्यांत तुमचे भाऊबंद इष्टमित्र सोयरे धायरे आहेत. त्या सर्वत्रांस सांगून पाठवावें

---

२२. शके १६६८ म्ह. इ. स. १७४६त | २१. इ. स. १७२० त.

कीं, आम्ही लटाईस आलों असतां तुम्ही हत्यार धरूं नये. असें सांगून फिनूर करविला. आणि बाळाजीपंत नाना यांनीं मानकरी यांस विचारलें कीं, हिंदुस्थानास रावसाहेब गेले होते त्याजबरोबर हुजरात खेरीज करून इतला-ख लोक होते ते दूर केले. त्यांची नांवनिशी कोण कोठें कोणत्या गांवास आहेत तें सांगावे. त्याजवरून माहितगारी विचारून घेऊन पांचशें जासूद तयार करून राजाज्ञेचीं पत्रे येण्याविषयीं पाठविलीं. शिपाई धनगर मल्हारराव होळकर चाळीस हजार फौज घेऊन राजआज्ञेप्रमाणें दाखल झाले. मानकरी यांनीं दाभाड्यांकडील वीस हजार फौज फोडली. एकूण साठ हजार फौजेचा मेळ झाला. नानांनीं राजास विनंति केली कीं, फौज तयार आहे. राजांनीं आज्ञा केली कीं दाभाडे यांस धरून आणावें.

आज्ञा घेऊन होळकराकडे आले. राजाज्ञेचें पत्र देऊन रामाज्ञा सांगितली. होळकरानीं मान्य केली. नाना व मानकरी वाणीउदमी व कारकून व चाकरमाने उमेदवार होते ते सर्व पांच हजार जमा करून होळकर व मानकरी सुद्धां सातान्याहून कूच करून फौजेनिशीं तळेगांवावर आले. हें वर्तमान दाभाडे यांस कळलें. फौज सिद्ध करून गांवाबाहेर फौजेचा फरा धरून उभे राहले व हेही सन्मुख फरा धरून उभे. कोणी कोणावर हत्यार टाकिलें नाहीं. तिसरा प्रहर झाला. दाभाडे अंबारींत होते. घोड्यास वगैरे पाणी पाजावयाकरितां दाभाडे तळ्याकडे गेले. यांनीं "हरहर महादेव" म्हणून उठावणी केली. तों दाभाड्याचे लष्करांतील वीस हजार फौज यांचे लोकांत मिळाली. दाभाडा ही सांपडला. त्यास धरून मारून लुटालुटी करून धरून सातान्यास आणिलें.

महाराजाकडे बाळाजीपंत नाना गेल्यावर शाहू महाराज [यांनीं] फार कृपावंत होऊन प्रसन्न होऊन नानांस शिक्केकटार दिली. शिक्क्यांतील नांव येणें-प्रमाणें:--"राजा शाहू छत्रपती हर्षनिधान, बाळाजी बाजीराव मुख्यप्रधान" असा शिक्का हवाली केला. सर्वांत पेशवे हा किताब दिला. वस्त्रें अलंकार देऊन विडे दिले पुढें कामकाज राज्यकारभार नानांचे विचारें होऊन राज्याचा व खासगी खर्चाचा व फौजेचा बोभाट [त्यांनीं] पडूं दिला नाहीं.

पूर्वी बाजीराव यांनीं जागोजाग सरदार पाठविले होते. ते कांहीं मरून गेले. अमलांत मोंगल मवासी बदलून होते. तेव्हां बाळाजीपंत नानांनीं यशवंतराव घोरपडे यास बोलावून सांगितलें कीं, पूर्ववत् प्रमाणें फौज धरून कर्नाटक प्रांती विजापूर सुभा घेऊन कडपे, कर्नोळें, शिरशाहापूर, बागलकोट एथील पठाण

बदललेले आहेत त्यांची खंडणी जेर करून घेऊन श्रीरंगपट्टण, चित्रदुर्ग, वगैरे येथील खंडण्या घेऊन त्या प्रांतीं असावें. पैका सातान्यास पाठवावा. तुमचे मदतीस गोपाळराव हरी यांस पाऊण कोटीचा मुलूख सरंजामास देऊन सिरजेस पाठविले आहे. काम पडल्यास तुम्हांस मदतीस येतील. असें सांगून घोरपडे यांस कर्नाटकांत रवाना केलें. राणोजी कवडे मेले. त्यांचा पुत्र आवजी कवडे यांस भागानगर प्रांतीं पूर्ववत् प्रमाणें फौज सुद्धां पाठविलें. पेशजीं राजाचे हातच्या सनदा तुम्हांजवळ आहेत त्याप्रमाणें बालेघाट वगैरे चौथाई पुंड पाळेगार सर करून पैका घेणें. जानोजी[२४] भोंसले यांनीं कर्नाटकांत राज्य काबीज करून जातीनें लढाई करून राज्य आक्रमिलें. पुढें अक्कलकोटास जाऊन राहिले. कान्होजी भोंसले चाळीस हजार फौज घेऊन वऱ्हाड प्रांतीं अलिचपूर गोंडवण येथील अंमल करून नागपुरास राहिले. जवळ मुलूख दीड दोन कोटींचा झाला. संभाजी राजे कोल्हापूरचें राज्य वीस लक्षांचे सुमारें घेऊन करवीरीं राहिले. प्रतिनिधि श्रीपतराव सरंजामाचा मुलूख घेऊन कऱ्हाडास राहिले. सचीवपंत भोरचें ठाणें बसवून भोरास राहिले. राघोबा दादा यांस हिंदुस्थानांत पाठविलें. पन्नास हजार फौज व तोफखाना, मल्हारराव होळकर व शिंदे[२८] यांजला बरोबर देऊन रवाना केलें. लाख फौज समागमें झाली. शिंदे पुढें पंचवीस हजारानिशीं अघाडीस, होळकर तीस हजारांनिशीं पिछाडीस, चालत. दरकूच शरयूतीरास गेले. तेथून साठ कोस दिल्ली होती. त्या प्रांतीं मुलाजफखां पठाण चाळीस हजार फौजेनिशीं होता. तो मल्हारराव होळकर यांजवर चढून आला. दादा साहेबांस समजलें. जयाजी शिंदे यांस कुमकेस पाठविलें. तों अगोदरच होळकरांनीं पठाणास मोडून फौज लुटून फस्त केली. पठाण पळाला. दोनशें अंबारी जनानखाना होता तो दादासाहेब यांजकडे पाठविला. त्याची जती करून कूच केला. नखकडी शहरास सुजातदौला मातबर होता. त्यास विषम वाटलें कीं, पठाणांच्या बायका दक्षणी घेऊन जातात. आपली मुसलमानांची अब्रू जाते. म्हणून त्या बायकांची खंडणी वीस लक्ष रुपये देऊन सोडविल्या. दादासाहेबांनीं रुपये घेऊन हत्तीसुद्धां बायका सोडून दिल्या. तेथून कूच करून दरोबस्त प्रांतांतील खंडण्या घेऊन परतले.

---

२४. हाच फत्तेसिंग भोंसला असावासें दिसतें.

२५. इ. स. १७१३ पासून संभाजी करवीरीं राहूं लागले. ते इ. स. १७६० त वारले.

२६. श्रीपतराव इ. स. १७२० पासून १७४७ पर्यंत.

२७. इ. स. १७.५ त.

२८. जयाप्पा.

नानासाहेबांनीं दाभाडा धरला तेव्हां तळेगांव दाभाड्याचें लुटलें. तेव्हां पर्वती देवी व महादेव [हे दोन देव आणि] दौलत सुमोरें पांच कोटींची सांपडली. तेव्हां नानासाहेबांनीं पर्वती आणून पुण्यानजीक डोंगरी आहे तेथें स्थापित करून सरंजाम चौघडा देऊन श्रावणमासाची दक्षणा चालू केली. रमणा बांधिला. व बागबगीचे पुण्यानजीक बांधिले. हिराबाग व सप्याचे बाग व लालबाग वगैरे बांधिले. बाहेरचे नहर पाण्याचे प्रयत्न करून हौद जागोजाग शहरांत बांधिले. दादा साहेब पुण्यास येऊन पर्वतीचे दर्शनास गेले. पैका जामदारखान्यांत ठेविला.

इकडील मोंगल निजाम उल्मुलुख हैदराबादेस राज्य करीत होते. ते हक्क* झाले. त्यांस पुत्र ६ येणेंप्रमाणें:—

१ गाजुदीखां दिल्लीस होते ते मारिले. वजिरी करीत होते.
१ नास जंग †पु[illegible]लचरीस मारिले.
१ सलाबतजंग ते ही मारले.
३

१ बसालतजंग.
१ निजामअल्ली.
१ मोगल अल्ली.
३

६

येणेंप्रमाणें सहा पुत्र. सलाबतजंग तिघे बंधु कैद करून आपण राज्यकारभार करूं लागले. नंतर निजामअल्ली फितूर करून गांवाबाहेर शहर सोडून विसा कोसांत जाऊन एका झाडा खालीं बसले. कहारहोदा घेऊन माघारे गेले. तों त्यांमागें अकस्मात विठ्ठल सुंदर रोजगारउदेशें येत होते ते सलाम करून झाडाखालीं उतरले. मर्जी दिक्क पाहून विचारिलें. तेव्हां निजामअल्ली यांनीं झालेलें वर्तमान सांगितलें. त्यावरून विठ्ठल सुंदर बोलले कीं, तुमचे मायेचे सरदार कोणी आहेत किंवा नाहींत. निजामअल्ली बोलले कीं, सध्यां तुम्हीं आमचे जवळ असावें. पुढें विचार जसा होईल तसा पाहूं. असें सांगून उभयतां आपले लष्करानिशीं एके ठिकाणी छावणी करून राहिले. सलाबतजंग व किलिचखां ही बराबर होते. रामदासपंत दिवाणगिरी करूं लागले. सलाबतजंगास अंबारींत बसवून खावंद केलें. सलाबतजंग करनाटकचे स्वारीहून भागानगरास आल्यावर रामदासपंत बिघाडाचा

२९. या साहां खेरीज फेरोजजंग व मीर शरीफ हे दोन आणखी पुत्र त्यांस होते.
३०. इ. स. १७४८ त निजाम उल्मुलुख वारल्यावर.

* हक्क जाले=मृत जाले.
† इला इंग्रजींत Pondicherry ह्मणतात.

ढोल धरून दरमजल आले. तेव्हां श्रीमंत नानासाहेब व दादासाहेब व भाऊ-
साहेब फौज जमा करून समीपतेस येऊन कुकडी नदीवर लढाई सुरू झाली.
नबाबाजवळ फौज भारी. तोफखाना व मुसा भुसी* फ्रांसीस असे जंगी सा-
मान असतां श्रीमंत मराठी काव्यानें चौफेर फौज करून लढाया करीत
होते. त्या समयांत त्रिंबक किल्ल्यांत त्रिंबक सूर्याजी यांनीं कोळी
लोक जमा करून किल्ल्याचा भेद केला. रात्रीस जाऊन किल्ला फत्ते केला.
हें वर्तमान रामदासपंतास कळतांच कोरेगांवाहून माघारे फिरून गेले. तह
पुरळीत न झाला.

श्रीमंत गंगातीरास गेले होते. तेथून पुण्यास यावें तों महाराजांनीं निम्मी
गुजराथ श्रीमंतांस दिली असतां अम्मल बसला नव्हता तो बसावयाकरितां श्रीमंत
यांनीं दादासाहेब यांजबराबर फौज देऊन गुजराथ प्रांतीं रवाना केलें आणि
नाना व भाऊ दर मजल पुण्यास आले. दमाजी गायकवाड फौजे
मुद्धां पूर्वी दुर्बुद्धीनें आले. त्यांची लढाई होऊन धरून बिडी घालू[illegible]
ठेविलें होतें. त्याजबराबर फौज देऊन गु[illegible] रवाना केलें. गुजराथचे म-
हाल निम्मे सरकारांत ठेवून निम्मे गायक[illegible] यांस देऊन दमाजी गायकवाड
यांची बिडी तोडून वस्त्रें देऊन सरकारचे [illegible]कर म्हणोन ठेविलें. आतां होळ-
कर यांची माळिका तरी [ते] प्रथम जे[illegible]जुरी गांव एथील पाटील [होते.]
रोजगारउद्देशें सातान्यास महाराजांजवळ [illegible]ाले. जातीचे धनगर. शिपाई तर-
वार बहादर म्हणून खानदेशांत रवाना झाले [illegible] बांडे पूर्वीचे राजाचे चाकर. त्यांज-
कडेस शिलेदारीचें काम घेऊन राहिले. दोन तीन पिढ्या त्यांची चाकरी
केली. मग मल्हारराव[१२] होळकर जाले. त्यांस दोन तीनशें घोड्यांची पागा सां-
गितली. त्यांनीं तळेगांवीं दाभाडे यांशीं लढाई करून शिकस्त करून [दाभाडा]
लुटून घेतला. तेव्हां पासून सरदार पेशवे य[illegible]चे झाले. मग इतमाम चांगला झाला.
हल्लीं तरी बांडे निशाण व बांडे फडके वगैरे चालूचाल होळकर यांचे ये-
थील बांडे खानदेशांतील यांचे घरचे आहेत. दादा साहेब माहाल घेऊन, मा-
हालीं कमावीसदार पाठवून, कूच करून, पुण्यास आले.

नबाब भागानगरास गेल्यावर माहे सफर स[illegible]न हिजरी सब्बा शीतेन मय्या व अल्लफ
[११६७] या सालीं रामदासपंत दिवाण मारले. नंतर शाहखां दिवाण झाले. ज-
वळ बसालतजंग भागानगरास होते. इकडे विठ्ठल सुंदर यांणीं वि-
चार करून निजामअल्ली यांस विचारिलें कीं, तुमचे मायेचे कोणी सरदार

* हा M. Bussy होय.

११. इ. स. १७५५ त.

१२. इ. स. १७२४ पासून.

आहेत कीं नाहींत. तेव्हां निजामअल्ली यांणीं सातजण पठाणांचीं नांवें लिहून दिलीं. सातजण पठाणांची पत्रें निजामअल्लीचीं घेऊन विठ्ठल सुंदर शहरांत हैदराबादेस आले. निजामअल्लीस एक गढींत बंदोबस्तानें ठेवून परस्परें क्रियाभाषणें होऊन हैदराबादेस आले. रात्रीं पठाणांची भेट घेऊन पत्रें दिलीं. त्यांणीं रुकार दिला. चौदा रोजांनीं हैदराबादेस तीस हजार फौज सिद्ध करून आम्ही येतों अशीं पत्रें पठाणांचीं घेऊन विठ्ठल सुंदर निजामअल्लीकडे आले. पठाणांचीं पत्रें दिलीं. दहा हजार फौज जमा करून हैदराबादेस गेले. पठाण फौजेसुद्धां येऊन भेटले. एकूण चाळीस हजार फौज जमा झाली. हें वर्तमान बसालतजंगास भागानगरास आलें. त्यावरून नवाब बसालतजंग फौजेची तरतूद करून स्वारीची तयारी करूं [लागले]. इतक्यांत निजामअल्ली फौजेसुद्धां भागानगरास येऊन दाखल झाले. महालांत जाऊन नवाब बसालतजंग यांस धरून भिंतींत चिणून टाकिलें. सलाबतजंग कैद केला होता तो कालें करून मृत्यु पावला. नंतर निजामअल्ली राज्यकारभार करूं लागले. आपला बंधु मोंगलअल्ली यास अदवानीरायचूरचें राज्य दिलें. राज्य करूं लागले. निजामअल्ली भागानगरास राहून राजसुख भोगून बेफिकीर होते.

दिल्लीहून पातशाहांनीं गाजुदीखां यांजवर मेहरबान होऊन दक्षिणच्या सुभ्याची सनद देऊन, खिलत, वस्त्रें, हत्तीघोडे, जवाहीर, शिक्केकटार, देऊन रवाना केलें. त्या वर्षी नानासाहेब व भाऊसाहेब व दादासाहेब पेशवे आषाढमासीं स्वारीस बाहेर पडून फौज मारीत चलले. नवाब निजामअल्ली हे हैदराबादेहून पुढें आले. त्यांची व ह्यांची गांठ भालकीचे मुक्कामीं पडून, लढाई सुरू होऊन, दीड प्रहरपर्यंत कत्तल होऊन, सफेजंग लढाई मातबर झाली. शिंदे व होळकर यांनीं पांच हजार घोडे पाराव करून घेतले. नवाब जेर झाले. सल्ला करून ३० लक्षांचा मुलूख घेतला. गाजुदीखान औरंगाबादेस आले. त्यांणीं सहा सुभे दक्षिणचे [यांचा] सुभा करावा असा [बेत केला] तों निजामअल्लीचे मातुश्रीनें [त्यांस] भोजनास बोलावून विष घालून मारिलें. फौज लुटून घेतली.

रघुनाथपंत दादासाहेब अमदाबादेस रवाना केले आणि नानासाहेब व भाऊसाहेब भालकीहून कूच करून दर मजल कर्नाटकांत जाऊन, श्रीरंगपट्टण आदिकरून संस्थानी यांस जरब देऊन, खंडण्या घेऊन, मातबर पैका मिळवून, पुण्यास आले. श्रीपतराव प्रतिनिधि यांचा काल जाला. दादोबा

---

१३. इ. स. १७६२ त

१४. वस्तुतः अदवानीस बसालतजंग होता.

१५. इ. स. १७५२ त.

१६. इ. स. १७५८ त.

१७. इ. स १७३६ त.

प्रतिनिधि यांस वस्त्रें झालीं. दादासाहेब दर मजल अमदाबादेस जाऊन शत्रूचें पारिपत्य करून पुण्यास तिसरे वर्षीं दाखल झाले. करनाटकांत संस्थानी पाळेगार मवासगिरी करीत होते त्यांचीं संस्थानें मजबूत व तोफांशिवाय जेर व्हावयाचीं नाहींत यानकरितां तोफखाना व गाडद पाहिजे. [ह्मणून] नवीन तरतूद करून दरसाल करनाटकांत स्वारी करून सौंदे, बिदनूर, सावनूर, श्रीरंगपट्टण, चित्रदुर्ग वगैरे संस्थानी यांस जरब देऊन खंडण्या मातबर आणिल्या. संस्थानिक शरणांगत झाले. करनाटकचे पाळेगार कोणास रुजू नव्हते. ते श्रीमंतांनीं मोठ्या पराक्रमावर पादाक्रांत करून राजे महाराज यांचे राज्याची अभिवृद्धि केली. नाना व भाऊ हुजुरात घेऊन कोंकणांत गेले. हबशी कुलाबा व जंजिरा किल्ले बळकावून कोंकणचा पैका घेत होता. त्यास कृष्णराव चिंचोडकर पागेंत होते त्यांजबरोबर फौज देऊन हबशावर पाठविले. त्यांणीं हबशी यासि लढाई करून जेर केला. आणि हबशाशीं पांच लाख रुपये खंडणीचा करार करून कृष्णराव चिंचोडकर हे श्रीमंतांजवळ दाखल झाले. त्यांनीं मेहरबान होऊन बिनीवाले हा किताब देऊन बिनीचें काम सांगितलें. तेथून नाना व भाऊ कूच करून गुजरायप्रांतीं गेले. तेथें दमाजी गायकवाड दाभाडे यांचे हातचा सुभा होता. त्याजपाशीं चाळीस हजार फौज होती. तो लढाईस आला. तेव्हां नानाभाऊंनीं विचार करून, फौज त्यापाशीं फार आहे, मुलुख गिराशांचा कठीण, याजकरितां लढाई न करितां, सामदाम दंड भेद करून, हस्तगत करावा [असें मनांत आणून] तेव्हां सल्ल्यावर गोष्ट टाकून सल्ला करून बेलभंडार केला कीं, तुमची गुजराथ तुम्हांकडे ठेवितों. असें ह्मणून फौजेस फितूर करून धरून घेतला. गायकवाड यांसि बोलले कीं, तीन कोटींचा मुलुख आहे. तुम्ही आपले खर्चापुरता ठेवून बाकीचा ऐवज राजाकडे द्यावे. फौजेची नालबंदी कापड रोजमुरा सरकारांत मजुरा देऊं. दमाजीनें ऐकिलें नाहीं. हट करून पुण्यास हवेली बांधून राहिला. त्या प्रांतीं सरकारचे ममलेदार पाठविले. सुरतअठ्ठाविशीचे रुपये नानांकडे पाठविले. शाहुराजा यांस व्यथा प्राप्त होऊन दोन महिने हैराण राहिले. नंतर अवतार समाप्त जहला. तो कधीं तर शके १६७१ शुक्ल नाम संवत्सरे मार्गशीर्ष वद्य १२ [या गेर्जी] महाराज शाहु समाप्त जाले. राज्यकारभार चालूच होता.

---

३८ श्रीपतरावानंतर त्याचा बंधु जगजीवन यास प्रतिनिधिपद मिळालें. तो इ. स. १७५४ त वारला.
९. इ. स. १७५४ त.

रामराजे शके १६७१-१६९९ म्ह० इ० स० १७४९-१७७७.

नंतर राजे राजाराम यांचे पुत्र शिवाजी राजे यांचे पुत्र रामराजे बालेघाटीं होते. ते बारशीपानगांवाहून आणून नानासाहेब आदि करून सर्व कारकून सामोरे जाऊन घेऊन आले. ते सालीं माघ शुद्ध ५स राज्याभिषेक होऊन तख्तारूढ झाले.[40] दादासाहेब हिंदुस्थानचे स्वारीस गेले होते. बाळाजीपंत नाना पुण्यास होते. मल्हारराव होळकर आपली फौज घेऊस नजीकच होते. तेव्हां बाळाजीपंत यांस पुत्र सुमारीं:—

१ वडील विश्वासराव[41]	१ धाकटे माधवराव
१ मोरोबा (लहानपणीं मृत्यु पावले)	१ नारायणराव
२	२

तेव्हां संस्थानाचा वगैरे बंदोबस्त नानांनीं केलाच होता. तेच मानकरी सरदार दुसरी पिढी, अष्टप्रधान दुसरी पिढी, चालली. कान्होजी भोंसल्याचे रघूजी भोसले. राणूजी कवडे यांचे आवजी कवडे जाले. येशवंतराव घोरपडे यांचे मुरा[illegible] घोरपडे. पिलाजी जाधवराव यांचे आपाजी जाधवराव. गोखरोजी [illegible] यांचे सोनाजी भा कर. जोतीबा पाटणकर यांचे राहिरोजी पाटणकर. रंभाजी निंबाळकर यांचे नानाजी निंबाळकर. निजाम उल्मुल्खाचे मागें निजामअल्लीखां, असे नूतन सरदार जाले. मग नानासाहेबांनीं विश्वासराव यांजकडून प्रथम मोंगलांवर स्वारी करविली. दरमजल औरंगाबादेस गेले, तेव्हां निजामअल्लीखां औरंगाबादेस गेले होते. त्यांशीं युद्धप्रसंग दोन महिने होत होता. रामचंद्रराव जाधव दोन हजार फौजेनिशीं भालकीहून नबाबास सामील येत होता. त्याची बातमी येतांच विश्वासराव यांनीं दत्ताजी शिंदे पांचसात हजार फौजेनिशीं त्याजवर पाठविले. तेव्हां रामचंद्र जाधवराव, [illegible]कारचें ठाणें सिंदखेड्यांतच होतें, त्या ठाण्यांत शिरले. दत्ताजी शिंदे जाऊन ठाण्यास मोरचे देऊन बसले, याजकरितां निजामअल्लीखां फौजे सुद्धां जाधवराव यांस सामील करून घ्यावें या बेतानें चालले, त्यांचे पाठीवर विश्वासराव ही चालले, डाव पाहून लढाई होत होती. नबाब सिंदखेड्यास जाऊन, खासा अंबारी सिंदखेड्याचे दरवाज्याजवळ नेऊन, जाधवराव

४०. या वेळीं रामराजे यांचें वय तीस वर्षांचें होतें असें मल्हार रामराव चिटणीस म्हणतात.

४१. विश्वासराव, माधवराव, व नारायणराव या त्रिवर्गाचा जन्म अनुक्रमें शके १६६४, १६६७, व १६७४ या वर्षी झाला होता.

यांस वाड्यातून काढून, माघारे फिरले. ते दिवशीं सरकारचे सरदार यांनीं लढाईचें तोंड लावून प्रहर दीड प्रहर मातबर लढाई केली. नवाब जेर करून त्यांजपासून पंचवीस लक्षांचा मुलुख घेऊन विश्वासराव गंगातीरास आले. नानासाहेब व भाऊसाहेब दरमजल पुण्यास आले.

दसरा जाल्यावर कर्नाटकचे स्वारीस चालले. कृष्णातीरास गेले. त्या वर्षीं सिंहस्थ होतें. याजकरितां कृष्णातीराहून महादाजी आबाजी यांजबराबर फौज तोफखाना देऊन कर्नाटकांत रवाना केले. श्रीमंत त्र्यंबकेश्वरीं गेले. महादाजी आबाजी कर्नाटकांत जाऊन, संस्थानी यांस शह देऊन, खंडण्या घेऊन पुण्यास आले. दादासाहेब हिंदुस्थानांत होते. श्रीमंत दसरा करून श्रीकृष्णातीरास गेले. तेथें दादासाहेबांचें दुसरें लग्न करून दरमजल कर्नाटकांत गेले. जानोजी भोंसले सेनासाहेब सुभा आणिले. कर्नाटकापुढें पाळेगार मवासी कंटक होते. त्यांस आणून जेर केलें. त्या मातबर प्रांतांतील घेऊन आषाढमासीं पुण्यास आले.

भाऊसाहेब स्वारी तयार करून भागानगराकडे चालले. नवाब निजामअली भागानगराहून दरमजल पुढें आले. उदगिरीस उभयतांची गांठ पडली.[४२] तेथें लढाई सुरू जाली. श्रीमंत विश्वासरावसाहेब समागमें होते. दोन महिने सडे स्वारीनें रात्रंदिवस घोड्यावर जीन ठेवून नवाबाचीं गांवें लुटून फस्त केलीं. नवाब उदगिरीचे ठाण्याकडे चालले. तों भाऊ यांनी व विश्वासराव यांनीं दोन प्रहरचे समयांत तोफांची कारागिरी बहुत करून हल्ला केला. तोफा व बाण व जेजाला व बंदुखा यांचा मार अति निकरानें केला. ते समयीं नवाब जेर करून साठ लक्ष रुपये खंडणी घेतली आणि तह करून पुण्यास निघून आले.

दादासाहेब हिंदुस्थानाची स्वारी करून तमाम मुलखाच्या खंडण्या घेऊन पुण्यास आले. दादांचे स्वारीचा तोफखाना जालमवाड्यास ठेविला. पर्वतीचे दर्शनास गेले. ते वेळेस श्रीमंतांची फडनिशी जनार्दनपंत यांजकडे होती. त्यांचें उपनाम भानु. मुत्सदी वगैरे सखारामबापू होते. राज्यकारभार चालत होता.

दुसरे वर्षीं नानाभाऊंनीं विचार करून, कर्नाटकप्रांतीं मोहीम करावी अशी मसलत ठरवून, दसऱ्याचे मुहूर्तें गारपिरावर ढाला दिल्या. कुल फौज जमा केली. नालबंदी देऊन कूच करून पंढरपुरास आले. तेथून वकील मोंगलाकडे पाठविला. घांसदाणा घेऊन, कूच करून, तुळजापूर घेऊन, तेथून कूच

४१. इ. स १७५१ त. | ४२ इ. स. १७६० त.

करून, सावनुरापासून दोन कोसांवर उतरले. रात्रीं पन्नास हजार फौज घेऊन शहराभेंवतीं फिरों लागले. मोरचांचें संधान किल्लयावरील गोळ्यामुळें न होई. तेव्हां फौजा नदींत उभ्या करून सड्या स्वारीनिशीं दुसरे दिवशीं मोरचे बागलईकडून काईम केले. तीन महिने लढाई होत होती. टेंकडीवर मुषाफरजंग दोन हजार फौजेनिशीं होते. तोफांची मारगिरी सावनूरवाल्याकडून होत होती. तळ्याचें पाणी आटलें. सोनाजी भापकरानें खिसमतगारास पाणी मागितलें. त्यानें एका रुपयाचे तांब्याभर पाणी विहीर भेटली होती तिचें आणून दिलें. हें भाऊसाहेबांनीं पाहिलें. तेव्हां सोनाजी भापकरांनीं हल्ला करावयाचा विचार करून दुसरे रोजीं फौज तयार करून शेंदोनशें हत्ती पुढें उभे केले. सोनाजी भापकर चार हजार फौज घेऊन टेंकडीवर मुषाफरजंग याजकडे गेले. मुषाफरजंग पळोन शहरांत गेला. दोन हजार फौज त्याची होती. ती कापून काढिली. तोफा घेऊन टेंकडी सर केली. किल्ला जेर केला. दुसरे दिवशीं सावनूरचा वकील आला. नंतर तोफा बंद केल्या. वीस लक्ष रुपये खंडणी घेऊन नानाभाऊ कूच करून चित्रदुर्गास आले. तेथें खंडणी घेऊन पट्टणास आले. तेथून पठाण येऊन भेटला. खंडणी पांच लक्ष रुपये घेतली. तेथून कूच करून श्रीशेष यास आले. तेथील खंडणी घेऊन तुंगभद्रातीरास उतरले. फौज श्रीरंगपट्टणास पाठविली आणि कूच करून कावेरीस उतरले. दहा दिवस मुकाम केला. प्रांत लुटला गेला. पठाणाकडे कुंभारराजानें वकील पाठविला. दाहा लाख होन रोख खंडणी घेऊन, हत्ती भरून, कूच करून, श्रीशेष यास आले. तेथून बळवंतराव याजबरोबर चाळीस हजार फौज देऊन कडपेंकनीळ्यास पाठविले. तेथील पठाण दोन दिवस लढाईस आले. मग सात लाख रुपये खंडणी घेतली. बळवंतराव कूच करून घटप्रभेवर श्रीमंतांचे लष्करांत दाखल झाले. तेथून नानाभाऊ कूच करून अखेर सालीं पुण्यास आले. मुलूखगिरी चांगली झाली. टका बहुत मिळून फौजेची समजूत करून आपल्या घरास पाठविली.

श्रावणमासीं ते सालीं परम हर्षयुक्त ब्राह्मणांस दक्षणा दिली. ऐशी उमर याचे पागेचीं शिंगरें आलीं. त्यापासून सातशें चांगलीं शिंगरें पन्नास कवडी याचे पागेंत ठेवून बाकी शिंगरें बावन पागेंत दिलीं. हत्तीघोड्यांस नवीचे साज करविले. हत्तींस झुला जरीच्या करविल्या. एके दिवशीं दादाभाऊ हौदावर माशांचा तमाशा पहात बसले होते. दादासाहेबांकडील तोफखान्याचें दरोग्यानें, एके महिन्याची खर्चाची याद तीस हजार रुपयांची चावरात झाली,

४४. हा निजाम उलमुलकाचे मुलीचा मुलगा.

तोफखान्याकडील लोकांस रोजमुरा द्यावयाचा आहे, याजकरितां साहेबांस विनंति केली कीं, भाऊसाहेबांचें देणें करून घ्यावें म्हणजे नानासाहेब यांजकडे नेऊन नानासाहेबांचें देणें करून घेतों. नंतर साची चिठ्ठी करून घेऊन जामदारखान्यांतून ऐवज घ्यावयास येईल. गितलें. त्याजवरून राघोबा दादांनीं याद घेऊन भाऊसाहेबांचे हातं भाऊ याद पाहून बोलले कीं, तुम्ही स्वतां सुभाहिंदुस्थानच्या पांच लुखगिऱ्या केल्या. परंतु लाखपन्नास हजार रुपये जामदारखान्यांत ठ हींत. यंदां हिंदुस्थानांत आम्ही जातों. तुम्हीं नानासाहेबांजवळ असावें.

असा उल्लेख करून नाना पुरंदरे व बळवंतराव व त्रिंबकराव मामा यांस व कृष्णाजीपंत चिंचोडकर बिनीवाले यांस विचारून स्वारीचा निश्चय केला आणि सरदार लोकांस पत्रें लिहून पाठविलीं. शिपाई धनगर मल्हारराव होळकर तरवारबहादूर हे माळवे प्रांतीं आपलें ठाणें बसवीत होते. श्रीमंतांनीं होळकरास सरंजामास मुलूख दिला. पुण्यानजीक वाफगांव वगैरे येथें ठाणीं बसविलीं. माळवे प्रांतीं होळकरास सरंजामास महाल देविले व खानदेश प्रांतीं महाल होळकरास दिले. तेथें ठाणीं होळकरांनीं बसविलीं. होळकर माळ्यांत होते. रामपूरवाले राव यांच्या व मल्हारराव होळकर यांच्या लढाया होऊन रामपुरा होळकर यांनीं घेतला. ठाणें बसविलें. आणखी यांनीं मुलूख काबीज करून सोडविला. ठाणीं बसविलीं ते माळवे प्रांतीं छावणी करून होते. नारो शंकर यांजकडे श्रीमंतांनीं खानदेश प्रांतांतील महाल सरंजामास दिले. नारो शंकर आपलीं ठाणीं खानदेश प्रांतांत बसवीत होते. मालेगांवचा किल्ला बांधिला. ते खानदेशांत होते. जनकोजी[२५] शिंदे यांजकडे मुलूख सरंजामास श्रीमंतांनीं हिंदुस्थानप्रांतीं दिला. तेथें ठाणीं बसवावयाकरितां गेले. ठाणीं बसविलीं. आणखी तिकडे राज्य काबीज करून ठाणीं बसविलीं. शिंदे हिंदुस्थानांत होते. या सर्व सरदारांस पत्रें गेलीं आणि भाऊ साहेब यांणीं स्वारीचा निश्चय केला. नानासाहेबांस श्रुत केलें. "उत्तम" म्हणोन उत्तर दिलें. नंतर स्वारीची तयारी करून मुहूर्त पाहून दिल्लीकडे ढाला दिल्या. गारपिराचे मैदानांत डेरे दिले. महिनाभर मुक्काम करून राज्यकारणीं कारभारांत दादासाहेबांस माहितगार करून दिलें.

एके दिवशीं डेऱ्यास कुल सरदार बोलाविले. सर्व आले. भीड फार झाली. तितक्यांत मुषाफरजंगानें भाऊंवर कटार चालविली. परंतु चुकली. गवगवा झाला. लोकांस निरोप देऊन भीड दूर केली. कटारीचा शोध करून घ्या-

---

२५. हा जयाजीचा पुत्र इ. स. १७६१ त वारला.

नीत आणिली. चित्तांत ठेविली. अपशकून झाला म्हणून वाड्यांत आले. आठ रोजांनंतर चौसोपींत सभा केली. नामांकित सरदार बोलाविले. त्यांजबराबर मुषाफरजंग व इब्राहिमखां यांजलाही बोलाविलें. सर्व मिसळीप्रमाणें कचेरीस भाऊसाहेबांस मुजरे करून मिसळीकडे जाऊं लागले. तों इतक्यांत सहाजण माणसें पाठवून धरून आणून मुसक्या बांधिल्या. त्यांच्या वाड्यावर पांच हजार फौज पाठवून बायकामुलें हवेली जप्त करून उभयतांचीं डोकीं मारिलीं.

आठ रोजानंतर दुसरा मुहूर्त पाहून नानासाहेबांकडे आज्ञा घ्यावयास गेले. विनंति केली कीं, माझे बरोबर विश्वासराव धनी द्यावे. साहेबांनीं उत्तर केलें कीं, घरांत निरोप झाला म्हणजे त्यांजपासून मागून घेणें. नानासाहेब यांचे पायांवर डोई ठेवून निरोप घेतला. गोपिकाबाईकडे जाऊन पार्वतीबाईनें नमस्कार करून विनंति केली कीं, चिरंजीव विश्वासराव आमचे बरोबर धनी द्यावे. भाऊसाहेबांची भीड फार पडली. तेव्हां पार्वतीबाईचे हातीं विश्वासराव दिले. आमची तुमची ममता एक च आहे. सांभाळ करणें म्हणून सांगितलें. नंतर निघून गोपिकाबाईचे पायांवर डोई ठेवून निरोप घेतला आणि डेऱ्यास आले. नंतर कुल फौजेची हजेरी घेऊन खाशी हुजुरात, खाशी पागा, खासे हत्ती, जिलीब, ऐसा झाडून सरंजाम निवड करून घेतला. नाना फडणीस हे ही बरोबर आले. त्यांची मातुश्री ते ही आली. शके १६८१ प्रमोदीनामे संवत्सरे माघमासीं फौज सुद्धां कूच करून चा णचौऱ्याशीस आले. तेथून टोक्यावर गंगातीरास मुक्काम केला. तेथें फौज जमा झाली तिचा तपशील येणेंप्रमाणें:—

२०००० नारो शंकर यांची फौज. २५००० अंताजी माणकेश्वर ह्यांची फौज.
४५००० खाशी हुजुरात सरकारची. ३०००० मल्हारजी होळकर यांची फौज.
२०००० जनकोजी शिंदे यांची फौज. ५००० इब्राईमखां गारदी यांची फौज.
११० तोफा सुमारीं जबर.

१४५११०

एकूण एक लाख पंचेचाळीस हजार फौज व एकशें दहा तोफा. येणेंप्रमाणें हजेरी घेऊन गणतीस लाविले. नंतर दरकूच बऱ्हाणपुरास आले. आऊखानाचे बागेत उतरले. तेथून कोणी कोठें उतरावें हो मिसळ नेमून दिली. शिंदे यांनीं पुढें अघाडीस पांच कोसांच्या अंतरानें चालावें

[यांनीं] येऊन [खंडणी] दिली. तेथून बुंदेलखंडांत गेले. गोविंदराव खेर बुंदेले येऊन भेटले. पुढें जयपूरप्रांतीं गेले. राजेरजवाडे भेटीस आले. कमतेज खंडणी चुकवून गेले. पुढें दिल्लीचे रोंखे ढाल दिली. दिल्ली-अलीकडे चाळीस कोसांवर पातशाहाकडील जहानखान रोहिला तीस हजार फौजेनिशीं होळकर यांजवर चालून आला. त्यासी होळकर यांनीं लढाई देऊन लुटून फस्त केला. फत्ते जाहली. मल्हारराव होळकर यांसी घोडा व तुरा व वस्त्रें पाठवून सुभेदार ऐशी किताब देऊन कूच करून दिल्लीस गेले. पातशाह पळोन गिलच्याकडेस गेला. दिल्लींत अंताजी माणकेश्वर फौजेसुद्धां ठेविले. तेथून कूच करून दिल्लीआसपास प्रांत फिरून खंडण्या घेऊन कुरुक्षेत्रास गेले. तेथें पूर्वी कौरवपांडवांचीं युद्धें जाहलीं होतीं. ती जागा चांगली पाहून तेथें मुक्काम करून लाख फौज राहील असा खंदक खणून तेथें राहिले.

अबादअल्ली गिलच्या एक लाख फौज घेऊन यांवर आला. प्रथम खंडणीची तोड गिलच्यानें लाविली. रावसाहेबांची फौज पाहून खंडणी द्यावयास कबूल झाला. परंतु भाऊसाहेब खंडणी घेईनात. मल्हारराव होळकर यांनीं बहुत प्रकारें सांगितलें कीं खूब जाहली. आतां खंडणी घेऊन शह देऊन माघारें परतावें. परंतु भाऊसाहेब न ऐकतां अधिक आगळें बोलले. त्याजवरून मल्हारराव होळकर यांची मर्जी बहुत खट्टी जाहली. पुढें जाऊन लढाईचें तोंड लाविलें. दहा रोज नित्य लढाई जाहली. तिकडून गिलच्यांचा तोफखाना व इकडील यांचा तोफखाना इब्राहीमखां गारदी याचे स्वाधीन. असा परस्परें तोफांच्या मारागिरीनें गिलच्या जेर जाहला. सायंकाळीं दोन्ही फौजा मुक्कामास आल्या.

दुसरे दिवशीं शके १६८२ विक्रमनामसंवत्सरे पौष वद्य १३ ते दिवशीं दोन्ही फौजा सिद्ध होऊन सन्निध जाहल्या. गिलच्यांनीं दाटी केली. तोफांचा मार बंद झाला. गोळी सुरू झाली. तशांत गिलच्यांकडील गोळी विश्वासराव यांस लागून कामास* आले. अंबारीचा हत्ती बसविला. हें वर्तमान भाऊसाहेबांस आलें. ते हत्ती उतरून घोड्यावर स्वार झाले. इतक्यांत गिलच्या [यानें] जिवावर उदार होऊन गोळी, बरची, सांग, तरवार, चालवून घेतली. तेव्हां [illegible]च्या [illegible] लोकांस उभयतां आपले धनी दृष्टीस पडेनात. तेव्हां ह-

[illegible]

दादासाहेब राज्य करूं लागले. हें गोपिकाबाईस न साहे. म्हणून गोपाळराव हरी मिरजकर यांशीं विचार करून दादासाहेब यांस कैद करावें आणि राज्य रावसाहेब यांनीं करावें हा विचार केला तो दादासाहेबांस कळला. दादा स्नानसंध्या करीत होते. ती आटोपून पागेंत येऊन उपलाणी घोड्यावर बसून वडगांवास आले. मागून जिलीब वगैरे घोडे हत्ती दादांचे निसबतीचे होते ते आले. चारपांच हजार फौज घेऊन पुणतांब्यास गंगातीरास गेले.

इकडे माधवराव साहेब सखारामपंत बापू व मोरोबादादा फडणवीस यांचे विचारें कारभार करूं लागले. गोपिकाबाईचे चित्तानुरूप जाहलें. यानंतर निजामअलिखानबावा व विठ्ठल सुंदर व विनायकराव व मुरादखां हे चौघे [यांनीं] बसून विचार केला कीं गनिमाचे राज्यांत आपसांत फूट आहे. राघोबा व माधवराव यांचा आपसांत बेबनाव आहे. ऐशियांत स्वारी करून गनीम मोडून आपला अम्मल बसवावा. असा विचार करून फौज तयार करून निघाला. ते समयीं माधवराव यांजपाशीं पंचवीस हजार फौज व आनंदवल्लीस दादांजवळ वीस हजार फौज. बाकी सरदार आपआपले ठिकाणीं होते. मोंगल धारूरावर आला. पुण्यास खचित येतो अशी बातमी आल्या नंतर पुण्याचे लोकांस आज्ञा दिली कीं, जिकडे तुमची सोय असेल तिकडे जावें. पुणें उजाड करून ठेविलें. मोंगल धारूरावर आला. तेथून वानरा नदीवर उतरून अलीकडे आला. होळकर व गोपाळ हरी दादासाहेबांकडे गेले. दोघे एकत्र जाहले. फौज सुमारें ६०००० साठ हजार जमा जाहली. कूच करून अमदानगरास [illegible] मोंगल खरड्याचे मैदानांत येऊन पुढें आला. दादासाहेब व रा[illegible] फौज घेऊन भागानगरास गेले. मोंगल येऊन तळेगांवावर उत[illegible] विनायकराव पुण्यास आले. पुण्यास अग्न देऊन सिंहगडाखालीं गे[illegible] पेशवे यांचा जामदारखाना व शिलेखाना व दप्तरखाना भांडीं वगैरे गड[illegible] डोणज्यास होतीं तीं लुटून नेलीं.

[illegible]साहेब व रावसाहेब यांनीं हैदराबाद [illegible]ळून व लुटून परत केली [illegible] मोंगलावर परतले. हें वर्तमान मोंगलांनीं ऐकून आपण कूच करून मोंगल [illegible]दांचे रोखावर राक्षसभुवनावर मुक्काम केला. दादासाहेब तिकडून [illegible] मध्यें जानोजी भोंसले फौज सुद्धां होते.

[illegible]रूं लाग[illegible]

खंदकांत घोड्यासुद्धां उड्या टाकिल्या. खंदक भरून भूमी बरावर जहाला. भाऊंकडील दहाहजार सरदार फिरून फिरून लढत व भांडत. भाऊंकडील हजार दोन हजार माघारीं पळत. फिरून गिलच्याशीं लढाई देत. तेथें हजार पांचशें पडत. वीरश्रीचे सरदार जिवावर उदार. परंतु धीर सुटला. गिलच्या अनिवार करीत चालला. जनकोजी शिंदे पडले व सोनाजी भापकर चव्हाण वगैरे बहूत मानकरी पडले. शहाजी झालेर पुण्याचे पाटील ते ही पडले. भाऊसाहेबांचा ठिकाण नाहीं. येणेंप्रमाणें होऊन फौज बुडाली. भाऊसाहेब सुद्धां कुल सरदार गरदींत मेले. नाना फडणीस यांची मातोश्री गिलच्यांनीं नेली. असें होऊन भाऊसाहेब ते दिवशीं पानपतास बुडाले. गर्दी जहाली. हें वर्तमान पंधरा दिवशीं नाना साहेब व दादा साहेब यांस कळलें. तेव्हां त्यांनीं विचार करून गिलच्यावर स्वारी केली. पैठणास गेले. कित्येकांनीं वर्णिलें कीं आतां चार लाख फौज घेऊन जावें. तेव्हां भाऊंचा सूड घेऊन मुलूख आपला करावा. नाहीं तर जाणें ठीक नाहीं. पुण्यास जाऊन फौजा रवाना कराव्या अथवा दादा साहेब यांस पाठवावें. म्हणून महादोबा पुरंदरे यांनीं सांगितल्यावरून पुण्यास आले. भाऊंकडील फौज कांहीं मेली व कांहीं माघारीं आली. नाना फडणवीस आले व मल्हारराव होळकर आले.

नानासाहेब भाऊसाहेब व विश्वासराव यांचे शोकानें बागेंत जाऊन राहिले. तेथून पर्वतीस जाऊन राहिले. काळ समीप येतां समयीं माधवराव यांस दादांचे हातीं देऊन राज्य करावें म्हणून सांगून शके १६८३ वृषभनामसंवत्सरे ज्येष्ठ वद्य ३ भौमवास [illegible] त्यु पावले. दादांनीं शहरांत चवक्या पाठवून बंदोबस्ती केली. ते स [illegible] माधवराव पंधरा वर्षांचे होते. शके १६८३ ज्येष्ठ वद्य ७ स श्रीमंत [illegible] राव साहेब [यांनीं] सातान्यास जाऊन राजश्रीचें दर्शन केलें. नंतर प्रधा[illegible]ाचीं वस्त्रें बहुमानें दिलीं. घोडीं, जवाहीर, शिकेकटार, तरवार, वस्त्रें देऊन [illegible] प दिला.

मल्हारराव होळकर पुण्यास [illegible]ऊन हिंदुस्थानास गेले. आपले मुलख बंदोबस्त करीत चालले. ते हिंदुस्थानांत येऊन सरकार आलंपूर येथें सवासी झाले. त्यांची सून अहल्याबाई देशीं आली. तिला पुत्र माले[illegible] तो ही मेला. मग पुढें तुकोजीराव होळकर जहाले. ते येऊन [illegible] वणी करून राहिले. कृष्णराव [illegible]

पोंहचावें. दादांनीं जलदी करून चालून येऊन मोंगलाचे फौजेची गांठ घातली. लढाई जंगी होऊन हल्ला दादांनीं केला. मोंगलाची फौज लुटून फस्त केली. विठ्ठल सुंदर व विनायकराव व मुरादखां हे धरले. होणऱ्यांतील चीजवस्त त्यांनीं लुटून नेली होती ती झाडून पाडाव होऊन सांपडली. कांहीं मोंगलाची फौज गंगेंत बुडाली. त्रिवर्ग धरले. त्यांचीं शिरें कापून भाल्यावर लावून दादा व माधवराव मुक्कामास आले. फत्ते झाली म्हणून कूच करून दादा व माधवराव पुण्यास आले. फत्ते झाली.

तेथून कूच करून गणपतीचे रांजणगांवास दर्शनास आले. रावसाहेब यांनीं दादांस विनंति केली कीं, आपण पुण्यास चलावें, वडीलपणें जवळ असावें, मी सेवा चाकरी करून राज्यकारभार करीन. त्यांणीं उत्तर केलें कीं, मातुश्रीचे मर्जीनें घ्यावें. त्यांचे विचारास आलें तर मी जवळ च आहें. तूर्त मातुश्रीचे मनोदयानरूप आनंदवल्लीस राहतों. चिंता न करावी. पुण्यास लोकांस बोलावून वस्ती करावी. म्हणून रावसाहेब यांस सांगून कूच करून गेले.

रावसाहेब [यांनीं] पुण्यास येऊन गोपिकाबाईस सिंहगडाहून पुण्यास आणिली. सर्वत्रांस बोलावून हवेल्या नीट करविल्या. वस्ती बहुत जाली. मातुश्रीचें समाधान झालें. नारायणराव बल्लाळ [यांस] माधवराव यांजजवळ ठेविलें. राज्याचा बंदोबस्त झाला. गोपिकाबाई गंगेतीरीं पर्णकुटिकेंत जाऊन राहिली. नित्यनेम, अनुष्ठान, ब्राह्मणभोजन, दानधर्म, करून स्वस्थ होती. रावसाहेब पुण्यास राज्यकारभार चालवीत होते. दादासाहेब आनंदवल्लीस राहून त्या प्रांतीं वसूल घेऊन पंचवीस हजार फौज बाळगून होते. जयाजी शिंदे पडले. त्यापुढें पांचसात वर्षें कांहीं नाहीं. तेव्हां त्यांचा मूलें महादजी शिंदे गादीवर बसविले आणि काम कारभार करूं लागले. विसाजी कृष्ण चिंचोडकर बिनीवाले व रामचंद्र गणेश व तुके ळकर हुजुरातीची फौज देऊन हिंदुस्थानांत रवाना केले. रामचंद्र व विसाजी कृष्ण यांचें वांकडें पडलें म्हणून रामचंद्र गणेश प. ावून आणिलें. विसाजीपंत व होळकर [यांनीं] एका मतानें ़ केला आणि जरब बसविली.

इकडे दादांनीं अमृतराव द संकुटे यांचा घेतलौ. हें वर्तमान रावसाहेबांस कळलें. तेव्हां राव मुतसदी मिळवून विचार केला कीं. दादांनीं पत्र ेतला. हें चांगलें के

घुनरात घेऊन दादांवर स्वारी केली. चिंतो विठ्ठल दिवाण दादांकडील होते ते मारले. फौज व बाजार लुटून घेतला. दादा धोडपच्या किल्ल्यांत पळून गेले. रावसाहेब यांनीं हल्ला करून दादा व आनंदीबाई व पुत्र अमृतराव यांस पुण्यास घेऊन आले आणि जप्तींत ठेविलें. कोणाची अनुपत पडूं दिली नाहीं. दादा पांचखणी बंगला तयार करून सूर्याचें अनुष्ठान करीत होते.

त्रिंबकराव मामा हैदरखानावर कर्नाटकांत गेले होते. तेथें हैदरखानानें मामांस बारीमध्यें अडकाविलें. श्रीमंत यांस मामांचीं पत्रें गेलीं कीं कुमक पाठवावी. तेव्हां सरदार जानोजी भोंसले होते. भोंसल्यांनीं श्रीमंतांशीं करार केला कीं आपण पंढरपुरास यावें मी नागपुराहून फौज घेऊन येतों. पंढरपूरचे मुकामीं सामील होतों. असें ठरून भोंसले नागपुरास गेले. श्रीमंतांनीं फौज सुद्धां कूच करून पंढरपुरास मुक्काम केला. भोंसले लवकर आले नाहींत. म्हणोन बोलवावयास गोपाळराव यांस पाठविलें. गोपाळराव नागपुरास गेले. जानोजी बावा भेट घेईनात. तेव्हां सविस्तर गोपाळराव यांनीं लिहिलें. श्रीमंतांनीं त्रिंबकराव मामांची आस्था सोडून भोंसल्यावर स्वारी केली. गाईलगडाच्या चोहोंकडून फौजा पाठवून भोंसल्यास धरिलें. पंचवीस लक्ष रुपये घेऊन पंढरपुरास घेऊन आले. त्रिंबकराव मामा बारींतून निघून शिरेंचित्रदुर्गाकडे कडपेंकर्नोळें वगैरे पठाण संस्थानिक जेर करून, खंडण्या मातबर घेऊन, पुण्यास आले. रावसाहेब ही पुण्यास आले. रावसाहेब व मामा यांच्या भेटी झाल्या. वर्तमान परस्परें श्रुत केलें.

रावसाहेब बोलले कीं पेस्तर सालीं हैदरखानाचा समाचार घेऊं. चिंता नाहीं. असें बोलून सहाचार महिने स्वस्त राहिले होते. विसाजी कृष्ण व तुकोजी होळकर व शिंदे हिंदुस्थानांत गेले, दरमजल भागीरथीतीरास गेले. फत्तरगड भागीरथीपलीकडे होता. भागीरथी उतरून फत्तरगडास जाऊन लागावें आणि किल्ल्याचें पारपत्य करावें हा सिद्धांत केला. गंगेस पाणी फार होतें. तेव्हां श्रीची प्रार्थना केली. गंगेनें उतार दिला. गंगा उतरून पार जाऊन फत्तरगडावर जोईतखान लढाईत सन्मुख होऊन आला. त्यास शिकस्त करून फत्ते केला. खजीना वगैरे कुल सरकारांत आणून हिंदुस्थानांत गि[illegible] [illegible]ाई करून अंमल चांगला बसविला.

[illegible]कडे [illegible] जाऊन हैदरखानाशीं लढाई

केली. चतुर्थीचा उत्साह करून मुराररराव घोरपडे यांसि हिंदुपति सेनापती [पद] संताजी घोरपडे यांजपासून होतें तें त्यांचें त्यांस देऊन साडे चार लक्षांचा सरंजाम सोडला आणि कूच करून धारवाडास जाऊन किल्ल्यास मोरचे लाविले. देशींहून फौज ही आली. सुरंग, सलाबत, कुचे खणोन, धमधमे बांधून, त्यांजवर तोफा ठेवून मारगिरी केली. किल्ला जेर जाला. तेव्हां किल्लेदार कौल घेऊन किल्ला देऊन हैदरखानाकडे गेला. धारवाडाहून रावसाहेबांनीं कूच करून अनंतपूरचे किल्ल्यास मोरचे देऊन किल्ला जेर केला. हैदरखान बिदनूरचे आश्रयास गेला. त्याजकडील फौज पळून गेली. अडीच हजार फौज दहा हजार पायदळ राहिलें आणि बारीमध्यें अटकाविले. रावसाहेब [यांनीं] हैदरखानाचें पारपत्य करून पांच लक्ष रुपये खंडणी घेऊन कूच केलें. उपररायदुर्ग किल्ले घेतले. तेथून पुढें असकोट बाळापूर थोरलीं ठाणीं घेऊन अर्कोटावर सलाबत पडली व वकील महमदअल्लीखांचा आला. खंडणी घेऊन निघाले. बदामीची लढाई करून बदामी घेतली. ठाणें बसविलें. कर्नाटकप्रांतींचे जमीनदार, पाळेगार, मवासी, तमाम आले आणि [त्यांनीं] खंडण्या दिल्या. रावसाहेब पुण्यास आले. बारा वर्षें राज्य जरबी करून निर्वेध केलें.

पुढें रावसाहेब यांस क्षयाची भावना होऊन चैन पडेनासें जालें. तेव्हां थेऊरास जाऊन राहिले. महीधर गंगा विष्णु वैद्य यांनीं औषध दिलें. परंतु उपाय नाहीं. बहुत हैराण जाहले. शके सोळाशें (१६९४) चौऱ्याण्णव नंदन नाम संवत्सरे माहे कार्तिक कृष्ण ८ अष्टमीस कैलासवासी जाहले. रमाबाईनें सहगमन केलें. एकूण कारकीर्द [illegible]वराव साहेबांची झाली. दादोबा प्रतिनिधि कैलासवासी जाले. भवानरा[illegible] [प्र]तिनिधि विशाळगडकर हे दत्तक देऊन प्रतिनिधींचीं वस्त्रें देऊन प्रतिनिधि[पदवी] भवानराव यांस दिली आणि ताराबाईचा लेंक संभाजी याचा विशाळगडास काळ जाहला. हरिपंत फडके, [illegible] नी कृष्ण बिनीवाले यांचे शागीर्द, यांस मुत्सदगिरी जाहली. फौजे[illegible] करूं लागले. हिंदुस्थानांत होते. दादासाहेब [illegible]

एकेदिवशीं नारायणराव साहेब मातुश्रीचे दर्शनास गेले. चार दिवस राहिले. मातुश्री बोलली कीं कांहीं कीर्त्त वडिलांपाठीमागें कराल कीं चुलत्यामागें पोट भरून रहाल ! असें बोलली. तो शब्द मनांत धरून मातुश्रीची आज्ञा घेऊन पुण्यास आले. दादासाहेबांस सांगितलें कीं आपण स्नानसंध्या करून स्वस्थ असावें आम्ही कारभान्यांचे विचारें राज्य करतों. दादा "उत्तम" म्हणोन कारभार सोडून राहिले. कारभार केला असतां त्यास कोठें जमी, कोठें परवानगी, हें माहीत असतें. तें दादांस माहीत. नारायणरावसाहेब गैरमाहीत. तेव्हां दादांकड विचारावयास जात. दादा बोलत कीं तुम्हीं व कारभारी जसें कळेल तसें करावें. असें बोलत. तेव्हां नारायणराव रागें भरून दरबारांत येत. त्यानवरून त्या रागानें दादांकडे खर्चाची तंगचाई करूं लागले. त्यामुळें विपत्य होऊं लागली. जन्मापासून श्रीमंती केली. सबब सखाराम बापू बोकील यांस बोलावून सांगितलें कीं आम्हांस विपत्य होती याचा अर्थ काय ! असें दादांनीं सांगितलें. तेव्हां बापूंनीं व मोरोबादादांनीं बहुत प्रकारें नारायणरावांस सांगीतलें कीं माधवराव यांनीं वडिलांस बहुत मिजाजीनें ठेविलें होतें. त्यांची मर्जी रक्षून परम आनंदांत ठेविलें. त्याप्रमाणें तुम्हीं वडिलांचे मर्जीत असावें. असें सांगितलें. तें न ऐकतां अधिक उत्तर करूं लागले. तेव्हां दादांस व बापूंस व आनंदीबाईंनीं बोलावून आणून सांगितलें कीं बंदिवानांप्रमाणें आमचे हाल. विपत्ति सोसत नाहीं. आम्हीं तिथें प्राण देतों. असा निश्चय पाहून बापू घरास आले. सर्व मुत्सदी [यांनीं], नाना फडणीस वेगळेकरून, विचार केला कीं, नारायणराव लेंकरूं. सांगितलें न ऐकत व सोय सुमार जाणत नाहींत. यास काय करावें. तेव्हां सर्वत्रांनीं विचार केला कीं नारायणराव यांस धरावें. असा विचार केला व सुमेरसिंग व महमदखां व बहादुरखां व खरकसिंग व तुळाजी पवार हे बोलावून त्यांस गेतलें कीं नारायणराव दादासाहेबांचे बेनर्जीत. नसदी फार देतात. त्यांचे गावर गोष्ट आहे. तरी तुम्ही चौघे ग्रैं हजारानिशीं आहांत. तर नारायणराव यांसि धरावें. तेव्हां सुमेरसिंग बोलला काम आम्हीं करूं तर निमक हरामी होतों. मसलत सिद्धीस गेली तर ... गादीचा धनी कसें करील हें न कळे. तेव्हां गार्दी यांनीं ... लिहून

शिंदे नारायणराव यांचा निरोप घेऊन फौजेची तयारी करून हिंदुस्थानांत गेले. ते जाऊन तिकडे बहुत पराक्रम करूं लागले.

एके दिवशीं नारायणरावसाहेब चिंचवडचे देवास भेटावयास गेले. तेथें भोजन करून वाड्यांत आले. महालांत निजावयास गेले. हरिपंत फडके व चाफाजी खिजमतगार्‍य असे बातमी गारद्यांची घेऊन वाड्यांत शिरले. चाफाजीनें सांगितलें कीं, वाड्यांत गार्दी फार जाहाले. हरिपंत नारायणरावांचा निरोप घेऊन घरास आले. राव गार्द्यांची गर्दी पाहून फितूर असें समजून पळावयास लागले. मागें सुमेरसिंग व खरकसिंग व तुळाजी पवार लागले. चाफाजी आडवा जाहला. तो तेथें च मारला. दोन गाई पुढें आल्या. त्या तेथेंच मारल्या. नारायणराव दादासाहेबांचे गळ्यांत पडले कीं, मजला गार्दी मारतात. मला सोडवावें. हें राज्य दवलत तुमची आहे. तुम्ही सांभाळावें. असें म्हणून गळां पडले. तेव्हां सुमेरसिंगास दादांनीं सांगितलें कीं लेंकरास मारूं नका. तेव्हां सुमेरसिंग बोलला कीं, त्यांची फौज बाहेर पन्नास हजार जमा झाली आहे. त्यांस सांपडलों तर आमचे प्राणांचे ग्राहिक होतील. यास्तव तुमच्या करितां मारिलें पाहिजे. दादा बोलले कीं, मजला मारा परंतु रायास मारूं नका. तेव्हां सुमेरसिंग बोलला कीं, तुम्हांस मारून नफा काय? साप दुखवून सोडून द्यावा तशी अवस्था होईल. असें बोलून तुळाजी पवार यानें रायाचा पाय धरून ओढिला आणि सुमेरसिंगानें तेग्याचे हात मारिले आणि पोटांतून केशरी भात कोथळा बाहेर पडला. दुसरा हात मारिला तों शीर तुटून गेलें. तिसरा हात मारिला तों हात तुटून चौकांत पडला. सोप्यांत रक्ताचा प्रवाह चालला. सुमेरसिंगानें तेग्याचे हातानें तोडून पुरा केला. शके १६९५ विजयी नाम संवत्सरे भाद्रपद शुद्ध १४ सोमवारीं मारले गेले.

नंतर वाड्यांत नागव्या तरवारा झळकूं लागल्या. शहरांत हुल्लड होऊन फौज जमा झाली. दादासाहेबांस गारदी घेऊन चौसोपींत आले. नागव्या तरवारा करून शंभर गारदी दादांभंवते बसले. इतक्यांत बाहेर हुल्लड होऊन पन्नास हजार फौज बुधवारांत जमा झाली. आनंदरावजींनीं तोफा आणविल्या. परंतु दोघे खासे आंत असतां तोफा कोणावर टाकाव्या! तोफा आल्याचें वर्तमान गारद्यांस कळलें. तेव्हां दादांस सांगूं लागले कीं, बाहेर तोफा आल्या. पुढें विचार काय? आमच्या प्राणावर आलें. तरी अगोदर तुम्हांस मारून मग आम्हीं मरूं. तरी याचा बंदोबस्त करावयाचा असल्यास करावा. नाहीं तर मरण येईल. असें सांगितलें. तेव्हां दादांनीं घोरपडे व पुरंदरे बजाबा यांस बोलावून घेतलें आणि सांगितलें कीं, येथें प्रसंग असा गुजरला आहे. फौज माघारी

न्यावी. गारदी पैक्याकरितां तसदी करतात. यांची तजवीज असावी. असें ह्मणोन बाहेर पाठविलें. बजाबा व मालोजी [यांनीं] बाहेर येऊन सांगितलें कीं, एक मोहरा गेला. जें होणार तें जालें. तुम्ही आपले ठिकाणास जावें. पुढें कैसा बंदोबस्त होईल तो पाहूं. असें ऐकून फौजा माघाऱ्या गेल्या.

दुसरे दिवशीं गारद्यांनीं पैक्याचा नेट लाविला. तेव्हां मोरोबादादांस बोलावून तीन लक्षांची निशा गारद्यांस देविली. गारदी आपले घरास गेले. सूतक फिटल्यावर पर्वतीचें दर्शनास गेले तों विसाजीपंत बिनीवाले व तुकोजी होळकर व महादजी शिंदे हिंदुस्थानाची मोहीम करून पुण्यास आले. विसाजीपंतांनीं दादांस बहुत फजीत केलें. नंतर फौजेची समजावीस करून वीस लक्ष रुपये जामदारखान्यांत दाखल करविले.

नंतर राज्यकारभार दादासाहेब करूं लागले. सर्व मुत्सदी खुषीनें वर्तूं लागले. नंतर दसऱ्याचे मुहूर्तें डेरे देऊन फौज घेऊन कूच करून पंढरीस जाऊन मोंगलांवर स्वारी केली. दत्तक पुत्र अमृतराव यांस साताऱ्यास पाठवून महाराजांचीं पेशवाईचीं वस्त्रें घेऊन आले आणि दरकूच करून बेदरास आले. तेथें यांची व त्यांची गांठ पडून बेदरास वेढा घातला. ते समयीं नवाबांनीं वीस लक्षांची जागीर द्यावयाचा करार कृष्णराव बल्लाळ यांचे विद्यमानें करून दुसरे दिवशीं भेटीचा समारंभ झाला. स्नेहावर दृष्टि देऊन जाहागीर माफ केली. तेथून कूच करून महालांत जाऊन राज्याच्या अमलाचा बंदोबस्त करून भीमाकृष्णाकांडनूरसंगम उतरून कर्नाटकांत चालिले. मुरारराव घोरपडे मयामदार सेनापती यांसि भेटीस बोलावून नवाब बसालतजंग यांस भेटीस बोलाविलें. ते येऊन आपली तालुक्याची खंडणी चुकवून, तेथून कूच करून, तुंगभद्रेवर जाऊन, दर मजल बारी पावेतों गेले. महमदअलीखान याजकडून अर्काट प्रांतींच्या खंडण्या घेऊन हैदरखान याजकडून कर्नाटक प्रांतींच्या खंडण्यांचा ऐवज करार करून खंडणी घेतली. खंडणी घेऊन पंढरपुरास आले.

तेथून मुत्सदीमंडळ वगैरे राजश्री नानासाहेब फडणीस व सखारामबापू व मोरोबा दादा व कृष्णराव बल्लाळ व तुकोजी होळकर सुभेदार व महादजी शिंदे वगैरे सरदार सर्व शरीरप्रकृतीचें निमित्य करून पुण्यास आले. नानाफडणीस [यांनीं] मसलत बांधून, सर्व येक मतें करून, श्रीमंत मातुश्री गंगाबाई व सौभाग्यवती काकूबाई [यांस] वाड्यांतून काढून पुरंदरास नेऊन ठेविलें. गंगाबाई सहा महिन्यांची गरोदर होती. ती नानाफडणीस व सखारामबापू व तुकोजी

६४. यांचे वंशज वसई नजीक पापडी | या गांवीं राहतात.

होळकर सुभेदार यांनीं हिम्मत धरून पुरंदरीं ठेविली. नंतर त्रिंबकराव मामा व हरिपंत फडके यांस समागमें फौजा देऊन पंढरपूरचे सुमारावर पाठविले. कर्नाटकांतून दादासाहेब येऊन पंढरपुरावर लढाई झाली. त्रिंबकराव मामांस दादासाहेबांनीं पाडाव करून धरून नेलें. हें वर्तमान मोंगल व भोंसले व प्रतिनिधि यांस कळलें. नंतर सरकारचे फौजेंत हरिपंत फडके मुख्य करून देऊन नबाब व भोंसले व प्रतिनिधि परशुरामभाऊ वगैरे कुल् सरदार फौजे सुद्धां दादासाहेबांचे पिच्छेवर गेले. नंतर दादासाहेब निघून औरंगाबाद व बऱ्हाणपूरचे मार्गें नर्मदापार जाले. पिच्छेवर सरदार हरिपंततात्या व भोंसले व परशुरामभाऊ प्रतिनिधि वगैरे फौज लागली होती. मोंगल औरंगाबादेहून माघारे हैदराबादेस गेले. नर्मदेवर फौजा आल्या. हें समजून दादासाहेब धारेस आले. दादांची समजाविशी करावी म्हणोन नाना व सखारामबापू विचार करून वेरूळास आले. हें वर्तमान दादासाहेबांस कळलें. त्यांस संशय प्राप्त होऊन सौभाग्यवती आनंदीबाई यांस धारेस ठेवून आपण गुजराथ प्रांतीं गेले. हें वर्तमान सखारामबापू व नानांस कळल्यावर दादासाहेबांचे मागें फौजा पाठवाव्या हा विचार करून, हरिपंत व परशुरामभाऊ यांस लिहून, फौजा रवाना करून, आपण वेरूळाहून पुरंदरास आले. पाठीवर फौजा होत्या. त्यांची व दादांची लढाई होऊन दादासाहेब शिकस्त खाऊन पळाले. ते खंबाइतांत जहाजांत बसून मुंबईस इंग्रेजांकडे गेले.

नंतर इकडे सर्वप्रांचे पाळग्रहण करावयास शके १६९६ जयनाम संवत्सरे अधिक वैशाख शुद्ध ७ इंदुवार ते दिवशीं श्रीमंत सवाई माधवरावसाहेब यांनीं अवतार घेतला. दोन प्रहरीं जन्म जाला. तेणें करून स्वराज्यांतील प्रजे लहानथोरांस व परराज्यांतील लोकांस संतोष जाहला. तो कोठवर ल्याहावा ! सरदार व फौज दादासाहेब यांजपासून निघून हरिपंततात्यांस भेटली. याच सालीं शके १६९६ पौष शुद्ध ९ भोमवारीं सौभाग्यवती आनंदीबाईस बाजीरावसाहेब धारेस जाले.

श्रीमंत भाऊसाहेब यांचे नांवाचा तोतया जाला. त्याणें कोंकणांत अंमल करून तमाम किल्ले घेतले. पुंडावा करूं लागला, तो पुण्यास आणविला. त्याचें पारपत्य करते वेळेस लौकिकास्तव किल्ले रत्नागिरी येथें ठेविला. तो किल्लेदारांनीं शके १६९८ दुर्मुखनाम संवत्सरे चैत्र शुद्ध १ [रोजीं] बेडी तोडून मोकळा करून बाहेर काढिला. तेव्हां फौज जमा करून तमाम किल्ले [त्यानें] घेतले. सिंहगडपर्यंत किल्ले घेतले. नंतर सरकारची फौज [व] मुत्सदी जाऊन लढाई आश्विनशुद्धांत झाली. तोतयाचा मोड झाला. तो पुण्यांत महादजी शिंदे यांनीं

आणिला. सर्व पुण्यांत फिरवून शेखसल्ला पीर याजपाशीं मेकसूं घालून मारिला. सहाचौ महिन्यांनीं कोंकणचा अम्मल तोतयाचा उठून दिला.

नंतर शके १६९९ हेमलंबीनाम संवत्सरे या सालीं रामराजे यांस व्यथा जाली. नंतर स्वामींनीं विचार करून, महाराजांचें गोत्रपुरुष त्रिंबकराव भोंसले वावीकर यांचे पुत्र आणून, सुमुहूर्ते दत्तविधान करून, शाहूराजे नांव ठेविलें. मग शके १६९९ हेमलंबीनाम संवत्सरे मार्गशीर्ष शुद्ध पक्षीं रामराजे शांत जाले. कैलासवास केला.

दुसरे शाहूराजे शके १७००-१७३०
म्ह० इ० स० १७७८-१८०८.

नंतर शके १७०० विलंबीनाम संवत्सरीं मार्गशीर्ष वद्य अष्टमी ते दिवशीं शाहू राजे यांस राज्याभिषेक करून सिंहासनारूढ केलें. साताऱ्यास होते. शके १७०० विलंबीनाम संवत्सरे या सालीं दादासाहेब इंग्रजांस घेऊन तळेगांवास आले. तेव्हां स्वामींनीं इकडून शिंदे व होळकर व हरिपंत फडके वगैरे सरदार यांस पाठविलें. लढाई बहुत जाली. इंग्रेज जेर झाला. तह करून मुंबईस गेले. दादासाहेब यांनीं महादजी शिंदे यांचे विद्यमानें गंगातीरास राहावें असा करार केला. शिंदे यांनीं फौज हरी बाबाजी याजबराबर देऊन [त्यास] रवाना केलें. हरि बाबा यांजपासून अमर्यादा जाली. तेव्हां दादा त्यांचें पारपत्य करून दरमजल सुरतेस गेले. त्याजवर गार्डर्* इंग्रज कलकत्याहून खुषकीनें सुरतेस गेले. तेव्हां सरकारांतून रामचंद्र गणेश व बाळाजी गोविंद यांनीं फौजसुद्धां वसईस जाऊन उपराळा करावा तों गाडर इंग्रज गोऱ्याचे शहरावरून मार्ग होता तो धरून बसला. तेव्हां लढाई पडली. मुंबईहून जहाजांवरून तोफा वगैरे जंगी सरंजाम आणून मोरचे देऊन वसई किल्ला इंग्रजानें घेतला. गाडर याचे फौजेची लढाई जंगी होऊ रामचंद्र गणेश ठार पडले. तेथून गाडर दरकूच बोरघाटास येऊन खंडाळ्यावर राहिला. हरिपंत फौजे सुद्धां कोंकणांत होते. ते वरघाटीं येऊन अलिकडे खंडाळ्याचे नजीक पांच कोसांवर राहिले. तेथून सडे स्वारीनिशीं जाऊन तोफा नेऊन लागू केल्या. त्यांवर टाकीत होते. तोफेची मारगिरी चालली. खंडाळें घाटांत अडचणीची जागा. फौजेचा उपाय न चाले. दोन महिने याप्रमाणें होत होतें. दाणावैरण कोंकणांतील इंग्रजांस येत होतें. मुंबईहून सामान येत होतें. याजकारितां हरिपंत यांनीं तुकोजी होळकर व परशुरामभाऊ घाटाखालीं पाठविलें. इंग्रजांची दाणावैरण बंद केली. तेव्हां

६५. इ. स. १७७८ त | * हा Goddard होय.

इंग्रजांस महागाईचा पेंच पडला. छबिन्याचे लोकांची नजर चुकवून, रात्रीं कूच करून, घाटाखालीं जाऊन, बेलापुरास गाडरानें मुक्काम केला. हरिपंत फौज सुद्धां घाट उतरून त्याचे पाठीवर पाव कोसाचे तफावतीनें राहिले. इंग्रज प्रहर रात्र रहातां चंद्र २६ रबिलाखरीं कूच करून चालिला. हरिपंत [यांनी] सर्व सरदार लोक हशमगड पार केला. लढाईचें तोंड लाविलें. चिकाटी बसविली. तुकोजी होळकर व परशुरामभाऊ पटवर्धन यांनीं अघाडीस तोंड लाविलें. इंग्रज लढाई करीत करीत दोन कोसांवर गेला. तेथून चंद्र २८ रबिलाखर मध्यरात्रीं कूच करून चालिला. ते समयीं सरकारचे लोकांनीं निकड करून लढाई लाविली. तोफेची व बाणांची मारगिरी केली. लढाई खडाजंगी होऊन इंग्रजांस जरबेंत कोंडून आगून शिकस्त करून लुटून फस्त केलें. तेव्हां इंग्रज मोठ्या यत्नानें पनवेलीस जाऊन पोंचला आणि [त्यानें] तह करून खंडणी कबूल केली. दादासाहेब यांस हवालीं केलें. कल्याण, वसई, बेलापूर, अमदाबाद, गुजराथपर्यंत त्यांनीं मुलुख दाबला होता तो सरकारांत परत दिला. हरिपंत तात्या यांनीं दादासाहेब यांस घेऊन कैद करून बंदीशाळेंत कोपरगांवीं गंगातीरीं ठेविलें. आनंदीबाईस धारचे किल्ल्यांतून आणून कोपरगांवास कैदेंत बाजीराव सुद्धां ठेविलें.

आपण श्रीमंत सवाई माधवराव व नाना फडणवीस सर्व मुत्सद्दी मिळोन राज्यकारभार पुण्यांत चालत होता. नारायणराव यांस ज्यांनीं मारलें ते गारदी आपले कुटुंब सहित लेंकरांबाळांनिशीं पळून जहाजांत बसून समुद्रांत गेले. तेव्हां नाना फडणीस यांचें लिहिलें इंग्रजांस गेलें कीं, आमचे चोर तुमचे कडे जहाजांत बसून आले [आहेत] त्यांस धरून आम्हांकडे पाठवून द्यावे. तेव्हां इंग्रेजांनीं त्यांस धरून पुण्यास पाठविलें. तेव्हां नानांनीं त्यांचे बहुतच हाल करून हातापायांस सुया टोंचून, हत्तीचे पायीं बांधून, सळया तापवून कानांत घातल्या. असे नित्य सहा महिने बहुत हाल करून त्यांस मारीत होते. सांडसानें त्यांचें शरीर तोडून चुन्याचें व मिठाचें पाणी शिंपडून जेरबंद मारीत होते. असे सहा महिने बहुत प्रकारें त्यांचे हाल करून त्यांस मारिलें. त्यांचे बायकापोरांचे गळे त्यांचे देखत कापून निर्वंश करून मग त्यांस मारिलें. नारायणराव यांस मारण्याचे मसलतींत जे मुत्सद्दी सखारामबापू व मोरोबादादा वगैरे मिळाले होते त्यांस धरून कैद करून पायांत बेड्या घालून किल्ले प्राप्त केलें. नानांनीं राज्याचा बंदोबस्त करून दरम्यान बंडें मोडून टाकिलीं. श्रीमंतांचे मुत्सद्दी खुशीनें वर्तूं लागले.

नंतर श्रीमंतांची मुंज जहाली. श्रीमंतांपाशीं नेहमीं बळवंतराव यांचे पुत्र

आपाजी बळवंत यांनीं असावें. श्रीमंत हौदांत पोहावयास शिकत होते. नंतर शके १७०४ शुभकृतनाम संवत्सरे माघमासीं लग्नसमारंभ होऊं लागला तेव्हां नबाब पोलातजंग ही लग्नसमारंभास बोलाविले. तेही आले. महाराज छत्रपति साताऱ्याहून आले. सर्व सरदार लोक बोलाविले. दिल्लीस पादशाहास अर्जदास्त पाठविले. पातशहा [यांनीं] वजीर सुजा उल्मुलुख यांस पाठविलें. सर्व राजे रजवाडे जमा झाले. मश्रुलमुल्क नबाबाकडील ते ही आले. लग्नाचा समारंभ नानांनीं करविला. कापडलीवर(?) आरशाचें वाड्यांत कागांत वधूमंडप फार चांगला तऱ्हेचा केला. कागदी बाग व मेणाचीं झाडें तऱ्हेचीं केलीं. अतसबाजी दारूचें काम फार चांगलें केलें. थोर चौरंग करून, माणसांचे डोईवर देऊन, त्याजवर कलवांतिणी स्वारी चालतां वधूमंडपा पावेतों जातां येतांना नाचल्या. कागदाचे बाग चालविले. सरकार वाड्यापासून वधूमंडपापावेतों चिराखदान हिलाल दुरस्ता सारें रात्र लाविले. शहरांत बाहेर नाकेबंदी करून फौज व पायदळ ठेवून बंदोबस्त केला. स्वारी चालावयाचे समयीं दुरस्ता गारदी ठेवून दाटी व गूलगलबा, कजियाकफावत होऊं न देतां बंदोबस्त केला. नूतनच कल्पना करून आरास फार चांगली केली. थोर थोर शिष्ट ब्राह्मणांस आमंत्रणें यथायोग्यतेनें पालख्या घोडीं पाठवून भोजनाचा समारंभ केला. दक्षणा वस्त्रें योग्यतेनें दिलीं. अलंकार हत्ती घोडे नजर देऊन, समारंभ पाहून, बहुत संतोष होऊन, स्वारी तयार करून, साताऱ्यास महाराज छत्रपति गेले. त्याजवर नबाबास मंडपांत नेऊन आरास दाखविली. भोजन करून, राग नृत्य पाहून, घोडा जवाहीर शिरपाव देऊन, नबाब मश्रुलमुलुख हैदराबादेस गेले. वजीर सुजा उल्मुलुख हत्ती घोडा शिरपाव जवाहीर देऊन दिल्लीस गेले. सरदारांची मुदारत यथायोग्यतेनरूप बहुमान करून निरोप दिला. नंतर सरकारपदरचे सरदार, मुत्सदी, सावकार, व कारकून व लहान मोठे व हशम गार्दी व शागीर्द पेशा कारखाने सुद्धां लहान थोरांस यथानुक्रमें भोजनास बोलावून, यथायोग्यतेनरूप ज्यास द्यावयाचें तें देऊन, बहुत प्रकारें मदारत ठेवून बहुमान केले. पूर्वीं स्वयंवर झालें त्याप्रमाणें हे ही स्वयंवर जालें.

सरदार महादजी शिंदे श्रीमंतांचा निरोप घेऊन हिंदुस्थानांत गेले. त्यांनीं जागोजागीं खंडण्या घेऊन जेर करून राज्य आक्रमिलें. गुलाम कादर यास लढाई देऊन त्यास मोडून लुटून मारिलें. त्याचें राज्य आक्रमिलें. हिंदुस्थानांत होते. छावणी केली. आगरें घेऊन ठाणीं बसविलीं. मथुरेस जाऊन छावणी करून राहिले. दिल्ली प्रांतीं असबतखां बंड होता. त्यास

६६. इ. स. १७७८ त.

मोडून लुटून फस्त केला. त्यानें पातशाहास कैद केलें होतें. त्या पादशाहास आणून तखतावर बसवोन त्याची वजीरात केली. दिल्लीस अम्मल बसवून अंतर्वेदींत* वगैरे हिंदुस्थानांत पराक्रम केला. पाटील बावांचें नांव बहुत झालें. बुंदेलखंड हें ही त्यांस मिळालें. सवाई माधवराव यांचे प्रतापेंकरून सर्व राज्य आक्रमिलें. हिंदुस्थानांतच होते.

हैदरखान मृत्यु पावला. त्याचा पुत्र टिपू सुलतान राज्यकारभार करीत होता. त्याची व इंग्रजांची चुरस लागून वांकडें आलें. त्यांच्या लढाया मुकाबले होऊं लागले. इंग्रजांची खराबी होऊं लागली. कोणी गोरे टांगले, कोणी मारले, मोठे सरदार कर्नेल जनरल यांस धरून तळून टाकिले. असें होऊन त्याची व इंग्रजांची चुरस लागली. लढाया होऊं लागल्या.

मग इकडे शके १७०५ चे सालीं मृत्यु पावले [त्यांचा] तपशील:—

१ पार्वतीबाई भाऊसाहेब यांची स्त्री १७०५.

१ सगुणाबाई जनार्दनपताचे स्त्री १७०५.

—
२

१ कोपरगांवीं गंगातीरीं श्रीमंत दादासाहेब मार्गशीर्ष वद्य ३ ते दिवशीं मृत्यु पावले. क्रियाकर्म गंगातीरीं बाजीराव यांनीं केलें, शके १७०५.

—
१.

—
३

दादासाहेब मेले तेव्हा आनंदीबाई गरोदर होती. शके १७०६ क्रोधीनाम संवत्सरे या सालीं माघ शु॥ पौर्णिमा [रोजीं] चिमाजी आपा कोपरगांवीं आनंदीबाईचे पोटीं निर्माण जाले. ते कैदेंत च होते. श्रीमंत व नाना फडणवीस पुण्यास राज्य करीत होते. सर्व जन सुखी केले. घाशी कोतवाल यानें तैलंग ब्राह्मण कोतवालचावडीचे खोलींत कोंडून मारिले. त्याजवर श्रीमंतांची इतराजी अवकृपा होऊन शहरांत फिरवून पांच पाट काढून पर्वती नजीक गुलटेकडीवर मारलें. पुढें राज्यकारभार चांगला चालला. राज्याचा भर भारी जाहला. मुलकांत आनंद जाहला. तुकोजी होळकर ही होते. व महादजी शिंदे मथुरेस छावणी करून होते. त्यांनीं मुलूक काबीज केला. दरोबस्त ठाणीं बसविलीं. इकडे शके १७१४ परिधावीनाम संवत्सरे [या सालीं] सौभाग्यवती रमाबाई माधवराव यांची स्त्री † ती परलोकास गेली. नंतर दुसरें लग्न फाल्गुनमासीं जालें. पहिल्या लग्नाचा समारंभ तसा न जाला. सुमारांत केलें.

---

* अंतर्वेदी=गंगा व यमुना या दोन नद्यांच्या चिमट्यामधील प्रांत.

† इ. स. १७८२ त.

नंतर महादजी शिंदे हिंदुस्थानांत होते त्यांजला सरकारचीं पत्रें पुण्याहून गेलीं कीं तुह्मीं यावें. त्याजवरून शिंदे कूच करून पातशाही वस्त्रे वजीरीचीं घेऊन, नालकी वाहान घेऊन, लाख फौजेनिशीं पुण्यास आले. पातशाही वस्त्रें व खिलत नालखीसह श्रीमंतांस अर्पण केलें. नंतर फाल्गुन मासीं रंगाचा बेत केला. पंचमीचे दिवशीं भोजन करून नंतर रंग खेळले. जागोजाग दुरस्ता रंगाचे बंब उभे केले. शहरांत स्वारी निघाली. श्रीमंत हत्तीचे हौद्यांत बसले व शिंदे ही एक्या हौद्यांत बसले आणि रंग व गुलाल यांची भडमार बहुत जाली. कलवांतिणींचे तक्तराव केले. सर्वत्रांचे हातांत पिचकाऱ्या व रस्त्यांत जागोजाग नानातऱ्हेचे रंग करविले. ते दिवशीं मोठा आनंद जाहाला. महादजी शिंदे व श्रीमंत परस्परें रंग बहुत खुशींत खेळले. नंतर स्वारी वाड्यांत आली. आठा चौं रोजानीं शिंदे यांणीं पर्वती नजीक हिंदुस्थानचे कारागिर आणून दारूची लंका करविली. तो महिनाभर तमाशा जाला. राज्याचा भर भारी जाला. पुढें कांहींएक दिवशीं शंभु वाघ महादजी शिंदे यांणीं हिंदुस्थानांतून आणिला होता तो श्रीमंतांस नजर केला व एक गेंडा ही दिला. पुढें महादजी शिंदे पुण्यास होते. नंतर शके १७१५ प्रमोदीनाम संवत्सरे माघ शुद्ध ११ ते दिवशीं सरदार महादजी शिंदे शांत जाले. मोठा शोक जाला. तेव्हां त्या दौलतीस खावंद कोणी पाहिजे [ह्मणून] सरकारांनीं व नानांनीं विचार करून त्यांचा लेकवळा गोत्रपुरुष दौलतराव शिंदे आणून दत्तविधान करून खावंद केले. शके १७१६ आनंदनाम संवत्सरे या सालीं हरिपंत फडके सिद्धटेकास मृत्यु पावले. त्यांचे पुत्र पुढें हरिपंतांचे जागीं फौजेचें काम जरीपटक्याचें करूं लागले.

शके १७१६ चे सालीं निजामअल्ली बोलले कीं, गनीमाचे राज्यांत आपला अम्मल बसवावा. गलीम बंड आहे ह्मणोन स्वारी करावी [अशी] सरकारांत अमर्यादा बोलूं लागले. गोविंदराव काळे वकील यांनीं श्रीमंतांस लिहून पाठविलें कीं येथील प्रसंग असे तऱ्हेचा आहे. स्वारीची तयारी होत आहे. सरकारांनीं फौजेची तयारी केली [तेव्हां] शिंदे[६८] होळकर[६९] पुण्यास च होते. गाईकवाड[७०] गुजराथ प्रांतीहून बोलाविले. भोंसले[७१] नागपुरीं होते. त्यांस बोलाविलें. परशुराम भाऊ, बाबा फडके, सरदार कुल मंडळी फौजे सुद्धां बोलाविली. स्वारीची तयारी होऊं लागली. जिउबा दादा शिंद्यांकडील पलटण कंपू सुद्धां अंतर्वेदींत होते. त्यांस ही बोलाविलें. ते पलटण सुद्धां दरकूच येऊन दाखल जाले. दारूची वगैरे

---

६८. दौलतराव.
६९ तुकोजी.
७०. गोविंदराव.
७१. रघूजी.

सरंजामाची व फौजेची तयारी करून कूच करून खरड्यांस दाखल जाले. निजामअल्ली हैदराबादेहून फौजसुद्धां कूच करून खरड्यांस दाखल जाले. श्रीमंतांनीं मुकाम करून मिसळ नेमून दिली. शिंदे यांणीं उजवे बाजूकडे पलटण सुद्धां उभे राहून लढाई करावी. डावे बाजूस भोंसले यांनीं आपले फौजेनिशीं उभे राहून लढाई करावी. होळकर व परशुराम भाऊ व बाबा फडके व गाइकवाड वगैरे मध्यें घेतले आणि चाल करीत करीत पाणी आपले पाठीस घातलें. जरीपटका बाबा फडके यांजकडे. त्याजवर लढाईची मसलत होऊन लढाई सुरू जाली. बाबा फडके लढाई करून शिकस्त खाऊन पळोन परशुराम भाऊकडे आले. श्रीमंत दहा हजार फौजेनिशीं मागें होते. मध्यें सांडणी स्वारांची डांक बसविली. परशुराम भाऊ यांजवर पठाण चालून जाऊन परशुराम भाऊ यांनीं लढाई सफेजंग करून पठाण मारिले. तेव्हां परशुराम भाऊवर तिकडील पठाण उठावणी करून चालून आले. ते समयीं होळकरांनीं व परशुराम भाऊंनीं लढाई मारली. परशुरामभाऊंकडील मोहरा फिरला आणि त्यांचे पुतणे पटवर्धन यांवर पडला. तिकडील पठाण बहुत जोरदार तिरंदाज शिपाई तेगे घेऊन धांवले. घोड्यासुद्धां तिरांनीं पाडाव करीत चालले. लढाई सफेजंग होत गेली. नानाफडणीस श्रीमंतांपाशीं होते. परशुराम भाऊ वगैरे सरदार पठाणांनीं मोडून शिकस्त केले. फौजेंत दंगा केला. हें समजतांच शिंद्याकडील जिवबा दादा यांनीं तोफांची मारगिरी सुरू केली. तिकडून भोंसल्यांनीं बाणांची मारगिरी केली. इकडून तोफांची मारगिरी व बाणांची मारगिरी यांनीं फौजेचा होष निघून गेला. नबाबाचे फौजेचा धुव्वा उडून गेला. गोळ्यानें लोक व घोडेस्वार व पायदळ हत्ती, उंट वगैरे छिन्नभिन्न झाले. कित्येक उडाले. बाणाचे मारगिरीनें कितीक जळाले. कितीक भाजून गेले. जिवबादादांनीं एक प्रहरांत सहा हजार गोळा मारिला. नबाबाचे फौजेचा भणाणा जाला आणि होष निघून गेला. नबाब निजामअल्ली अंबारींत होते तेव्हां गोविंदराव कृष्ण काळे वकील यांस बोलावून सांगितलें कीं, "बडा गजब हुवा. लढाई महकूब करा" असें ह्मणोन मोहऱ्याचा हत्ती माघारा फिरविला. गोविंदराव कृष्ण यांनीं चिटी लिहून नानांकडे सांडणीस्वार पाठविला आणि लिहिलें कीं, बाण व गोळे मना करावे. नबाब शिकस्त जाले. हे नानापाशीं चिटी पोंहचतांच गोळे व बाण मना करविले. नबाब जनानखान्यासुद्धां खरड्यांचे किल्ल्यांत [७२] गेले. सरकारची फौज जाऊन दाणापाणी बंद करून किल्ल्यास वेढा दिला. नबाबांनीं श्रीमंतांस

---

७२. इ. स. १७९५ ता० १५ मार्च.

बोलावून भेटीचा समारंभ जाला आणि नबाबांनीं शिक्केकटार श्रीमंतांचे स्वाधीन करून हें राज्य तुमचें असें म्हणोन साठ लक्षांचा मुलूख दिला. मश्रुलमुलुख कारभारी यांस जामीन ओलीस दिला आणि लिहून दिलें तेव्हां किल्ल्याचा वेढा उठविला.

श्रीमंत खरड्याहुन कूच करून आपले फौजेनिशीं सरदारांसुद्धां पुण्यानजीक आले. शहरांत चोंहींकडे चिराखदान दिवे लागले आणि बहुत शोभायमान करून जागोजाग दुरस्ता दारूचीं झाडें लाविलीं. अतसबाजी दारू उडवीत चमत्कार करून सर्व सरदार मुत्सदी वगैरे मंडळी मोठ्या आनंदानें पुण्यांत येऊन वाड्यांत दाखल जाली. शके १७१७ वैशाख शुद्ध १३ ते दिवशीं स्वारी फत्ते करून दाखल जाली. सर्वत्रांस पोषाख जवाहीर दिले. भोंसले नागपुरास गेले. गाइकवाड गुजराथेंत गेले. श्रीमंत यांनीं पुण्यांत राहून बहुत आनंद केला. सर्व जन सुखी केले.

नंतर पांच महिन्यानंतर गणपतीचे महालांतील दिवाणखान्यावरून अकस्मात, होणार तें, शके १७१७ राक्षसनाम संवत्सरे आश्विन शुद्ध १२ दशी भानुवासरे ते दिवशीं श्रीमंत हजारी कारंज्यावर वरून पडले. तेणेंकरून बहुत दुःखी होऊन कारंज्याची नळी मांडींत भरली. बहुत दुःखी होते. स्वतः नाना फडणीस यांनीं बहुत उपाय करून पाहिले. परंतु कांहीं न चाले. मग १७१७ राक्षसनाम संवत्सरे आश्विन शुद्ध १५ भौमवारीं कोजागरी सायंकाळीं श्रीमंत सवाई माधवराव पेशवे शांत झाले. कैलासवास केला. तेणेंकरून बहुतांस खेद जाला. नबाब निजामअल्ली यांस बहुत वाईट वाटलें. शहरांत वगैरे नाकेबंदी होऊन बंदोबस्त केला. नाना फडणीस ही बहुत घोरांत पडले. कांहीं सुचेना.

बाजीराव साहेब व चिमाजी आपा व दत्तक अमृतराव साहेब कोपरगांवास होते. त्यांस बोलवावयास परशुराम भाऊ पटवर्धन यांस पाठवून आणविलें. नानांच्या वगैरे भेटी जाहल्या. फाल्गुन वद्य ३ स दाखल जाले. नंतर नाना फडणीस फाल्गुन वद्य १४ स पुरंदरास आले. तेथून माहाडास पळून गेले. शके १७१८ नळनाम संवत्सरे वैशाख शु॥ ३ चे दिवशीं बाजीराव यांस दौलतराव आपल्या लष्करांत लोणीचे मुक्कामीं घेऊन गेले. नंतर परशुराम रामचंद्र पटवर्धन यांनीं रात्रीं लक्ष्मणराव रास्ते यांचे वाड्यांत आणिले. तेथें च ठेविले होते. नंतर शके १७१८ नळनाम संवत्सरे वैशाख व॥ ५ स चिमाजी आपाचें दत्तविधान करून चिमाजी माधवराव असें म्हणून पेशवाईचीं वस्त्रें दिलीं. चिमाजी आपा राज्य करूं लागले. कार्तिक वद्य १४ भृगुवारीं

चिमाजी आपा भांबवाड्यास आले. नानाफडणिसाच्या मनाजोगें झालें. ते माहाडाहून येऊन भेटले. मशीर मोंगलांकडील पुण्यांत होता. तो ही येऊन भेटला. मग परशुराम भाऊ यांजवर बाबा फडके हे मसलत बांधून धरावें या बेतांत होते. त्यांस कळतांच परशुराम भाऊंनीं बाबा फडके यांस धरिलें. कार्तिक वद्य ७ स अमृतराव व बाजीराव व चिमाजी आपा कोंढव्यांचे मुक्कामीं भेटून एकत्र झाले. शिंद्यानें बाजीराव यांस धरून कैदेंत ठेविलें होतें. नाना फडणीस माहाडास होते. तेथून परशुराम भाऊ यांजकडे संधान लाविलें. परंतु न ऐकिलें. याजकरितां मश्रुलमुलुख यांजकडे राज्यकारण करून परशुराम भाऊस धरावें असा बेत केला. तो परशुराम भाऊस कळतांच आश्विन वद्य १२ स परशुराम भाऊ चिमाजी आपास घेऊन पळाले. मागें सरकारच्या फौजा लागल्या. तेव्हां जुन्नराजवळ लढाई होऊन धरिलें. धरून पुण्यास आणिलें. नानांनीं दौलतराव यांजकडील बहुत संधान केलें. परंतु न ऐकतां बाजीराव यांस राज्यावर बसवावें असा पक्ष दौलतराव शिंदे यांचा पडला. वरकड नबाब व भोंसले व गाईकवाड व तुकोजी होळकर सुभेदार वगैरे सरदार यांचा मनसोबा कीं, यांस गादीवर न बसवावें. तेव्हा दौलतराव यांचा आग्रह पडून, दौलतराव यांनीं पुण्यास आणून, शके १७१८ नळनाम संवत्सरे [यासालीं]सातार्‍याहून प्रधानपणाचीं वस्त्रे आणवून, मार्गशीर्ष शुद्ध ५ रविवारीं बारा घटका रात्रीं पेशवाईचीं वस्त्रें शिंदे यांनीं दिलीं. नंतर माघ वद्य ४ स एकवीस घटका रात्रीं वाड्यांत आले. दुसरे दिवशीं पंचमीस दाजी फडके यांची कन्या देऊन लग्नसमारंभ झाला. राज्य करूं लागले.

शके १७१९ पिंगल नाम संवत्सरे या सालीं मोरोबादादा यांनीं शिंदे यांजकडे राज्यकारण करून पौष शुद्ध १३ स नाना फडणीस यांस दौलतराव शिंदे यांनीं कैद करून नगरच्या किल्ल्यांत पाठविलें. शिंद्याचा कारभार सरजेराव घाटगे करूं लागले. शके १७२० कालयुक्त नाम संवत्सरे सालीं परशुराम भाऊ पुण्याहून निघाले व श्रावणमासीं सातारा परशुराम भाऊंनीं लुटला. मग तासगांवास आले. तों करवीरकर राजे यांनीं तासगांवचा वाडा परशुराम भाऊंचा जाळला. त्याजमुळें परशुरामपंत करवीरास वेढा देऊन बसले. पुढें तुकोजी बाबा होळकर सुभेदार हे वारले. त्या पुढें मल्हारराव व काशीराव होते. काशीराव व मल्हारराव असतां काशीराव होळकर यांस सरकारांतून वस्त्रें झालीं. तेव्हां काशीराव व मल्हारराव यांची चुरस वाढली.

---

७३. या वेळीं करवीरास संभाजी यानांवाचा राजा होता.

७४. इ. स. १७९७ त.

पुढें विठोजी होळकर फौज धरून धामधूम करूं लागले. त्यांचे चित्तांत कीं, सरदारी आपण करावी. मग त्यांस पुण्यास बोलावून आणविलें. त्यांस धरून हत्तीचे पायीं बांधून मारिलें. त्यांचा बंधु यशवंतराव होळकर तरवार बाहादूर येथून पळाला. आपला बंधु मारला तो दावा मनांत धरून खानदेशांत आला.

इकडे परशुराम भाऊ करवीरास वेढा देऊन बसले. शके १७२१ सिद्धार्थि-नाम संवत्सरे भाद्रपद वद्य ४ स करवीरकर राजे व परशुराम भाऊ यांची लढाई सफेजंग होऊन लढाईंत ते (परशुरामभाऊ) ठार पडले. शिंद्याच्या बाया दौलतराव यांस बदलून पठाण मुजफरखां यांस सामील होऊन बाहेर पडल्या. त्या फौज धरून लुटीत चालल्या. वांई प्रांतांत दंगा करून वांई प्रांत बायांनीं लुटला. शिंद्यांनीं बहुत प्रयत्न केला. त्या सांपडल्या. तेच सालीं अमृतराव साहेब यांच्या लष्करावर जाऊन शिंदे यांनीं बायांचे निमित्य लावून रावसाहेब यांचे डेरे जाळले. सर्व प्रांतांत दंगा चालला.

इकडे ते सालीं पुण्यास विठोजी होळकर यांस बाजीराव यांनीं मारलें. काशीराव होळकर व मल्हारराव होळकर यांचा पेंच पडला सबब शिंदे यांणीं काशीराव यांचा पक्ष धरिला. मल्हारराव होळकर यांची व शिंदे यांची लढाई भांबवाड्याचे मुक्कामीं भाद्रपद वद्य ९ स होऊन मल्हारराव ठार पडले व त्याच्या बारगीर ठार पडला. नंतर यशवंतराव होळकर हिंदुस्थानांतून फौज सुद्धां पुण्यांत आले. तेच सालीं टिपू सुलतान व इंग्रज यांची लढाई होऊन टिपू सुलतान ठार पडले. टिपूचें राज्य इंग्रजानें घेतलें. नाना फडणवीस शिंद्याचे कैदेतून मुक्त होऊन पुण्यांत आले. ते शके १७२१ सिद्धार्थी नाम संवत्सरे [सालीं] फाल्गुन वद्य १४स पुण्यास मृत्यु पावले. शिंदे यांचा कारभारी सरजेराव घाडगे यानें शिंदे यांच्या दौलतींतील प्राचीन कारभारी बाळोबा दादा व धोंडोबा दादा व नारायणराव बक्षी यांसि शके १७२२ रौद्र नाम संवत्सरे वैशाखमासीं मारिलें. ज्येष्ठ वद्य ११ [रोजीं] नानाफडणीस यांचे मंडळीस धरून नानांचे वाड्यांत आरब होते याजकरितां बाजीराव साहेब यांनीं वाड्यास गोळे मारिले. श्रावणमासीं इंग्रजांची व धोंडजी वाघ याची लढाई होऊन इंग्रजांनीं धोंडजी वाघ मारलें. दौलतराव शिंदे अलिजा बहादर व बाजीराव यांचें वैमनस्य पडलें. ते आपले फौजेनिशीं हिंदुस्थानास चालले. जातांना अजिठ्यास इंग्रजांची व शिंदे यांची लढाई झाली. शिंदे [यांनीं] निघोन हिंदुस्थानास जाऊन उज्जनीस छावणी केली. मागें एक कंपू पुण्यास शिंदे यांनीं ठेविला.

---

७५. इ. स. १८०० त.
७६. इ. स. १७९७ त.
७७. इ. स १७९९ त.
७८. इ. स. १८०० त.

यशवंतराव होळकर माळव्याहून फौजेसुद्धां पुण्यास आले. शके १७२४ आश्विन वद्य १४ स बाजीराव साहेब यांचा शिंदे यांचे कंपूसुद्धां होळकर यांशीं लढाई झाली. होळकर यांनीं पलटणें शिकस्त करून पुण्यावर मुक्काम केला. बाजीराव साहेब दरमजल पळून वसईस इंग्रजांचे आश्रयास गेले. होळकर व अमृतराव साहेब यांच्या भेटी झाल्या. उभयतांचे विचारें शहर गारद झालें. इंग्रज वस्ली* साहेब यांस चेनापटणाहून आणवून बाजीराव साहेब पुण्यास यावयास निघाले. होळकर पुण्याहून फाल्गुन व॥ ५ स निघोन हिंदुस्थानाकडे गेले. शके १७२५ रुधिरोद्गारी नाम संवत्सरे चैत्रमासीं बाजीराव साहेब व वस्ली इंग्रज पुण्यास दाखल झाले. आषाढमासीं सुरतेस होळकर गेले. नबाब निजामअल्ली श्रावणमासीं हैदराबादेस हक्क झाले. भाद्रपदमासीं व॥ १४ स नगरचा किल्ला शिंदे यांजकडून इंग्रजांनीं लढून घेतला. शके १७२६ रक्ताक्षी नाम संवत्सरे [सालीं] प्रांतांत दुष्काळ पडला. शेराची धारण झाली. अमृतराव साहेब गंगथडीस उपद्रव करून श्रीकाशीयात्रेस गेले. माघमासीं शिंदे यांनीं बाया हिंदुस्थानांत धरिल्या. वस्ली साहेब नागपुरास जाऊन, भोंसले यांशीं लढाई घेऊन, गायकवाड लुटून, तह करून माघारे पुण्यास येऊन, चेनापटणास गेले. यशवंतराव होळकर यांच्या व इंग्रजांच्या लढाया होऊन परस्परें तह ब्यास नदीचे कांठीं होऊन सलुख जाहला. यशवंतराव भानपुऱ्यास छावणीस आले.

बाजीराव साहेब प्राचीन चाल सोडून जुने सरदार व मुत्सदी वगैरे कुल अठरा कारखाने दूर करून नूतन चाल काढून वर्तणूक करूं लागले. बापू गोखले यांस कराडास प्रतिनिधि यांजवर पाठवून प्रतिनिधीस लढाई करून पुण्यास आणिलें. शके १७२८ त शाहू राजे सातारकर कैलासवासी झाले. त्यांस पुत्र तीन. पैकीं एक पुत्र वडील यांस शके १७३० या सालीं बाजीराव साहेब साताऱ्यास जाऊन सिंहासनावर बसवून त्यांस शाहू राजे यांचें नांव चालविलें.

प्रतापसिंह शके १७३०-१७६१ म्ह० इ० स० १८०८-१८३९.

शके १७३१ युवनाम संवत्सरे ते सालीं गंगाधर शास्त्री निसबत गाईकवाड पुण्याहून आषाढ मासीं बाजीराव साहेबांच्या स्वारीबरोबर पंढरपुरास गेले. तेथें मारले गेले. इंग्रजांनीं हा आरोप त्रिंबकजी डेंगळे ह्यावर ठेवून भाद्रपदमासीं वसंतगडाहून [त्यास] स्वाधीन करून घेतलें. यशवंतराव होळकर किल्ले भानपुऱ्यास कैलासवासी जाहले. पुढें शके १७३७ युवानाम ते सालीं होळकर

---

* हा Wellesley होय.
७१. मद्रास.

८०. इ. स. १८०१ त.
८१. इ. स. १८११ त.

यांचे कारभारी बाळाराम शेट यांजवर फितूर होऊन ते मारले गेले. भाद्रपदमासीं त्रिंबकजी डेंगळे साष्टिहून इंग्रजांचे कारागृहांतून पळाले. मुलखांत पेंढारी येऊन धामधूम करूं लागले. माघ व|| १४ स पेंढारी कोंकणांत राजपुरीस जाऊन कोंकणपट्टी लुटून कल्याण प्रांतांतून माघारे पुण्यानजीक आले. तेथून नर्मदेकडे गेले. ते च सालीं इंग्रजांनीं नागपुरास पलटणें ठेवून चाकरी कायम नागपुरीं केली. बाजीराव यांनीं राज्याच्या बंदोबस्तास मुत्सद्दी व सरदार वगैरे फौजेनिशीं ठेविले. त्याचा तपशील:—

१ सदाशिव माणकेश्वर दिवाण. परंतु प्राचीन कथा करीत होते.

१ मुत्सद्दी रामचंद्र गोसावी पैठणकर.

१ सरदार मनोहर गीर गोसावी. त्यांची फौज नंगे गोसावी.

१ पलटणें व तोफखाना. रूपराम चौधरी गाडीवाला [यानें] फौज आठवड्याची ठेवावी. वरचेवर निरोप देत जावा.

येणें प्रमाणें राज्याचा बंदोबस्त करीत होते.

इकडे शके १७३९ ईश्वरनाम संवत्सरे वैशाख वद्य ८ गुरुवारीं कर्नल इस्मिथ व अलपिष्टण रसिडंट ह्यांनीं पुण्यास वेढा घालून त्रिंबकजी डेंगळे ह्यांनीं बंड केलें आहे ते स्वाधीन व्हावे याजकरितां अट घातली. नंतर सरकारांतून बाजीराव यांनीं त्रिंबकजीबद्दल रायगड व पुरंदर व सिंहगड हे किल्ले दरम्यान दिले. नंतर वेढा उठला. बाजीराव साहेब पंढरपुरास जाऊन माहुलीस आल्यापूर्वीं पलटणच्या खर्चाकरितां फोटसाहेब यांनीं नवीन पलटणें तीन तयार करविलीं. त्यांस खर्चास सरकारांतून दरमहा जात होता. मालकम साहेब ही हिंदुस्थानांतून पुण्यास येऊन अलपिष्टण साहेब यांस घेऊन माहुलीस बाजीराव साहेब यांजकडे गेले. परस्परें भेटी होऊन सफाईचें बोलणें जाहलें. मालकम साहेब यांनीं बाजीराव साहेब यांस राज्याचे बंदोबस्ताविषयीं सांगोन हुशार रहावें म्हणून सांगितलें. नंतर निरोप घेऊन पुण्यास उभयतां आले. मागाहून बाजीराव साहेब ही आले. नंतर आषाढ शुद्ध १२ स इंग्रजांनीं पलटणचे खर्चास बोर घाटापासून यावत् गुजराथ तहत माळव्याचे झांप्या पर्यंत मुलूख कूल् सरकारांतून दिला व दक्षिणेस वाकनदीचे पलीकडे तुंगभद्रे पर्यंत मुलूख सरकारांतून फौजखर्चास दिला. व नर्मदाउत्तरतीरापासून तहत मुलूख सरकारी इतल्लयाचा होता त्याच्या सनदा इंग्रजांस दिल्या. गोविंदराव काळे बारामतीहून आणविले. त्यांस सल्ला विचारला कीं पुढें कसें करावें ? त्यांनीं चाल सांगितली कीं सध्या इंग्रजांशीं लढाई करूं नये. शिंदे होळकर यांजकडे नालबंदी पाठवून दोन्ही सरदार राजी करावे आणि इंग्रजांशीं

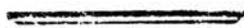
सल्ला करून मसलतीवर टाकावें. असें सांगून बारामतीस गेले. श्रीमंतांनीं व बापू गोखले वगैरे सरदारांनीं फौज जमा करून इंग्रजांशीं बिघाड केला. नंतर १७३९ आश्विन वद्य ११ स सरदार लोक [यांनीं] फौज सुद्धां इंग्रजांचे छावणीवर हल्ला केला. इंग्रजांची छावणी लुटली. गणेशखिंडीवर लढाई सुरू जाहली. सायंकाळ पर्यंत लढाई होऊन उभयतां कायम राहिले. बाजीराव साहेब पर्वतीहून लष्करांत गारपिरावर आले.

इकडे नागपुरीं भोंसले यांची व इंग्रजांची लढाई होऊन इंग्रजांनीं भोंसले यांसि हस्तगत केलें. राज्य व दौलत घेऊन दुसरे भोंसले राज्यीं स्थापिले. इकडेस बाजीराव साहेब यांजकडील सरदार येरवड्याचे टेंकडी जवळ येऊन महांकाळी तोफ आणविली. नंतर लढाई सुरू झाली. सारे रात्र लढाई होऊन गोसावी व आरब यांनीं मारगिरी बहुत केली. पोट साहेब बाजीराव साहेब यांजकडील. परंतु लढाईसमयीं पलटणांसुद्धां इंग्रजांस सामील होऊन लढाई करूं लागले. इतक्यांत श्रीमंत बाजीराव साहेब लष्करांतून आपले लष्करासुद्धां पळोन निघून सासवडास गेले. हें वर्तमान इंग्रजांस कळतांच पिछावर पलटणें पाठवून, अलपिष्टन व बाळाजी नारायण यांनीं मार्गें शहरांत येऊन, शके १७३९ कार्तिक शुद्ध ९ सोमवारीं सरकार वाड्यावर आपला झेंडा लावून, शहरचा बंदोबस्त केला.

नंतर अलपिष्टन आपण कूच करून श्रीमंतांचे पिछावर गेले. श्रीमंत सातान्यास येऊन, महाराज प्रतापसिंह बंधूंसहवर्तमान आईसाहेबांसुद्धां समागमें घेऊन, पंढरपुराकडे गेले. पिच्छावर इंग्रज होतेच. तेथून उलटोन गंगातीरास आले. पिच्छाडी इंग्रज होताच. तेथून उलटोन ब्राह्मणवाड्याचे घाटानें येऊन मुक्काम केला. तेथें बापू गोखले यांचे पुत्र कैलासवासी जहाले. तेथून कोरेगांवास आले. पिच्छाडी इंग्रज होताच. त्यांची व यांची लढाई झाली. नंतर तसेच पंढरपूरचे रोखें गेले. नातेंपोतें येथें श्रीमंतांचा मुक्काम होता. तेथें महाराजांकडे फितूर होऊन राजे महाराज आईसाहेबांसुद्धां इंग्रजांस सामील झाले. हें वर्तमान बापू गोखले यांसि कळल्यावर त्यांनीं आपलें पथक सुद्धां उलटोन इंग्रजांशीं लढाई केली. गोखले लढाईंत ठार पडले. बाजीराव निघोन बागलकोटाकडे गेले. तेथें ही पिच्छा इंग्रजांनीं केला. महाराज आईसाहेबांसुद्धां सातान्याकडे रवाना केले आणि इंग्रजांनीं तमाम मुलुखांत ठाणीं बसवून किल्ले सर केले. अलपिष्टन साहेब [यांनीं] शके १७३९ माघ शुद्ध १५ मंगळवारीं सातारा किल्ला घेऊन बंदोबस्त केला. महाराजांस सिंहासनीं बसविलें. बाजीराव साहेब उलटोन गंगातीरास आले. तेथून

खानदेशांतून व वऱ्हाडांतून नागपूरचे रोखें गेले. तिकडून पलटणें आलीं. हें वर्तमान कळतांच माघारे फिरले. तेव्हां बऱ्हाणपूरचे रोखें आले. पिच्छाडीस पलटणें होतीं. नंतर बऱ्हाणपूर येथून निघून नर्मदेच्या कांठीं आले. नंतर मालकम साहेब माळव्यांतून जांबाचे घाटानें नर्मदेवर आले. तेथें बाजीराव साहेब व मालकम साहेब यांची उभयतांची सल्ला होऊन बाजीराव यांस आपले लष्करांत घेऊन आले. बरोबर श्रीमंत राजश्री चिमाजी आपा होते. ते इंग्रजांचे अनुमतें पुण्याकडे येऊन वसईस जाऊन राहिले. मालकम साहेब बाजीराव साहेब यांस घेऊन ब्रह्मवर्तास गेले. नंतर श्रीमंत चिमाजी आपा इंग्रजांचे विचारें श्रीवाराणसीस निघून गेले. एकूण अवल तागाईत अखेर पेशवाईची हकीगत झाली. पेशव्यांचें राज्य व दौलत कूल इंग्रजानें घेतली. शके १७३९ कार्तिक शुद्ध ८ ता० शु० ९ सोमवार. बखर समाप्त झाली. ही बखरेची नक्कल गणपतराव गोविंद बर्वे यांचे बखरेवरून केली असे. शुद्धाशुद्ध असल्यास लावून वाचावी.

समाप्त.

मराठी साम्राज्याची छोटी बखर—परिशिष्ट. १.

वंशवर्णन.

टिपण--छ. १८ जिलकाद सन सब्बां अशरीन मय्यांतैनवअल्लफ (१२२७.)
मूळ पुरुष शिवराव चितोडकर उदेपुरीं रहात होते. त्यांस पुत्र १ राम-
व, २ उदेसिंग, ३ भीमसिंग [असे] तिघे. पैकीं अकबर पादशाह फौज सुद्धां
ाला. [तेव्हां] लढाईत रामराव व उदेसिंग ठार झाले. भीमसिंग यानें तेथील
ाजा उदेसिंग यास घेऊन जाऊन भोंसचे किल्ल्यांत नेऊन ठेविला. सबब
ोंसले असें नांव झालें.

भीमसिंग यास पुत्र दोन. १ विजयभान राजा, २ रायभान. याचा वंश
हीं चितोडेस राहिला, कांहीं देशांत आला. जिथें असेल तेथें असेल.

विजयभान यासि पुत्र एक खेळकर्ण राजा. [हा] चितोडाहून या देशीं
ला. यासि पुत्र एक जयकर्ण राजा. यासि पुत्र एक महाकर्ण राजा. हा
जापुरांत होता. त्याजवर राजा कर्ण म्हणोन हिंदुस्थानांतून साठ हजार
त घेऊन आला. परंडेनजीक रणखांब रोवून त्यांची सात दिवस
ई होऊन उभयतां ठार झाले.

महाकर्णाचे पोटीं पुत्र एक राजा शिव झाला. तो भीमातीरीं डोहांत बु-
डून मेला भीमाखेट माहुली [एथें]. यासि पुत्र एक बाबाजी भोंसला होता. तो
वेडसर होता. यासि पुत्र दोन. १ मालोजीराजे वडील. २ विठोजी राजे
धाकटे. मालोजी यांस पुत्र एक शहाजी राजे झाले. यांसि पुत्र तीन. १
ंभाजी राजे लढाईत पडले. २ शिवाजीराजे शककर्ते. ३ व्यंकोजी राजे
चंदावरीं गेले. याचा तपशील. संभाजीस पुत्र एक उमाजी राजे वेडसर
ोता. यासि पुत्र एक जिजाजी भोंसले. मृत्यु पावले. नक्कल झाले. पुढें दत्तक
ापलकर यांचे घरांतील मुलगा परसोजी ओटयांत घेतला. एकूण एथचा
ा वडिलांचा. शिवाजी महाराज यांच्या वंशाचा तपशील अलाहिदा आहे.
रे व्यंकोजी राजे यांचा वंश हल्लीं चंदावरीं आहे.

विठोजी राजे बाबाजी यांचे पुत्र यांचा वंश. १ खेळोजी वडील. यांस अ-
जेब बादशहानें दिल्लीस नेऊन जिवें मारिलें. त्यांचें घर शंभुमहादेव
ापुर व गंगातीर येथें, कळस निगुडी भीमातीर एथें, दोनी गांवास रहातात.
ोजी राजे यांचा वंश वाडीनजीक श्रीगोंदे येथें रहातात. ३ तिसरा
चे वंशज] हिंगणी बेरडी तर्फ पाटस प्रांत पुणें येथें पाटिलकी
न. चवथा पुत्र [याचे वंशज] मौजे देऊळगांव तर्फ पाटस प्रांत

पुणें येथें पाटिलकी करून आहेत. ५ पांचवा पुत्र [याचे वंशज] भोमरे तर्फ श्रीगोंदें येथें पाटिलकी करून आहेत. ६ सहावा पुत्र [याचे वंशज] नादंजन प्रांत कडवली येथें पाटिलकी करून आहेत. ७ सातवा पुत्र [याचे वंशज] मौजे मुंगी प्रांत शेवगांव गंगातीर येथें पाटिलकी करून आहेत. त्यांचे वंशीं मालोजी असत. ८ आठवे पुत्राचा वंश कान्हान तर्फ कडेपठार प्रांत पुणें नजीक जेजुरी [एथें आहे]. त्यांचे वंशीं महादाजी अंधळा आहे.

टिपण-वंशावळ-त्र्यंकोजी राजे चंदावरकर यांची. सुरूसन सब्बा अशरीन मयातैन व अल्लफ (१२२७) छ. २० माहे जिलकाद.

त्र्यंकोजी राजे शहाजी राजे यांचे पुत्र. त्र्यंकोजी राजे यांचे पुत्र तुकोजी राजे. तुकोजी राजे यांचे पुत्र बावासाहेब महाराज. पुढें बावासाहेब यांची राणी सुजानबाई यांनीं दहा महिने राज्य केलें. नंतर समाप्त झाली.

रूपी आका म्हणून बटीक होती. तिचे पोटीं काटजी म्हणोन झाले त्यांनीं अकरा महिने राज्य केलें. नांव काट राजे म्हणून म्हणवून घेत केरूजी घाटगे बंदा म्हणोन कारभारी होते. पुढें बावा साहेब यांनीं र ठेविली होती. तिचे पोटीं प्रतापसिंग म्हणोन होता. सैद मसलत तेथें मुसलमान होत. राजे तक्तावर बसतांना ते जवळ येऊन नंतर बस अशी चाल आहे. त्या सैदानें मसलत करून बटकीचा वंश उपयोगी नाह म्हणोन बावासाहेब यांचे राखेचा पुत्र प्रतापसिंग यास बसवावा अशी योजन करून काटराजे यांचे आंगास तेल पहिलवान लावीत होते त्यांस फितवू त्यांजकडून मान मोडिवली. मग प्रतापसिंग यास बसवून सैदानीं घाटगे बंदा याचा गळा कापिला. पुढें प्रतापसिंग राज्य करूं लागले. त्यांची मातोश्री मोहिते यांचे घरची बटीक संक्रांतीचे तीळ घेऊन आली तों पलंगावर बसले होते. बावासाहेब यांनीं अंगीकार केला. प्रतापसिंग यांनीं राज्य दहा वर्षें केलें प्रतापसिंग यांस पुत्र दोन झाले.

१ तुळजोजी म्हणून पुत्र वडील झाले. त्यांनीं राज्य अकरा वर्षें के पोटीं पुत्र नाहीं म्हणोन सरफोजी राजे भोंसले यांचा पुत्र दत्तक घे आणि भाऊ अमरसिंग यांस बोलावून सांगितलें कीं, या मुलास गादीवर वून तुम्ही राज्य करावें. याप्रमाणें सांगून मृत्यु पावले.•• •• •• ••

२ दुसरे पुत्र अमरसिंग. यांचे मातोश्रीचें लग्नाचे वेळेस काटक कन्या ते देईनात तेव्हां प्रतापसिंगानें चौकी बसविली. मग सर्वत्र मुलीची मातुश्री व मुलगी राहिल्यावर •• •• •• तेव्हां आतां लग्न

...तले वेळेस कां नाहीं म्हटलें ! याजबद्दल काटकरांचे मुलीचें कटारीशीं केलें. तिचे पोटीं अमरसिंग झाले. त्यांनीं तुळजोजी मर- सरफूजी मूल घेतला होता त्यास कैद करून आपण राज्य बारा केलें.

तुळजोजी यांच्या स्त्रिया दोघी जणी. [त्यांनीं] चनपटणास फिर्याद करून, बहादर यांजकडे थैल्या वगैरे पाठवून, त्या मुलांस व त्या बायांस चंदावरांत ...प म्हणोन इंग्रजांचा बंगला होता तेथें जाऊन रहावें म्हणून सांगून पाठवून, विलाइताहून पत्रें आणवून, तिकडील हुकुमावर पंचविसावे वर्षांचे सरफूजीस गादीवर बसविलें. अमरसिंग यास महिना दोन हजार होन ... करार करून मध्यानूर चंदावर पासून दहा कोसावर आहे तेथें ... सरफूजींस बसविलें. अमरसिंग यास पुत्र [झाला] त्याचें नांव ...पराव भोंसले. [हे] हल्लीं आहेत. अमरसिंग मृत्यु पावले.

हल्लीं* राज्यकर्ते सरफूजी राजे तुळ... दत्तक पुत्र. सरफूजी यांस ...त शिवाजी म्हणोन पुत्र सोळा वर्षांचा आहे. कन्या पांच आहेत. जांवई मोहिते आहेत. इंगळे जांवई आहेत. सुरवे जांवई आहेत. सर्फोजी वय सुमारें ४९ वर्षें आहे. गादीवर काल्युक्तनाम संवत्सरीं बसविलें. ...व्हां] त्यांचें वय २५ वर्षांचें होतें. हल्लीं गादीवर बसून २४ वर्षें अजमासें ...लीं......कलम.

वंशावळ करवीरकर यांचीः—

१ शिवराव मूळ पुरुष. पुत्र एक लढाईत मेले. दोन असामी बाकी.
२ भीमसिंग पुत्र एक.
३ विजयभान पुत्र एक.
४ खेलकर्ण पुत्र एक.
५ जयकर्ण राजा पुत्र एक.
६ महाकर्ण राजा.
७ राजा शिव पुत्र एक.
८ बाबाजी भोंसले यांस पुत्र दोन.
९ मालोजी वडील व धाकटे विठोजीराजे. यांस पुत्र आठ असामी पाटिलकी करून आहेत. त्यांचा वंश इकडे नाहीं. पुणें प्रांतीं आहे.
१० शहाजी राजे.
११ शिवाजी राजे शककर्ते शके १५९६.

---

* हल्लीं म्हणजे सुरू सन १२२७ म्हणजे इ० स० १८३६ चे सुमारास.

१२ राजाराम साहेब.

१३ संभाजी राजे.

१४ शिवछत्रपति.

१५ शाहा छत्रपति सिंहासनारूढ आहेत. राज्यकर्ते.

१६ संभाजी महाराज.

येणेंप्रमाणें मूळ पुरुषापासून सन समान सल्लासीन मयातैन व अ (१२३८)* छ. ७ रबिलाखरपर्यंत.

सातारकर राजे यांची वंशावळ. पहिले अकरा पुरुष वरील कलम पुढें येणेंप्रमाणें:—

१२ संभाजी राजे.

१३ शाहूराजे

१४ राजाराम साहेब.

१५ शाहूराजे.

१६ प्रतापसिंह राजे हल्लीं सिंहासनारूढ आहेत. नांव बुवा साहेब.

येणेंप्रमाणें मूळ पुरुषापासून सन समान सल्लासीन मयातैन व अल्ल (१२३८) छ. ७ रबिलाखरपर्यंत राजे झालेले आहेत.

चंदीचंदावरकर राजे यांची वंशावळ. पहिले दहा पुरुष शहाजीपर्यंत प्रमाणें. पुढचे येणेंप्रमाणें:—

११ व्यंकोजी राजे.

१२ तुकोजी राजे.

१३ बावा साहेब.

१४ प्रतापसिंग राजे.

१५ तुळजाजी राजे.

१६ सरफोजी राजे सिंहासनारूढ आहेत.

येणेंप्रमाणें मूळ पुरुषापासून सन समान सल्लासीन मयातैन व अल्लफ (१२३८) पावेतों राजे झाले.

शके १७५९ हेमलंबीनामसंवत्सरे छ. १२ रबिलाखर रोज इंदुवार.

यादी, सन १८२९ इसवी. श्रीमन्महाराज राजे प्रतापसिंह महाराज छत्रपति इलाखा सातारा हे मराठयांत उत्तम ज्ञाती क्षत्रिय असें म्हणवितात. यांचें मूळ असें आहे कीं, हे पाटील मौजे देऊळगांव परगणे पाटस प्रांत पुणें. व पुढें वेरूळ येथील यांचे मूळ पुरुष बाबाजी राजे. उपनांव भोंसले. यांस

* म्ह० इ० स० १८३७.

वडील मालोजी यांची स्त्री दीपाबाई व धाकटे विठोजी राजे या पुत्र. पैकीं विठोजी राजे यांस पुत्र ८ झाले. त्यांचा वंश आहे. वडील पुत्र शहाजी यांचा जन्म इ० स० १५९४ सालीं पुत्र सरीफजी. त्यांचा वंश या राज्याचा अधिकारी नाहीं. शहाजीची जाधव निसबत दौलताबादकर पादशहा यांची कन्या. तिचें नांव शहाजीस जिजाबाईचे पोटीं वडील पुत्र संभाजी राजे झाले. श- लताबादचे पादशहाची सरदारी केली. तेथें न बने. सबब पुढें र पादशहाची चाकरी कबूल केली. शहाजीस जिजाबाईचे पोटीं शिवाजी राजे शिवनेर किल्ल्यावर जहाले. त्यांचा जन्म इ० स० सालीं झाला. शहाजीनें दुसरी स्त्री केली बाजी मोहिते यांची ब- जला पुत्र वेंकोजी राजे झाले. शहाजीनें चंदावरचें राज्य विजा- दशहाचे चाकरींत परशत्रूपासून घेतलें. ती जहागीर विजापूरकरांनीं दिली. शहाजीचे वडील पुत्र संभाजी होते ते कर्नाटकांत लढा- शिवाजीचें लग्न विजापुरांत नेऊन शहाजीनें केलें. शिर्के यां- कोणी निंबाळकरांची कन्या म्हणतात. तिचें नांव सईबाई. पुढें [यांनीं] पुणें प्रांतीं राहून पुंडाई करून राज्य मिळविलें. पुढें शिवाजीनें तीन लग्नें केलीं:—

सोयराबाई शिरके यांची कन्या.

सईबाई शिरके यांची कन्या. कोणी निंबाळकरांची म्हणतात.

पुतळाबाई मोहिते यांची कन्या.

वाजीस सईबाईचे पोटीं संभाजी राजे जन्मले. दुसरी स्त्री सोयराबाई टीं राजाराम जन्मले. शहाजी कर्नाटकांत इ० स० १६६१ सालीं चंदावरचें राज्य व्यंकोजी राजे करूं लागले. त्यांचा वंश तिकडे अ- हे. शिवाजी दिल्लीस गेले होते. तेथें अवरंगजेब बादशहाचे कैदेंत संभाजी पुत्र समागमें होते. तेथून पळून निघाले ते रायगडास आ- पिलाजी शिरके यांची कन्या संभाजीस केली. तिचें नांव येसूबाई. वाजी राजे यांनीं राज्याभिषेक रायगडास करून घेतला. इ० स० सालीं. पुढें . च सालीं शिवाजीची मातुश्री जिजाबाई पांचोड येथें पुढें प्रतापराव गुजर यांची कन्या राजारामास केली. शिवाजी राजे वर वारले. इ० स० १६८०. शिवाजीची स्त्री पुतळाबाई सती गेली. स्त्रिया पूर्वीच गेल्या होत्या. पाठीमागें सोयराबाई मात्र राहिली. राजी राजे अधिकारी राज्यास झाले. त्यांनीं राजारामाची मातुश्री

सोयराबाई इजला भिंतींत चिणून मारिली. संभाजी राजे यांसि येसूबा
पुत्र शिवाजी राजे जहाले. त्यांचा जन्म इ० स० १६८० त झाला.
राजे यांस अवरंगजेबानें फौज पाठवून संगमेश्वराहून तुळापुरास नेऊ
इ० स० १६८८ सालीं. पुढें राजाराम चंदावरास गेले. त्यांची प
प्रतापराव यांची कन्या वारली. त्यानंतर रंगोजी मोहिते यांची बही
बाई केली व कागलकर घाटगे यांची कन्या राजसबाई या प्रमाणें
केलीं. येसूबाई व तिचा पुत्र शिवाजी या उभयतांस रायगडाहून
बानें फौजा पाठवून धरून लष्करांत नेलें. शिवाजी नांव होतें तें प
शाहू असें ठेविलें. ते आठ वर्षे पादशाई लष्करांत होते. समागमें फि
ताराबाईस पुत्र शिवाजी नामें राजापुरांत इ० स० १६९१ सालीं इ
राजसबाईस पुत्र चंदावर मुकामीं संभाजी नामें झाला. एकूण राजार
पुत्र दोन झाले. नंतर राजाराम चंदावराहून महाराष्ट्रदेशीं पुन: आ
सिंहगड येथें इ० स० १६९९ सालीं वारले. ताराबाईचे पुत्र शिवा
त्यांची स्त्री भवानीबाई इजला कन्या दोन होत्या. पैकीं वडील कन्या
निंबाळकर यांस दिली. धाकटी जाधवराव यांस दिली. शिवाजीस
पन्हाळ्यास बसवून ताराबाई राज्य करीत होती.

शाहूराजे यांचीं लग्नें दोन पादशाही लष्करांत झालीं. १ रुस्तुमराव जाध
कन्या अंबिकाबाई २ शिंदे यांची कन्या सावित्रीबाई. हें लग्न झालें तेव्हां शि
विराबाई कुणबीण आंदण दिली. तिला पुढें शाहू महाराज यांनीं राख केली.
पैकीं अंबिकाबाई वारली. अवरंगजेब पादशहा नगरास इ० स० १७०७
त्यांचे पुत्र [यांनीं] दिल्लीकडे जाते समयीं शाहूराजे यांस सोडून देऊन द
रवानगी केली. ते समयीं शिवाजी व ताराबाई यांचे सरदार धनाजी जाधवर
शाहूराजे सातान्यास स० १७०८ इसवी सालीं आले आणि नेहमीं रहा
छावणी केली. पन्हाळ्यास शिवाजी राजे व त्यांची मातुश्री ताराबाई
करीत होती. शिवाजीची स्त्री भवानीबाई गरोदर असतां शिवाजी स० १
सालीं वारले. त्यांजला पुत्र भवानी बाईचे पोटीं रामराजे स० १
इसवीचे सालीं झाले. त्यांजला राजसबाईचे भयास्तव मूल झालें म्हणोन
न गुप्तरूपें बारशी महालांत ताराबाईनें ठेविलें. शिवाजी वारल्या नंतर
जी राजे यांस पन्हाळ्याचे तक्तावर बसवून राजसबाई राज्य करूं
आणि ताराबाईस नजरबंद ठेविली. पुढें शाहूराजे व संभाजी राजे
लढाया झाल्या. ते समयीं संभाजीचीं मुलें माणसें शाहूराजे यांनीं ओल
सातान्यास आणिलीं. त्यांत ताराबाई देखील आणिली. पुढें संभाजी

रणेच्या सरहद्दीचा तह जहाला. संभाजीचीं मुलें माणसें पन्हाळ्यास गीं. त्यासमयीं ताराबाई करवीरास गेली नाहीं. सातान्यासच राजा- इली. शाहूराजे करवीरांत तह झाला ते समयीं गेले होते. शाहूरा- स्त्री सावित्रीबाई राहिली होती ती वारली. नंतर शाहूराजे यांनीं पुनः केलीं. १ कुवरजी शिरके यांची कन्या सकवारबाई; २ मोहिते ा सगुणाबाई. शाहूराजे यांस पुत्र झाला तो एक वर्षानें वारला. ाख हिचे पोटीं राजसबाई कन्या झाली. ती जातीकडून शुद्ध कर- कदम बेटकोपरलेकर यांस दिली. सगुणाबाई जेजुरीस दुखण्या- ी. तेथेंच वारली.

रास संभाजी होते. त्यांचे स्त्रीचें नांव जिजाबाई. वारणे पलीकडे लागले. त्यांचा वंश तिकडेच राहिला. इकडे शाहूराजे राज्य करूं यांजकडील बाळाजी विश्वनाथ पेशवे प्रधान वगैरे यांनीं हिंदुस्थानां- होळकर यांचे हातें राज्य घेतलें व दाभाडे सेनापति यांनीं पिलाजी यांचे हातें गुजराथ प्रांतींचें राज्य घेतलें. रघूजी भोंसले यांनीं डवण प्रांतीं जाऊन राज्य घेतलें. शाहूराजे बहुत करून कोठें गेले नंतर इ० स० १७४९ सालीं वारले. सकवारबाई सती गेली. बाजीराव प्रधान यांनीं सर्व बंदोबस्त केला.

ताराबाईचे विचारें शिवाजीचे पुत्र रामराजे बारशी पानगांव महा- ठेविले होते त्यांस आणून दत्तविधान केलें. रामराजे यांचीं दोन १ थोरली दुर्गाबाई शिरके यांची कन्या. २ [धाकटी] सगुणाबाई इसाहेब म्हणतात ती बुरुणजी मोहिते यांची कन्या. याप्रमाणें दोन ीं. सर्व बंदोबस्त बाळाजी बाजीराव ऊर्फ नाना साहेब पेशवे यांनीं जे नांवाचे अधिकारी असे केले.

संभाजी राजे करवीरास होते ते इ० स० १७६१ सालीं वारले. ताराबाई स होती ती इ. स. १७६१ सालीं वारली. रामराजे यांस कन्या तीन. त्यांचीं ६२ इसवी सालीं केलीं. १ राघोजीराव बिन कानोजीराव मोहिते कुंभारकर ळाबाई दिली. २ दुर्गोजी महाडीक तारळेकर यांस संतुबाई दिली. घाडगे यांजकडे केली. लग्न झालें नाहीं. मागणी घातली होती. याप्रमाणें पुढें रामराजे यांचा वृद्धापकाळ झाला. पुत्र नाहीं. सबब मूळ पु- ळोजीचे धाकटे भाऊ विठोजी यांस पुत्र आठ. त्यांचे वंशापैकीं मौजे रगणें संगमनेर येथें त्रिंबकजी राजे भोंसले शिलेदारीचा रोजगार होते. त्यांस पुत्र तीन होते. १ वडील रामराजे. २ [दुसरे] शिंग राजे. ३

तिसरे परशुराम राजे. त्यांपैकीं वडील रामराजे यांस माधवराव ना
धान यांचे कारकीर्दींत बाळाजी जनार्दन फडणीस यांचे सल्ल्यानें
१७७७ सालीं दत्तक घेतलें. नांव धाकटे शाहूराजे असें ठेविलें.

पुढें सन १७७८ इसवी सालीं रामराजे वारले सगुणाबाई ऊ
साहेब ही होती. ते समयीं धाकटे शाहूराजे यांचें वय आठ वर्ष
त्यांस राज्याभिषेक सन १७७९ सालीं केला. रामराजे यांचीं तीन ल
[पहिली] नारायणजी मोहिते माजगांवकर यांची कन्या. इजला कन्या दे
होत्या. त्यांपैकीं महादजीनाईक निंबाळकर दहीगांवकर यांस दिली ई
नांव साहेबजी होतें. दिनकरराव बिन येलोजी मोहिते गोंवेंकर न.
यांस दिली होती तिचें नांव गोजराबाई. सदर्हू दोघी कन्यांचीं लग्नें इ
१७९१ सालीं झालीं. नंतर ती राणी ही वारली व दोन्ही कन्या ही
त्यांचे भ्रतार ही वारले. त्या दोघीं पैकीं वंश कोणाचाही राहिला नाहीं
राजे यांची पहिली स्त्री वारल्यावर दुसरी नरसिंगराव गुजर वस्ती
प्रांत खटाव यांची बहीण केली तीही लवकरच मेली. दुसरी ऊ
सतां भवानजी राजे शिर्के वस्ती मौजे-शेरवण तालुके अंजनवेल प्रांत
यांची कन्या केली. इचें नांव.........ऊर्फ माई साहेब. शिरक्यां
माई साहेब इच्या उदरीं पुत्र तीन झाले. १ [पहिले] प्रतापसिंह ऊर्फ
राजे सन इसवी १७९२ सालीं जन्मले. २ दुसरे रामचंद्र राजे ऊ
साहेब. ३ तिसरे शहाजी राजे ऊर्फ आपा साहेब.

पुढें सन १७९८ इसवी सालीं बाजीराव रघुनाथ प्रधान यांजकडू
न्याचे किल्ल्याचे संस्थानाचे बंदोबस्तास कारभारी येत गेले. त्यांचे
शाहूमहाराज यांचें न बने. सबब बाबूराव कृष्ण आपटे किल्ल्या
त्यांस महाराजांनीं कैद केलें आणि चतुरसिंग यांस सरदार करून सा
बंदोबस्त महाराजांनीं केला. त्यासमयीं बाजीराव यांनीं माधवराव अ
यांस तीन हजार फौजेनिशीं बंदोबस्तास पाठविलें. परंतु किल्ला हर
होय. सबब परशुराम रामचंद्र पटवर्धन यांसि मागाहून पाठविलें.
त्यांनीं फौज मिरजेकडून बोलावून सातारा शहर लुटलें आणि कि
गत करून पूर्ववत् महाराज यांचा बंदोबस्त केला ते समयीं चतुरसिंग
गेले. पुढें इ० स० १८०८ सालीं धाकटे शाहू राजे वारले. माइ
आईसाहेब दोघी सासूसुना जिवंत होत्या. ते समयीं प्रतापसिंह महार
राज्याभिषेक केला आणि त्रिवर्ग महाराज यांचीं लग्नें झालीं. प्रतापसिं
राज यांस विठ्ठलराव मोहिते किंजळकर यांची कन्या केली. नांव अं

१८०८ सालीं लग्न झालें. रामचंद्रराजे ऊर्फ भाऊसाहेब
ी शिर्के यांची कन्या केली. ती एक वर्षांत वारली. सबब दुसरें
नी राजे महाडीक तारळेकर यांची कन्या केली. नांव दुर्गाबाई.
१८०९ सालीं हें लग्न झालें. शहाजी राजे ऊर्फ आपासाहेब यांचें
इसवी १८२१ सालीं जहालें. रावजी महाडीक तारळेकर यांची
ी] नांव..............ऊर्फ जीजीसाहेब. याप्रमाणें तिघांचीं लग्नें झालीं.
न १८१२ इसवी सालीं आईसाहेब वारली. करवीराकडे संभाजी
करीत होते ते वारल्यावर त्यांचे दत्तक पुत्र शिवाजी राजे राज्य क-
ते सन १८१३ इसवी सालीं वारले. त्यांजला पुत्र दोन. वडील
ऊर्फ आबासाहेब हे राज्य करीत असतां संताजी बाजी मोहिते शिले-
ं सन १८२१ इसवी सालीं [त्यांस] मारिलें. पुढें धाकटे पुत्र शहाजी राजे
ासाहेब हे हल्लीं करवीरास तक्तावर आहेत. साताऱ्यास महाराजांचे
े खर्चीस प्रधान पंत सालीना लाख दोन लाख रुपये पुण्याहून पा-
ते. इतक्यांत सन १८१७ इसवीचे सालीं कंपणी सरकारचा व बाजी-
े यांचा बिघाड झाला. त्या समयीं त्रिवर्ग राणी साहेब यांस वासो-
केल्लयावर साताऱ्याहून नेऊन ठेविलें आणि त्रिवर्ग महाराज व माई-
ास बाजीराव यांनीं स्वारी समागमें घेतलें. ते समयीं कंपणी सरकार-
हाराजांचा तह ठरून अष्टें नजीक पंढरपूर एथील मुक्कामाहून महा-
णी सरकारच्या लष्करांत आले. तेथून साताऱ्यास जाऊन स्वस्थतेनें
सें झालें. पुढें बाजीराव ब्रह्मावर्तास रहावयास गेले. सर्व राज्यांत
रकारचा अमल जाला. त्या समयीं महाराजांस सह्याद्रीचे पर्वेस व
नदीचे उत्तरेस मुलूख; खेरीज दक्षिणेस [नीरा] व पश्चिमेस भीमा या सर-
मुलूख; शिवाय जहागीरदार १ सचीव, २ फलटणकर निंबाळकर,
ाव डफळे, ४ पंत प्रतिनिधि, ५ अक्कलकोटकर भोंसले, एकूण
हागीरदार यांच्या मुलखासुद्धां मुलूख कंपणी सरकारांतून सुपूर्द केला.
यांची सरहद्द. ह्या सरहद्दी बाहेर अक्कलकोटकर यांचा मुलूख भीमे-
र्वेस आहे. निरेची सदहद्द लिहिली. परंतु सचीव यांचा
निरेच्या उत्तरेकडे ही आहे. याप्रमाणें मुलूख स्वाधीन झाला.
ाप चालत आहे. प्रतापसिंह महाराजांची पहिली स्त्री वारली म्हणून
ाकटी बहीण दुसरी केली. नांव अंबिकाबाई ठेविलें. पुढें भाऊ-
जत मुक्कामीं सन १८२० इसवीचे सालीं वारले. पुढें दुसरे सालीं
ब धुळखेड मुक्कामीं सन १८२२ इसवी सालीं जानेवारींत वारली

प्रतापसिंह महाराजांस कन्या गोजराबाई दुसरे स्त्रीस झाली. पांच व
नंतर तिसरें लग्न प्रतापसिंह महाराजांनीं सन १८२८ इसवीचे स
आपा शिरके नागपूरकर यांची कन्या केली.

राज्य केलें त्याची कारकीर्द वर्षें:—

४१ शिवाजी राजे यांनीं.
  ३५ पुंडावे केले.
  ६ राज्याभिषेक केल्यावर होते.
  ——
  ४१.
८ संभाजी राजे.
११ राजाराम साहेब.
८ शिवाजी बिन राजाराम साहेब यांची शाहूराजेपर्यंत कारकी करवीराकडे लागले. तीं वर्षें वेगळींच आहेत.
४२ शाहूराजे थोरले.
१९ रामराजे दत्तक शाहूराजास दिले.
३० धाकटे शाहूराजे. रामराजास दत्तक दिले.
२१ प्रतापसिंह महाराज.
  ९ पेशवे यांचे कारकीर्दींत त्यांचे बंदोबस्तानें.
  १२ हल्लीं सालमजकूर (इ० स० १८२९) पर्यंत कं कारंचे दोस्तींत स्वसत्तेसह कायम राज्य करीत आहे
  ——
  २१.
——
१९०.

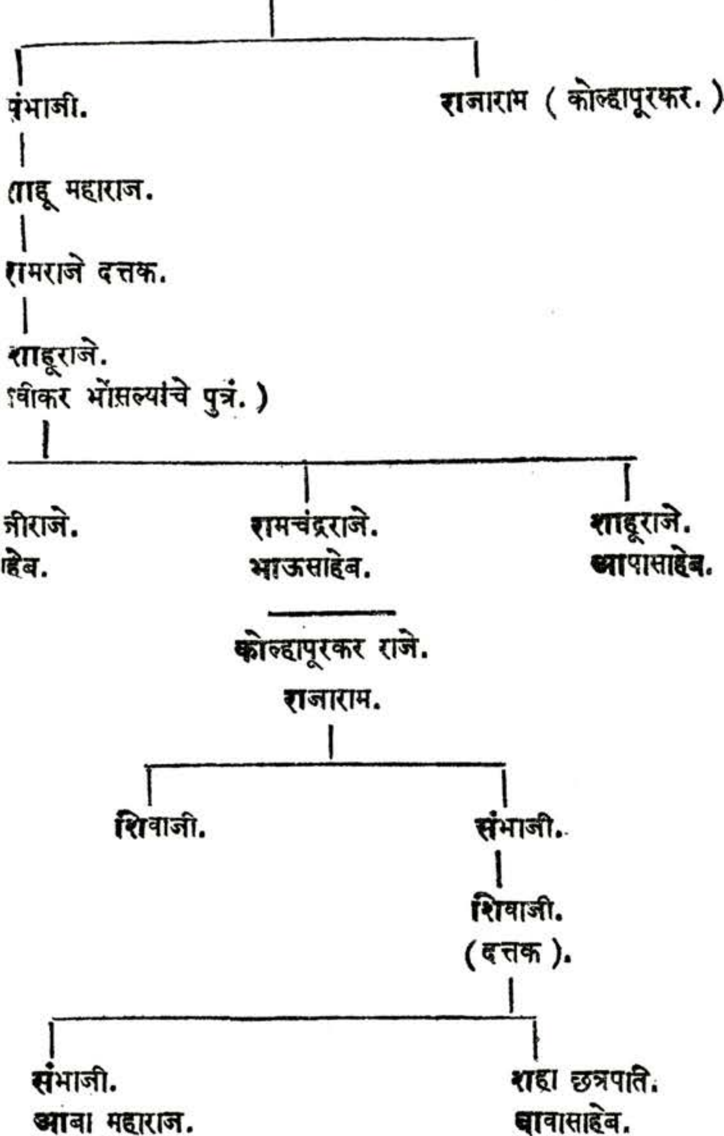
पैकीं पुंडावे बद्दल वजा वर्षें ३५. बाकी १५५ वर्षें शिवाजीचा शक चालत आहे.

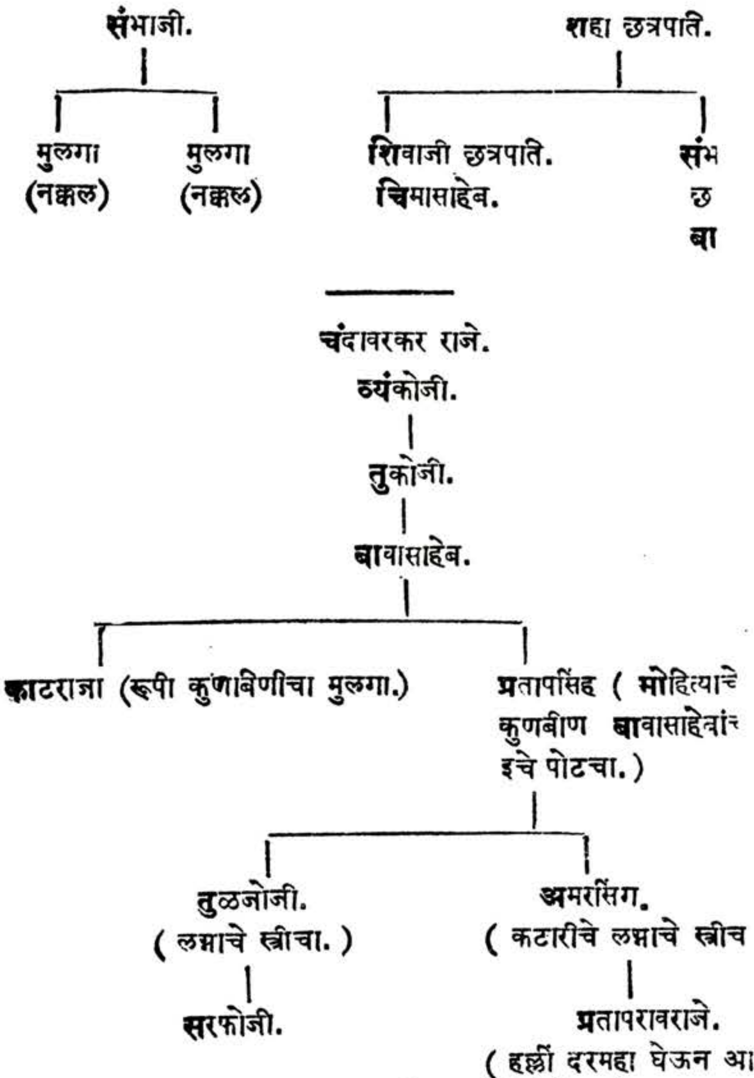
परिशिष्ट दुसरें

वंशावळी.

सातारकर राजे.

शिवाजी महाराज शककर्ते मूळ पुरुष.

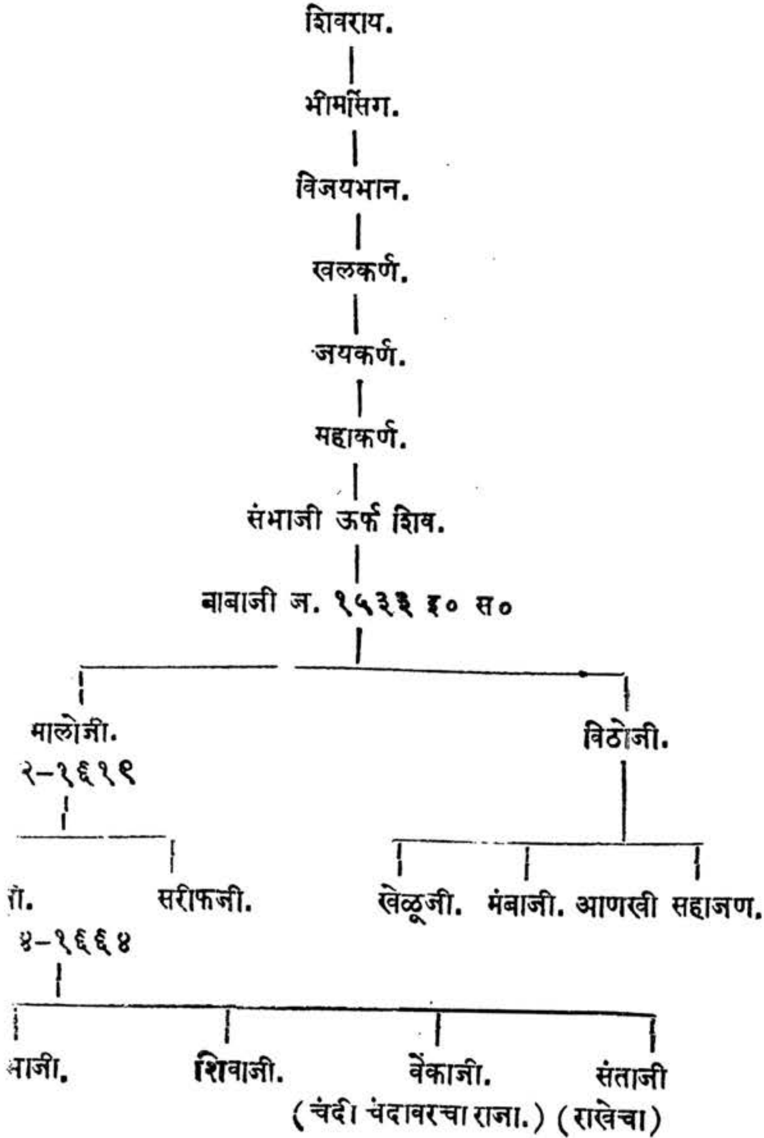

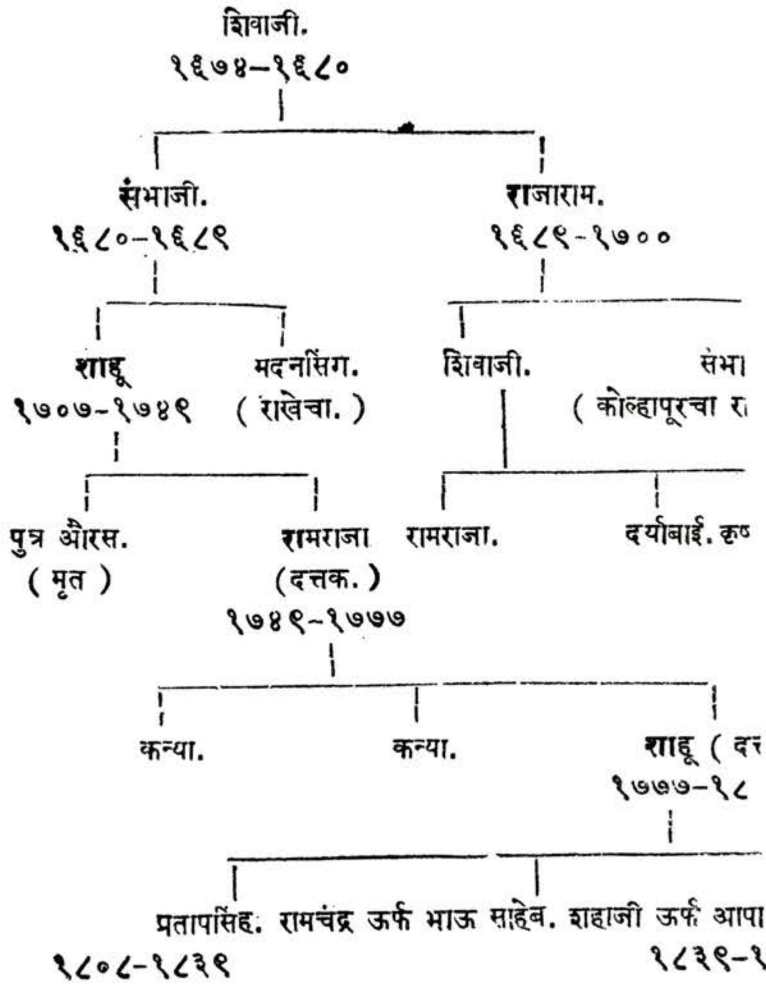

चंदावरकर राजे यांचे वंशावळीचें झाड लिहिलें आहे कृष्णराव गर्दे यानीं. तारीख २२ माहे जिलकाद सन सबां अशरीन मया तैन व (१२२७). मुा दरजागा (!) करवीर. जबानी भवानराव घाटगे राव यांचे सांगणेवरून.

ारिशिष्ट ३.—ग्रंथप्रकाशकांनीं तयार केलेली वंशावळ.

सातारचे राजे भोंसले यांची वंशावळ.

१ मालोजीची स्त्री दीपाबाई म्हणून होती. ती वंगोजी ऊर्फ जगपा निंबाळकर यांची बहीण होती.

२ शहाजीची पहिली बायको जिजाबाई ही लुखजी जाधवराव कन्या होती. हिचें जन्म. इ० स० १५९३ त झालें व विवाह इ. स. १ त झाला. ही इ० स० १६७४ त मृत्यु पावली. हिला संभाजी व शि हे दोन पुत्र होते. शहाजीची दुसरी बायको तुकाबाई ही मोहित्यांची होती. हिचा विवाह इ० स० १६३९ त झाला. हिला व्यंकोजी म्हणून

चंदीचंदावरचा राजा झाला. शहाजीची एक नाटकशाळा होती ति-
ो म्हणून पुत्र झाला.

ावाजीची पहिली बायको सईबाई ही निंबाळकरांची कन्या. हिचा
स० १६३७ त झाला व ही इ० स० १६५९ त वारली. हिचा
यांचें जन्म स० स० १६५७ त झालें. शिवाजीची दुसरी बा-
शिरक्यांची कन्या. हिचा पुत्र राजाराम. हिचा संभाजीनें
शिवाजीची तिसरी बायको पुतळाबाई ही शि-
८० त सती गेली. शिवाजीच्या ४ थ्या बायको-

पुताई ही शिरक्यांची कन्या. हिचा पुत्र शाहू
.० १६८० त जन्मला. संभाजीची एक नाटकशाळा होती तिच्या
ांव मदनसिंग होतें.

ाजाराम यास चार बायका होत्या. १ जानकीबाई, २ ताराबाई, ३
ई व ४ अंबिकाबाई. ताराबाईचें जन्म इ० स० १६७५ त झालें होतें व
स० १७६१ त वारली. तिचा पुत्र शिवाजी हा वेडा होता. ह्याचें जन्म
१६९० त झालें होतें व हा इ० स० १७२० त मृत्यु पावला. ह्याच्या
नांव भवानीबाई होतें. हिच्या पुत्राचें नांव रामराजा असें होतें. हिला
व कृष्णाबाई अशा दोन कन्या होत्या. ह्या रामराजाचा जन्म इ०
७२० त झाला होता. राजारामाची तिसरी बायको राजसबाई हिला
म्हणून एक पुत्र होता. तो कोल्हापूरचा राजा झाला. राजारामाची
बायको अंबिकाबाई हिला एक कन्या होती. खेरीज सगुणाबाई म्हणून
ाची नाटकशाळा होती तिला एक कर्ण म्हणून पुत्र होता.

शाहूला सावित्री, अंबिका ... गुणा, व गजरा अशा पांच
होत्या. शाहू इ० ... ा तेव्हां सकवारबाई सती
बाकीच्या बायका ... शाहूला एक पुत्र झाला
लहानपणींच मृत ... वी स्त्री ताराबाई इचा पुत्र वेडा
याचा मुलगा रामर... चा दत्तक पुत्र झाला.
रामराजा याला दोन ... झाल्या. त्याला शाहू या नांवाचा
त्तक देण्यांत आला.

ह्या शाहूला प्रत... द्र ऊर्फ भाऊसाहेब, व शहाजी ऊर्फ ...
ेब असे तीन पुत्र होते.